

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГНАТЮК ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

УДК [347.44:005.936.4](477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ДОГОВІР УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ЯК ЄДИНИМ
МАЙНОВИМ КОМПЛЕКСОМ

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне
приватне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

/Т.М. Гнатюк/

Науковий керівник **Коссак Володимир Михайлович**
доктор юридичних наук, професор

Львів – 2019

АНОТАЦІЯ

Гнатюк Т.В. Договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом – кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2019.

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою з'ясування правової природи та особливостей відносин з управління єдиним майновим комплексом підприємства як об'єктом цивільних правовідносин; необхідністю обґрунтування рекомендацій на основі аналізу судової практики для удосконалення механізму правового регулювання відносин управління майном.

Розділ 1 «Майновий комплекс підприємства як об'єкт цивільних правовідносин» складається з двох підрозділів і присвячений з'ясуванню поняття єдиного майнового комплексу підприємства як об'єкта цивільних правовідносин. Визначено склад підприємства як єдиного майнового комплексу. Встановлено особливості правового режиму матеріальних і нематеріальних активів. Проведено класифікацію елементів майнового комплексу підприємства.

Розділ 2 «Поняття та зміст договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом» складається з трьох підрозділів. В цьому розділі характеризується правова природа договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Предмет зазначеного договору складають матеріальні та нематеріальні активи підприємства, на вчинення юридичних та фактичних дій з якими уповноважується управитель. Визначено істотні умови, які становлять зміст договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Відповідно до переліку умов договору проаналізовано права й обов'язки сторін та запропоновано їх класифікацію.

Розділ 3 «Підстави та правові наслідки припинення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом» складається з двох підрозділів. Проаналізовано підстави припинення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Підстави припинення зумовлені волевиявленням сторін договору та обставинами, які унеможливають виконання. Останні, як і перші, можуть встановлюватися законом і договором. З'ясовано особливості настання правових наслідків припинення залежно від настання конкретної обставини. З цим пов'язана можливість застосування відповідних способів захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів учасників відносин за договором управління майном.

Дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням проблем цивільно-правового регулювання відносин з управління підприємством як єдиним майновим комплексом. У результаті дослідження сформульовано й обґрунтовано низку положень, висновків та пропозицій, зокрема вперше:

- обґрунтовано авторське поняття предмету договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, яким охоплюються матеріальні та нематеріальні складники єдиного майнового комплексу, а також конкретні дії (діяльність), повноваження на вчинення яких передаються установником управління управителеві;

- договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом на відміну від домінуючих в юридичній літературі поглядів в дисертаційній роботі розглядується як консенсуальний, моментом виникнення прав і обов'язків сторін є його укладення в нотаріальній формі;

- з'ясовано, що договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом розмежовуються управлінські функції між органами управління як юридичною особою та управителем майна. Змістом договору може передбачатися передання певних функцій органу управління юридичної особи управителю без зміни положень статуту. В ЦК України необхідно

виокремити положення про особливості договору передання в управління підприємства як єдиного майнового комплексу, які повинні включаючи перелік повноважень управителя;

– доведено, що оплатність договору управління майновим комплексом підприємства варто розглядати як певну презумпцію. Управління майном може за домовленістю сторін здійснюватися на безоплатних засадах. Ціна договору управління включає винагороду управителя і необхідні витрати, які пов'язані з функціями управління;

– обґрунтовано доцільність конкретизувати в законодавстві порядок вчинення дій, які є підставою продовження чинності договору управління майном на певний строк. Заяву однієї із сторін про продовження договору управління майном треба розглядати як юридичний факт у вигляді правочину, який залежить від волевиявлення одного з учасників відносин;

– визначено підстави припинення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, які можна диференціювати на такі види: 1) підстави, які не залежать від волі сторін; 2) відмова від договору з ініціативи однієї із сторін у випадках передбачених законом або договором; 3) домовленості сторін про його припинення.

– встановлено, що виходячи з фідуціарної природи відносин між установником управління та управителем не можуть застосовуватися способи захисту спрямовані на примусове виконання добровільно невиконаного обов'язку;

– обґрунтовано, що передумовами застосування припинення правовідношення як способу захисту у відносинах управління майном є: а) наявність збитків в установника управління, в результаті чого він в значній мірі втрачає те, на що розраховував, укладаючи договір; б) допущено невиконання стороною обов'язків, наслідком чого є втрата інтересу до виконання договору в іншій;

– доведено, що припинення виконання договору управління майном, яке міститься в ст.1044 ЦК України, не конкретизує момент припинення

договірних зобов'язань, який пов'язується з певним юридичним фактом. Підставою припинення відносин за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом повинен бути підписаний сторонами акт здачі-приймання і здійснення розрахунків між установником управління і управителем;

– запропоновано нову редакцію ч. 1 ст. 1043 ЦК України, а саме: «Управитель, який не виявив належної турботливості при управлінні майном, наслідком чого було його втрата або пошкодження, зобов'язаний відшкодувати установнику управління завдані збитки в повному розмірі, а вигодо набувачу – доходи у вигляді упущеної вигоди, які б він отримав згідно з договором управління»;

– встановлено, якщо вартості майна, переданого в управління, недостатньо для відповідальності за зобов'язаннями перед третіми особами, субсидіарну відповідальність несе управитель власним майном. Майновий комплекс підприємства складається з матеріальних та нематеріальних активів. Майно може бути об'єктом стягнення. На нематеріальні активи стягнення може здійснюватися в сукупності як на складовий елемент єдиного майнового комплексу підприємства.

Удосконалено правовий механізм захисту прав та інтересів учасників договірних відносин з управління підприємством як єдиним майновим комплексом шляхом визначення особливостей застосування цивільно-правових способів, встановлених законодавством; правові наслідки припинення договірних відносин між установником управління та управителем; враховуючи особливості правового режиму нематеріальних та матеріальних складників єдиного майнового комплексу обґрунтовано пропозиції щодо складу збитків, які є наслідком невиконання або неналежного виконання сторонами договору управління майном своїх обов'язків.

У роботі набуло подальшого розвитку положення, що підприємство як єдиний майновий комплекс є цілісним об'єктом цивільно-правових відносин. Тому в регулятивному та охоронному правовідношенні складники майнового

комплексу підприємства необхідно розглядати в сукупності як цілісний предмет договору управління з єдиним правовим режимом.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для подальших наукових розробок, вдосконалення національного законодавства та практики його застосування, а також для підготовки підручників, навчальних посібників та викладання курсів «Цивільне право України», «Господарське право України», спецкурсів «Договірне право», «Зобов'язальне право», а також у нормотворчій діяльності.

Ключові слова: єдиний майновий комплекс підприємства, договір управління майном, матеріальні активи, нематеріальні активи, установник управління, управитель, припинення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом.

ANNOTATION

Gnatyuk T.M. The contract of enterprise management as the only property complex is a qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate of Law (Doctor of Philosophy) Degree in Specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family law; International Private Law. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2019.

The relevance of the research topic is due to the need to clarify the legal nature and features of relations with the management of a single property complex of the enterprise as an object of civil legal relations; the need to substantiate recommendations based on case law analysis to improve the mechanism of legal regulation of property management relations.

Section I "Property Complex of an Enterprise as an Object of Civil Legal Relations" consists of two subdivisions and is devoted to explaining the concept of a single property complex of an enterprise as an object of civil legal relations. The composition of the enterprise as a single property complex is determined. The peculiarities of the legal regime of tangible and intangible assets are established. The elements of the property complex of the enterprise are classified.

Section II "The concept and content of the contract of enterprise management as a single property complex" consists of three divisions. This section describes the legal nature of the enterprise management agreement as the sole property complex. The subject of the said contract consists of tangible and intangible assets of the enterprise, for committing legal and factual actions with which the manager is authorized. The essential conditions which make the content of the contract of management of the enterprise as the only property complex are determined. According to the list of terms of the contract, the rights and obligations of the parties are analyzed and their classification is proposed.

Section III "Grounds and legal consequences of termination of the contract of management of the enterprise as a single property complex" consists of two divisions. The grounds for termination of the contract of enterprise management as the only

property complex are analyzed. The grounds for termination are conditioned by the will of the parties to the agreement and circumstances that make it impossible to perform. The latter as well as the former may be established by law and contract. The peculiarities of the onset of legal consequences of termination depending on the occurrence of a particular circumstance have been clarified. This is due to the possibility of applying appropriate methods of protection of civil rights and the interests protected by law of participants in relations under the property management agreement.

The dissertation is the first in Ukraine a comprehensive study of the problems of civil law regulation of relations with enterprise management as a single property complex. As a result of the study, a number of provisions, conclusions and proposals were formulated and substantiated, including for the first time:

- substantiates the author's concept of the subject of the contract of management of the enterprise as the only property complex which covers the material and intangible components of the single property complex, as well as specific actions (activities), the powers of which are transferred by the manager to the manager;
- the contract of management of the enterprise, as the only property complex, unlike the dominant in the legal literature views in the dissertation is considered consensual, the moment of emergence of rights and obligations of the parties is its conclusion in a notarial form;
- it is found out that the contract of enterprise management as a single property complex distinguishes management functions between the bodies of enterprise management as a legal entity and property manager. The content of the contract may provide for the delegation of certain functions of the management body of the legal entity to the manager without changing the provisions of the charter. In the Civil Code of Ukraine it is necessary to separate the provisions on the specifics of the contract of transfer to the management of the enterprise as a single property complex, which should include a list of powers of the manager;
- it is proved that the payment of the contract of management of the property complex of the enterprise should be considered as a certain presumption. Property

management can be carried out free of charge on the agreement of the parties. The price of a management contract includes the manager's remuneration and the necessary costs associated with the management functions;

- it is substantiated the expediency in the legislation to specify the order of actions which are the basis for prolongation of the contract of property management for a certain term. One party's statement about the extension of the property management contract should be considered as a legal fact in the form of a transaction that depends on the will of one of the parties to the relationship;

- the grounds for termination of the contract of management of the enterprise as the only property complex that can be differentiated into the following types are defined: 1) the grounds that do not depend on the will of the parties; 2) cancellation of the contract on the initiative of one of the parties in the cases stipulated by law or contract; 3) the parties' agreement on its termination;

- it is established that, based on the fiduciary nature of the relationship between the manager's manager and the manager, safeguards aimed at the involuntary discharge of a voluntary duty cannot be applied;

- it is substantiated that the prerequisites for the application of termination of legal relations as a method of protection in the relations of property management are as follows: a) the presence of damages to the installer of management, as a result of which he substantially loses what he hoped for when concluding the contract; b) the performance of obligations by the party is admitted, which results in loss of interest in performing the contract in another;

- it is proved that termination of the contract of property management, which is contained in Article 1044 of the Civil Code of Ukraine does not specify the moment of termination of contractual obligations, which is related to a certain legal fact. In such a legal fact, the termination of the relations under the contract of management of the enterprise as a single property complex must be signed by the parties the act of surrender – acceptance and settlement between the installer of management and the manager;

– a new wording of part 1 of article 103 of the Civil Code of Ukraine is proposed, namely: “the manager who did not show proper care in managing the property, as a result of which he lost or damaged, is obliged to compensate the installer of the damage in full, and to the buyer, income in the form of lost profits that he would receive under the management agreement”;

– it is established that if the value of the property transferred to management is insufficient to hold the third party liable for the liability to third parties, the manager is liable for his own property. The property complex of the enterprise consists of tangible and intangible assets. Property may be subject to recovery. Intangible assets can be recovered collectively as an integral part of a single property complex of an enterprise;

The legal mechanism for the protection of the rights and interests of the parties to contractual relations with the management of the enterprise as a single property complex has been improved by defining the peculiarities of application of the civil legal methods established by the legislation; the legal consequences of the termination of the contractual relationship between the managing director and the manager; Taking into account the peculiarities of the legal regime of the intangible and material components of a single property complex, the proposals on the composition of losses, which are the result of non-performance or improper performance of the contract of property management by the parties, are substantiated.

In the work, it was further substantiated that the enterprise as a single property complex is a holistic object of civil legal relations. Therefore, in the regulatory and protective legal relationship, the components of the property complex of the enterprise should be considered in the aggregate as a complete subject of a management agreement with a single legal regime.

The results of the dissertation research can be used for further scientific development, improvement of national legislation and practice of its application, as well as for preparation of textbooks, "civil law of Ukraine", "Economic law of Ukraine", special courses "contract law", "Obligatory law". law, and in rulemaking.

Keywords: single property complex of the enterprise, contract of property management, tangible assets, intangible assets, installer of management, manager, termination of the contract of management of the enterprise as a single property complex.

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гнатюк Т.М. Нематеріальні активи як елементи майнового комплексу підприємства. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія право.* 2018. № 6 (18). С. 54-59.
2. Гнатюк Т.М. Матеріальні складники єдиного майнового комплексу підприємства. *Часопис цивілістики.* 2018. № 31. С. 21-27.
3. Гнатюк Т.М. Предмет договору управління підприємством єдиним майновим комплексом. *Європейські перспективи.* 2019. № 2. С. 195-201.
4. Hnatiuk T.M. Concept and features of the management agreement of the property complex of the enterprise. *European journal of law and public administration.* Law. 2019. Volume 6. Issue 1. PP. 12-25.
5. Гнатюк Т.М. Форма договору управління майновим комплексом підприємства. *Європейські перспективи.* 2019. № 3. С. 167-171.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Гнатюк Т.М. Поняття, особливості та цінність договору управління майновим комплексом підприємства у цивільному праві. *Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин:* матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 4-5 жовтня 2019 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 37-40.
7. Гнатюк Т.М. Сучасні погляди у науці на зміст договору управління підприємством єдиним майновим комплексом. *Інновації в науці: сучасні виклики:* матеріали XXXIV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Вінниця, 07 жовтня 2019 р. Вінниця: Збірник наукових матеріалів, 2019. С. 61-64.

8. Гнатюк Т.М. Матеріальні складники єдиного майнового комплексу підприємства: актуальні питання в законодавстві. *Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 11-12 жовтня 2019 р. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 27-30.

9. Гнатюк Т.М. Особливості договору управління майновим комплексом підприємства: актуальні питання в науці цивільного права. *Актуальні питання розвитку науки та освіти (частина II)*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19-20 жовтня 2019 р. Львів: Львівський науковий форум, 2019. С. 56-58.

10. Гнатюк Т.М. Поняття та особливості прав сторін договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. *Сучасна наука: проблеми і перспективи (частина III)*: матеріали V міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 29-30 жовтня 2019 р. Київ: МЦНід, 2019. С. 31-33.

11. Гнатюк Т.М. Обов'язки сторін договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Осінні наукові читання: XXIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: тези доповідей, м. Тернопіль, 27 листопада 2019 р. – Ч. 2. – Дніпро: ГО «НОК», 2019. С. 78-81.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
Розділ 1. МАЙНОВИЙ КОМПЛЕКС ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОБ’ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	25
1.1. Матеріальні складники єдиного майнового комплексу підприємства.....	25
1.2. Нематеріальні активи як елементи майнового комплексу підприємства.....	41
Висновки до розділу 1.....	57
Розділ 2. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ДОГОВОРУ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ЯК ЄДИНИМ МАЙНОВИМ КОМПЛЕКСОМ... 	59
2.1. Поняття та форма договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом.....	59
2.2. Зміст договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом.....	75
2.3. Права та обов’язки сторін договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом.....	102
Висновки до розділу 2.....	126
Розділ 3. ПІДСТАВИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ЯК ЄДИНИМ МАЙНОВИМ КОМПЛЕКСОМ.....	132
3.1. Підстави припинення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом.....	132
3.2. Правові наслідки невиконання або неналежного виконання обов’язків сторін за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом.....	158
Висновки до розділу 3.....	179

ВИСНОВКИ.....	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	194
ДОДАТОК А. СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЙ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ.....	209

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЦК України – Цивільний кодекс України

ГК України – Господарський кодекс України

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України

ЗК України – Земельний кодекс України

Майновий комплекс підприємства – підприємство як єдиний майновий комплекс

Ст. - стаття

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах формування ринкового механізму функціонування економіки важливим є удосконалення договірних форм цивільного обороту. Особлива увага приділяється юридичній регламентації правовідносин, які виникають у процесі передання майна в управління. Серед інших об'єктів варто виокремити відносини з управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Останній є складною річчю, в якій поєднуються матеріальні та нематеріальні активи, що мають різний правовий режим, але в цивільному обороті виступають як цілісний об'єкт правовідносин.

Майновий комплекс підприємства є матеріальною основою господарської діяльності і може бути об'єктом речових і зобов'язальних відносин. Підприємство як єдиний майновий комплекс був предметом дослідження в окремих договірних конструкціях, а саме: договору купівлі-продажу та іпотеки. Зокрема, в дисертаціях А.А. Герц «Іпотека підприємства як єдиного майнового комплексу» (2006 р.), Н.І. Грущинської «Договір купівлі-продажу підприємства як єдиного майнового комплексу» (2007 р.). Загальні питання регулювання управління майном розглядалися в дисертаційних роботах А.А. Албу «Цивільно-правове регулювання управління майном» (2016 р.), С.В. Кривобока «Правочини з підприємством як єдиним майновим комплексом» (2008 р.). Однак досліджень, присвячених договірним відносинам передання підприємства як єдиного майнового комплексу в управління, здійснено не було. Хоча із розширенням можливостей використання майнового комплексу підприємства в господарській діяльності виникає чимало теоретичних і практичних проблем, в тому числі, пов'язаних з переданням його в управління. Теоретичною основою проведення дисертаційного дослідження є наукові праці українських та зарубіжних учених: А.А. Албу, В.А. Бєлова, Т.В. Боднар, В.І. Борисової, М.І. Брагінського, В.А. Васильєвої, І.В. Венедіктової, А.А. Герц, Н.І. Грущинської, О.В. Дзери, А.С. Довгерта, М.М. Дякович, Ю.О. Заїки, В.М. Коссака, О.О. Кота, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця, Р.А. Майданика,

Л.В. Мамчур, А.М. Олефіренка, З.В. Ромовської, С.В. Сеник, С.О. Сліпченка, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Р.О. Стефанчука, О.А. Слободяна, Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Р.Б. Шишки, Ю.М. Юркевича, О.С. Яворської та ін.

Аналіз наукових джерел свідчить, що науковцями досліджувалися загальні питання управління майном як одна з правових форм здійснення правомочностей власника. Так, у дисертаційному дослідженні А.А. Албу «Цивільно-правове регулювання управлінням майном» (2016 р.) висвітлювалися проблемні питання, пов'язані із визначенням особливостей і закономірностей категорії управління та її правових форм. У дисертаційній роботі К.Г. Некіт «Договір довірчого управління майном: порівняльно-правовий аналіз на матеріалах України, Республіки Молдова та Російської федерації» (2011 р.) більше уваги приділено порівняльному аналізу особливостей регулювання управління майном в законодавстві перелічених країн. Дисертація О.А. Слободяна «Цивільно-правове регулювання управління пайовим інвестиційним фондом» (2013 р.) присвячена аналізу правового режиму управління пайовим інвестиційним фондом. В дисертаційній роботі І.І. Плукар «Договір управління майном у сфері будівництва житла» (2016 р.) аналізуються правові форми реалізації права на житло за допомогою договору управління майном у сфері будівництва. Однак дослідження особливостей управління підприємством як єдиним майновим комплексом не проводилося. Тому в умовах багатоскладності ринкової економіки та потреби удосконалення правових форм провадження підприємницької діяльності постає потреба дослідження особливостей договору управління майновим комплексом підприємства як цілісного об'єкта цивільних правовідносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до планових тем наукової роботи кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка на 2016-2018 роки «Проблеми уніфікації цивільного законодавства України з правом ЄС» (номер державної реєстрації 0116U001703) та «Новелізація цивільного та цивільного

процесуального права в умовах реформи судочинства» (2019-2021 роки, номер державної реєстрації 0119U002358).

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні теоретичних положень регулювання договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом та формулювання пропозицій, спрямованих на удосконалення законодавства України в цій області.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі завдання:

- з'ясувати правову природу договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом;
- встановити правовий режим матеріальних та нематеріальних складників майнового комплексу підприємства;
- дослідити правову природу відносин між установником управління та управителем;
- визначити зміст договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом;
- проаналізувати права та обов'язки управителя та установника управління;
- з'ясувати підстави та правові наслідки припинення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом;
- обґрунтувати рекомендації, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства про управління майном.

Об'єктом дослідження є договірні відносини, які виникають у зв'язку з переданням в управління підприємства як єдиного майнового комплексу.

Предметом дослідження є правове регулювання договірних відносин управління майновим комплексом підприємства, нормативно-правові акти, правозастосувальна практика.

Методи дослідження були обрані відповідно до мети і задач дослідження з урахуванням об'єкта та предмета. За допомогою діалектичного методу встановлено передумови та закономірності формування інституту управління майном. Застосування системно-функціонального методу дало можливість

визначити місце договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом серед інших видів цивільно-правових договірних зобов'язань. Порівняльно-правовий метод використано для виокремлення особливостей договору управління майновим комплексом підприємства серед подібних договорів з надання послуг у сфері управління. Метод структурного аналізу застосований для з'ясування змісту договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Формально-юридичний метод дозволив з'ясувати зміст актів цивільного законодавства, які регулюють відносини з управління майном; метод синтезу – для визначення поняття майнового комплексу підприємства як предмету коментованого договору; аналізу – для визначення суперечностей у чинних нормативних актах, які регулюють коментовану сферу відносин; теоретичного моделювання – при обґрунтуванні пропозицій, спрямованих на удосконалення механізму регулювання відносин з управління майновим комплексом підприємства. Історичний метод застосовувався для дослідження генези законодавства, що регулює договірні відносини управління майном. Емпіричний та аналітично-синтетичний метод використовувався для дослідження правозастосовної практики у досліджуваній сфері відносин. Метод узагальнення дав можливість узагальнити одержані результати та обґрунтувати теоретичні і правозастосовні висновки та пропозиції.

Емпіричну основу дослідження становлять локальні акти та установчі документи суб'єктів господарської діяльності, договірна практика регулювання відносин з управління майновим комплексом підприємства, матеріали судової практики.

Нормативною базою дослідження є положення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1], Господарський кодекс України (далі – ГК України) [2], інші акти законодавства, які регулюють відносини з передання в управління майна.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є першим комплексним дослідження проблем правового регулювання відносин з

управління підприємством як єдиним майновим комплексом. За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, що містять ознаки новизни та виносяться на захист:

уперше:

1) запропоновано авторське доктринальне визначення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, відповідно до якого власник майнового комплексу або уповноважена ним особа (установник управління) передає управителеві на певний строк єдиний майновий комплекс за плату з метою його використання шляхом вчинення фактичних і юридичних дій з належною турботливістю та вигодою для установника управління або вигодонабувача;

2) обґрунтовано авторське визначення поняття кількісних критеріїв майнових і немайнових складників підприємства як єдиного майнового комплексу. Вони належать до основних і оборотних фондів. У ст. 191 ЦК України серед складників майнового комплексу підприємства названо права вимоги та борги. Перші треба трактувати як майнові права, що виникають із зобов'язальних відносин, в яких підприємство виступає кредитором. Борги належать до майнових обов'язків у складі майнового комплексу підприємства;

3) передаючи в управління майновий комплекс підприємства, власник передає певні повноваження володіння, користування, розпорядження. Договір управління є юридичним фактом, на підставі якого відбувається перехід зазначених правомочностей до управителя;

4) в ЦК України необхідно виокремити особливості договору управління майновим комплексом підприємства, в тому числі предмету, який включає не лише види складників єдиного майнового комплексу підприємства, а й перелік повноважень управителя щодо вчинення фактичних та юридичних дій з управління;

5) договір управління майновим комплексом підприємства є консенсуальним за моментом виникнення прав та обов'язків сторін. Однак управитель не може вимагати фактичного передання йому майнового

комплексу підприємства в управління, оскільки цей обов'язок не охоплюється змістом договірної правовідносини;

б) оплатність договору управління майновим комплексом підприємства необхідно розглядати як певну презумпцію. Ціна, як умова договору управління, включає винагороду управителя і необхідні витрати для виконання функцій управління, не пов'язаних безпосередньо з господарським використанням майнового комплексу. Останні не завжди можливо визначити на момент укладення договору управління майном. Тому вони повинні зараховуватися до наслідків підприємницької діяльності підприємства;

7) в ст.1036 ЦК України необхідно конкретизувати порядок вчинення дій, які є підставою продовження чинності договору управління майном. Заяву однієї із сторін треба розглядати як правочин, наслідки якого залежать від волевиявлення у формі одностороннього правочину іншого учасника договірних відносин. Результатом буде пролонгація строку договору.

Якщо сторони не визначити строк договору управління майном, то після спливу п'ятирічного терміну він вважається припиненим за відсутності згоди сторін на продовження його чинності в установленому законом порядку;

удосконалено:

– дефініцію поняття підприємства як єдиного майнового комплексу, до складу якого належать матеріальні й нематеріальні активи, елементами яких є основні й оборотні фонди, майнові права та боргові зобов'язання, а також виключні майнові права на об'єкти інтелектуальної власності;

– поняття предмету договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, яким охоплюються юридичні та фактичні дії, що може здійснювати управитель щодо майнового комплексу підприємства у вигляді матеріальних і немайнових складників;

– класифікацію обов'язків управителя за договором управління майновим комплексом підприємства на фактичні та юридичні. Фактичні полягають у належній турботливості щодо збереження матеріальних складників єдиного майнового комплексу підприємства, а юридичні – у вчиненні

правочинів, наслідками яких є виникнення, зміна чи припинення цивільних прав та обов'язків для підприємства як юридичної особи;

- правовий механізм захисту прав та інтересів учасників договірних відносин з управління майновим комплексом підприємства;

набули подальшого розвитку:

- позиція, що договором управління єдиним майновим комплексом підприємства розмежовуються управлінські функції між органом управління підприємством як юридичною особою та управителем;

- положення, які визначають порядок припинення договору управління майном і правові наслідки припинення;

- способи захисту прав та інтересів учасників договірних відносин з управління підприємством як єдиним майновим комплексом в контексті особливостей правового режиму предмету договору.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

- у науково-дослідній діяльності – при подальшому дослідженні проблем правової природи відносин, які виникають на підставі договору управління майном;

- у правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства України, що регулює порядок укладення та зміст договору управління майном;

- у правозастосовній практиці – розробці проєктів договорів управління підприємством як єдиним майновим комплексом, вирішенні спорів, пов'язаних з виконанням договору управління майном;

- у навчальному процесі – при підготовці навчально-методичних посібників, підручників, для проведення лекційних і семінарських занять з навчальної дисципліни «Цивільне право України», «Договірне право», «Зобов'язальне право» та підготовки науково-практичних коментарів до Цивільного кодексу України.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження проведено дисертантом самостійно. Основні теоретичні положення та розробки, що характеризують наукову новизну дослідження, теоретичне і практичне значення його результатів, одержані дисертантом особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації були оприлюднені на 6 міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: «Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин» (м. Харків, 4-5 жовтня 2019 р.); «Інновації в науці: сучасні виклики» (м. Вінниця, 7 жовтня 2019 р.); «Актуальні питання розвитку науки та освіти» (м. Львів, 19-20 жовтня 2019 р.); «Сучасна наука: проблеми і перспективи» (м. Київ, 29-30 жовтня 2019 р.); «Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення» (м. Одеса, 11-12 жовтня 2019 р.); «Осінні наукові читання» (м. Тернопіль, 27 листопада 2019 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладені в 11 публікаціях, з яких 4 статті – у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, одна стаття – у зарубіжному науковому періодичному виданні; 6 тез доповідей на конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 211 сторінок, у т. ч. основного тексту – 193 сторінки, список використаних джерел – 15 сторінок (141 найменування).

Розділ 1.

МАЙНОВИЙ КОМПЛЕКС ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

1.1. Матеріальні складники єдиного майнового комплексу підприємства

Єдиний майновий комплекс підприємства законодавством віднесено до речей. Майновий комплекс є особливим видом майна. Відповідно до ст. 190 ЦК України майном, як особливим об'єктом, вважається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Майновий комплекс підприємства охоплює перелічені складники поняття майна. В контексті функціонування єдиного майнового комплексу підприємства майнові складники зараховуються до матеріальних активів.

Термін «комплекс» походить від латинського слова *complex* – зв'язок, поєднання, сполучення предметів чи явищ, які складають єдине ціле. Власне ознака цілісності, взаємопов'язаності елементів єдиного майнового комплексу є визначальною в характеристиці останнього.

В Законі України від 19 вересня 2019 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення процедури проведення фінансової реструктуризації» використовується поняття єдиний майновий комплекс, до якого належать усі види майна, що сукупно забезпечують господарську діяльність суб'єкта господарювання, у тому числі будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировина, продукція, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, включаючи право на земельні ділянки, в тому числі цілісний майновий комплекс [3].

Матеріальні складники єдиного майнового комплексу підприємства є основою його використання в господарській діяльності. В цивільному обороті окремі елементи майнового комплексу підприємства можуть мати самостійний

правовий режим. В єдиному майновому комплексі підприємства вони зараховуються на баланс по окремим позиціям, але в сукупності представляють єдине ціле. Визначальною ознакою єдиного комплексу підприємства є те, що він виступає об'єктом цивільних правовідносин.

Єдиний майновий комплекс як об'єкт цивільного правовідношення перебуває в безпосередньому зв'язку з іншим структурним елементом – суб'єктом. Відносини між засновниками і самим підприємством мають майновий характер. Залежно від організаційно-правової форми створюваного підприємства вони можуть бути речово-правові або корпоративні.

У разі створення унітарного підприємства єдиний майновий комплекс останнього буде об'єктом права власності засновника. Правовий режим майна, що складає майнову основу господарської діяльності такого підприємства, буде правом повного господарського відання або оперативного управління, наприклад, у казенному підприємстві. Зазначені права мають речовий характер.

У разі створення підприємства корпоративного типу між засновниками (учасниками) і юридичною особою виникають інші за своєю правовою природою відносини. Власником єдиного майнового комплексу будуть підприємства корпоративного типу, а засновники (учасники) набувають корпоративних прав.

Унітарне підприємство згідно з ч. 5 ст. 63 ГК України створюється одним засновником, який виділяє необхідне для нього майно, формує відповідно до закону статутний фонд.

З метою конкретизації порядку формування майнової бази державних підприємств в процесі їх створення, обґрунтовувалась позиція, що рішення про створення державного підприємства повинно містити відомості про склад і вартість майна, яке закріплено за ним власником [4, с. 10].

В літературі немає однозначності думок щодо поняття підприємства як єдиного майнового комплексу. Тому проблемним залишається питання складу майнового комплексу як об'єкта цивільного обороту.

А.М. Олефіренко наголошує, що до складу майнового комплексу входять матеріальні та нематеріальні об'єкти, які умовно можна розділити на чотири групи:

- 1) матеріальні об'єкти, які складають майнову базу підприємства (в свою чергу поділяються на основні засоби (фонди), засоби, які перебувають в обігу і нематеріальні активи;
- 2) майнові права та обов'язки;
- 3) виключні права;
- 4) особливі нематеріальні елементи.

На думку автора, в сучасному нормативно-правовому регулюванні суспільних відносин простежується ситуація, за якої під одним поняттям «підприємство» охоплюються дві правові категорії. В цивільному законодавстві воно використовується для позначення певного відокремленого нерухомого майна, а в господарському – для позначення певної організаційної форми суб'єкта підприємництва. Це зумовлює стан, за яким відбувається підміна і змішування понять, які використовуються в законодавстві держави, а отже, призводить до непорозуміння в правозастосовній практиці [5, с. 7]. З останнім твердженням погодитися не можна. Підприємство є суб'єктом правовідносин, а єдиний майновий комплекс підприємства – об'єктом цивільних прав та обов'язків.

Для здійснення господарської діяльності необхідною передумовою є володіння суб'єктами господарювання засобами виробництва, майном, що використовується в процесі цієї діяльності. В законодавстві України не наводиться визначення «правовий режим майна суб'єктів господарювання». Таку назву має ст. 133 ГК України, але в подальшому її зміст містить лише перелік правових титулів, на основі яких суб'єкти господарювання можуть володіти майном необхідним для здійснення господарської діяльності [6, с. 212].

Єдиний майновий комплекс підприємства можна розглядати у вигляді сукупності речей та пов'язаних з ними майновими правами. Такі

індивідуалізуючі ознаки є необхідні для кількісної та якісної характеристики єдиного майнового комплексу. Визначальним критерієм належності матеріального субстрату до єдиного комплексу є використання за призначенням, визначеним технологічним процесом та статутними документами. Таким чином, ознаками майнової основи діяльності підприємства є поєднання економіко-матеріальних та правових критеріїв.

З одного боку, сукупність речей, майнових прав є матеріальною основою діяльності підприємства, з іншого – мають чітко визначений правовий режим у складі єдиного майнового комплексу підприємства. Останній існує незалежно від організаційно-правової форми підприємства і виступає єдиним матеріальним проявом юридичної особи.

Майнову основу підприємства складають не лише речі та пов'язані з ними майнові права, але й грошові кошти на рахунку підприємства як суб'єкта праввідносин. Основною метою створення і функціонування підприємства є отримання прибутку шляхом участі в цивільному обороті. Тому єдиний майновий комплекс підприємства можна розглядати в статичній та динамічній довірчих відносин.

Майнова основа підприємства не може існувати поза правовим полем. Норми, які регулюють правовий режим майнової основи підприємства, можна поділити на такі групи. Перша група охоплює приписи, які визначають статику елементів єдиного майнового комплексу підприємства. До них належать розмір статутного (складеного) капіталу та розмір частки кожного засновника (учасника). До другої відносяться норми, які регулюють оборотоздатність єдиного майнового комплексу підприємства загалом і окремих його складових. Йдеться про сировину, виготовлену продукцію тощо. Серед перелічених норм можна виокремити ті, які регламентують такі категорії, як виконані на майновому комплексі роботи, надані послуги і є результатом використання майнового комплексу.

Деякі вчені до майнових об'єктів зараховують соціальні блага, що придатні бути об'єктами майнових прав. До них належить матеріалізована

субстанція, яка має речову форму. Крім зазначених – це можуть бути інші майнові блага у формі дій, які: а) приводять до створення речового результату, що надалі стає предметом споживання в межах самостійно встановленого цивільного правовідношення (результати роботи); б) створюють можливість споживання корисного ефекту чужої діяльності в межах існуючого правовідношення (послуги). Тобто до категорії матеріальних благ, які є об'єктом цивільного права, відносять також діяльність з надання матеріальних послуг, які хоч і не створюють, не змінюють речі, однак зумовлюють певний корисний соціально значущий ефект. Спільним для цих явищ, на думку прихильників цієї позиції, є їхня економічна природа як потрібних суспільству цінностей, тому їхній обіг вимагає особливого підходу до правового регулювання [7, с. 366].

Результат дій, які приводять до створення речового результату, можна розглядати в двох аспектах: створення нового уречевленого результату з використанням інших складників єдиного майнового комплексу підприємства (фактичні дії) і отримання певних матеріалізованих об'єктів у результаті юридичних дій (правочинів).

Використання підприємства як єдиного майнового комплексу має на меті експлуатацію його з метою отримання продукції. Таким чином сировина, напівфабрикати трансформуються в готовий продукт у результаті фактичних дій, які технологічно пов'язані виробничим циклом. Водночас матеріалізований результат внутрішньогосподарської діяльності є об'єктом правового регулювання і на нього поширюється відповідний правовий режим єдиного майнового комплексу підприємства.

Підприємницька діяльність здійснюється шляхом вчинення правочинів (укладення договорів). Це підкреслюється в ч. 1. ст. 67 ГК України, згідно з якою відносини підприємства з іншими підприємствами, організаціями, громадянами в усіх сферах господарської діяльності здійснюються на основі договорів. Правочини (договори) мають економічну і правову мету – забезпечення функціонування єдиного майнового комплексу підприємства для

виконання статутних зобов'язань. Як зазначає Р.Б. Шишка, безпосередня діяльність суб'єктів підприємництва пов'язана з виконанням зобов'язань внутрішнього характеру між окремими структурними підрозділами комерційної структури, а також і зовнішнього характеру – з контрагентами – постачальниками та споживачами [8, с. 261].

Майновий комплекс підприємства є матеріальною основою його господарської діяльності як суб'єкта правовідносин. Законодавче визначення юридичної особи полягає в наданні організації, створеній та зареєстрованій у встановленому законом порядку, цивільної правосуб'єктності, що дозволяє їй бути учасником цивільних відносин [9, с. 113]. Підприємство як суб'єкт права в сфері господарських відносин укладаючи договори стає учасником господарських зобов'язальних відносин.

Стосовно співвідношення господарського договору та господарського зобов'язання В.С. Щербина зауважує, що категорія господарського зобов'язання водночас є загальною (широкою) і частковою (вужчою) стосовно господарського договору. Загальним воно є тому, що господарські зобов'язання виникають з низки підстав, наведених у ст. 174 ГК України, однією з яких є господарський договір. Таким чином, господарський договір, з одного боку, є лише частковою підставою виникнення господарських зобов'язань. У цьому розумінні категорія господарського зобов'язання узагальнює договірне господарське зобов'язання, засноване на договорі. З іншого боку, змістом господарського договору є сукупність господарських зобов'язань сторін, тобто їхніх взаємних прав та обов'язків, що виникають саме з такого договору [10, с. 296].

У нашому випадку господарські майнові права й обов'язки як складова частина єдиного майнового комплексу підприємства виникають із господарських договорів, укладених підприємством – суб'єктом господарських відносин. В контексті характеристики складників єдиного майнового комплексу підприємства господарські права й обов'язки слід трактувати як права вимоги та борги.

Підприємницька діяльність здійснюється з метою отримання прибутку. Майновий комплекс підприємства використовується в цивільному обороті для здійснення статутних завдань. Реалізація останніх неможлива без укладення господарських договорів, результатом яких є виникнення господарських зобов'язань, а їх змістом є права та обов'язки. Сам договір (правочин) є вираженням взаємоузгодженої волі двох або більше сторін, яка може бути спрямована на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків у формі зобов'язального або іншого (наприклад, речового) правовідношення [11, с. 12].

У результаті господарської діяльності з використанням єдиного майнового комплексу підприємства його складовими елементами стають права вимоги та борги, які становлять зміст господарських зобов'язань.

Єдиний майновий комплекс підприємства становить складний конгломерат майнових і немайнових елементів. Це дає підстави стверджувати в літературі, що єдиний майновий комплекс підприємства є складною річчю. На наш погляд, єдиний майновий комплекс підприємства не можна розглядати через призму критеріїв визначення поняття складної речі. Такий висновок базується на наступних міркуваннях. По-перше, майновий комплекс підприємства включає також немайнові складники. По-друге, майновий комплекс підприємства у відносинах статички та динаміки цивільного обороту виступає як самостійний об'єкт цивільних прав та обов'язків. По-третє, окремі складники єдиного майнового комплексу підприємства можуть бути об'єктами цивільного обороту, але вони об'єднані спільною метою, яка полягає у використанні їх з підприємницькою метою на основі матеріальної бази майнового комплексу [12, с. 22].

Приведене дає можливість визначати єдиний майновий комплекс підприємства як самостійний об'єкт цивільних правовідносин з особливим правовим режимом. Останній дозволяє визначати майновий комплекс підприємства як об'єкт нерухомості.

Правовий режим єдиного майнового комплексу підприємства як об'єкта цивільних правовідносин має впливає на класифікацію юридичних осіб. Цивільний кодекс України не вказує критеріїв поділу юридичних осіб публічного та приватного права залежно від структури майнового комплексу. Натомість Господарський кодекс України диференціює підприємства залежно від форми власності на:

- приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
- підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємства колективної власності);
- комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
- державне підприємство, що діє на основі державної власності;
- підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності);
- підприємства з іноземними інвестиціями, якщо частка іноземного інвестора складає не менше 10 відсотків статутного фонду.

Можна сумніватися в актуальності деяких з перелічених видів підприємств, зокрема колективних, оскільки така форма власності не передбачена Цивільним кодексом України. Але в контексті правового режиму майнового комплексу підприємства з погляду його функціонального призначення загалом форма власності значення не має.

Цей висновок впливає з аналізу ст. 66 ГК України, згідно з якою майно підприємства становлять виробничі і невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства. Джерелами формування майна підприємства є:

- грошові та матеріальні внески засновників;
- доходи, одержані від продукції, послуг, інших видів господарської діяльності;
- доходи від цінних паперів;

- кредити банків та інших кредиторів;
- капітальні вкладення і дотації з бюджетів;
- майно, придбане у інших суб'єктів господарювання, організацій та громадян у встановленому законодавством порядку;
- інші джерела, не заборонені законодавством України.

Так само як Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України відносить цілісний майновий комплекс підприємства до об'єктів нерухомості, який може бути предметом договорів купівлі-продажу та інших правочинів в порядку, визначеному законодавством. Однак звертає на себе увагу неузгодженість положень щодо поняття майнового комплексу підприємства в названих вище кодексах. Насамперед, це стосується визначення коментованого поняття. В ЦК України в ст. 191 йдеться про підприємство як єдиний майновий комплекс. В ГК України використовується інший термін, а саме – цілісний майновий комплекс підприємства. Аналіз змісту обох юридичних категорій дає можливість дійти висновку, що в розумінні майнової основи підприємства як об'єкта правовідносин вони є тотожні.

Тому необхідно уніфікувати поняттєвий апарат майнового комплексу підприємства як об'єкта цивільних правовідносин. З іншого боку, звертає на себе увагу різний підхід в ЦК України та ГК України до розуміння елементів майнового комплексу підприємств. У ст. 66 ГК України міститься характеристика майнових елементів матеріальної основи господарської діяльності підприємства. Натомість ЦК України поряд з майновими складниками включає до складу підприємства як майнового комплексу також нематеріальні об'єкти.

Законодавець виокремлює окремі об'єкти, перераховуючи їх в складі єдиного майнового комплексу підприємства. Це об'єкти нерухомого майна – земельні ділянки, будівлі, споруди. Кожний з них має спеціальний правовий режим, врегульований законодавством. Так, право власності на нерухоме майно вноситься, відповідно, до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [13] до реєстру об'єктів нерухомості.

В цьому аспекті вони є самостійними об'єктами права з властивим їм правовим режимом. Але в розумінні підприємства як єдиного майнового комплексу вони становлять сукупність, єдиний цілісний об'єкт, використовуваний для досягнення спільної господарської мети. Тому поняття майнового комплексу підприємства як нерухомості, яка використовується для підприємницької діяльності, має свою специфіку, яку не можна зводити до переліку обладнання, в т.ч. об'єктів з правовим режимом нерухомості, яке використовується для отримання прибутку.

Підприємство як єдиний майновий комплекс є нерухомим майном. Але як об'єкт цивільно-правових відносин він складається з матеріальних і нематеріальних активів, які мають самостійну вартісну оцінку. Тому поняттям підприємства як єдиного майнового комплексу та об'єкта нерухомості охоплюються також рухомі речі, на кожен з яких окремо поширюється правовий режим рухомої речі. Однак в сукупності вони виступають як єдиний цілісний об'єкт цивільно-правових відносин.

Всі уречевлені майнові складники майнового комплексу підприємства можна поділити на дві групи: рухоме і нерухоме майно. Основу нерухомого майна складають земельні ділянки, будівлі, споруди. Цивілістична наука розглядає земельну ділянку як об'єкт права власності, який має цільове призначення. В нашому випадку – для здійснення підприємницько-господарської діяльності. Земельний кодекс України [14] диференціює земельні ділянки за цільовим призначенням. Але цей критерій в ринкових умовах не завжди відображає зміст та межі повноважень власника (користувача) земельної ділянки. Адже, наприклад, на землях сільськогосподарського призначення може здійснюватися товарне виробництво сільськогосподарської продукції з використанням майнового комплексу сільськогосподарського підприємства. Тому в умовах переходу до ринкової економіки необхідно уточнити критерії віднесення земельної ділянки до певної категорії земель. Особливо це актуально в умовах реформи законодавства про відчуження землі [15].

Адже земельна ділянка сільськогосподарського призначення може використовуватися як складовий елемент єдиного майнового комплексу сільгоспідприємства, що вирощує і водночас переробляє продукцію сільськогосподарського призначення. Власне це вимагається в сучасних реаліях регулювання експорту сільгосппродукції – поставка переробленої товарної маси, а не сировини. Однак, як констатує О.М. Шуміло, єдине цивільно-правове визначення земельної ділянки відсутнє, а поняття земельної ділянки як об'єкта цивільного права, земельних правовідносин, землеустрою, державного кадастрового обліку не є ідентичними. На думку названого автора можна брати за основу визначення земельної ділянки як частини земельної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Як об'єкту цивільних правовідносин земельній ділянці властиві такі ознаки, які дозволяють її характеризувати як річ-предмет матеріального світу щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки:

- 1) оборотоздатність;
- 2) віднесення законом до нерухомого майна;
- 3) індивідуальна визначеність;
- 4) можливість її віднесення як до подільних, так і до неподільних речей;
- 5) неспоживність;
- 6) наявність правового зв'язку з іншими природними об'єктами, які є її складовими [16, с. 235].

Погоджуючись загалом з цим переліком ознак варто підкреслити, що земельна ділянка може бути складовою частиною єдиного майнового комплексу підприємства і використовуватися для досягнення певної господарської мети виробничого характеру. Відповідні корективи доцільно внести до переліку видів земельних ділянок.

Усі критерії господарювання за видами правового режиму майна поділяються на:

- суб'єктів господарювання, які володіють майновим комплексом на праві власності;

– суб'єктів господарювання, які функціонують відповідно до встановлених законодавством інших правових режимів (право господарського відання або оперативного управління).

Підприємству як єдиному майновому комплексу властиві обидва названі правові режими. Так, господарські товариства незалежно від їх виду є власниками переданого засновниками (учасниками) майна. Натомість казенні підприємства майновою основою виробництва володіють, користуються і розпоряджаються відповідно до права оперативного управління.

Водночас елементами складу єдиного майнового комплексу можуть бути набуті зобов'язальні та речові майнові права. Тому єдиний майновий комплекс підприємства формується не лише за рахунок вкладів засновників (учасників), але й в результаті придбання майнових прав у процесі виробничої діяльності. Однією з визначальних ознак підприємництва є наявність майна, відділеного від майна засновників (учасників), майна інших юридичних осіб, державного або комунального майна, що проявляється в наявності самостійного балансу.

Крім зобов'язальних майнових прав до складу майнового комплексу підприємства можуть належати речові права, передбачені ЦК України:

- право володіння;
- право користування;
- право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис);
- право забудови земельної ділянки (суперфіцій).

Юридично підприємство як суб'єкт права не є власником об'єкта речових прав, але вони перебувають на його балансі і становлять елементи складу єдиного майнового комплексу. Це не суперечить положенням чинного законодавства, згідно з якими одне і те ж саме майно, яке використовується у господарській діяльності може належати іншим власникам.

ЦК України в ст. 395 серед видів речових прав на чуже майно не називає право господарського відання та оперативного управління. Однак передбачає, що законом можуть бути встановлені інші речові права на чуже майно. До

речових прав на чуже майно можна зарахувати також право господарського відання та оперативного управління.

Водночас необхідно відрізнити зазначені речові права від встановлених в ст. 395 ЦК України. Право господарського відання згідно зі ст. 136 ГК України є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених Господарським кодексом України та іншими законами.

Право господарського відання за змістом є близькою категорією до права власності. Відмінність в основному полягає щодо права розпорядження основним фондами, які є складовою частиною єдиного майнового комплексу підприємства. Так, відповідно до ч. 5 ст. 75 ГК України, державне комерційне підприємство не має права відчужувати об'єкти єдиного майнового комплексу, що належать до основних фондів без згоди органу, до сфери управління якого воно належить. Закон України «Про управління об'єктами державної власності» [17] від 21 вересня 2006 р. в пп.18 ч.2 ст.5 не передбачає, що до повноважень Кабінету Міністрів України належить визначення порядку відчуження та списання державного майна. Порядком відчуження об'єктів державної власності [18] затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 6 червня 2007 року визначено особливості продажу державного майна, яке належить до основних фондів.

До речових прав суб'єктів господарювання відноситься право оперативного управління. Ним визначається речове право, зміст якого полягає у володінні, користуванні, розпорядженні майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах встановлених Господарським кодексом України та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом).

Право оперативного управління для його суб'єкта є єдиним правовим режимом майна. Зазначений правовий режим майна відрізняється від права господарського відання за суб'єктним складом.

За обсягом повноважень право оперативного управління є вужчим, ніж право господарського відання. При здійсненні права оперативного управління усі правомочності щодо правового режиму майнової основи визначені законодавством та власником (уповноваженим ним органом). Так, згідно із ч.5 ст.76 ГК України орган, до сфери якого входить казенне підприємство, дає дозвіл на здійснення ним господарської діяльності і визначає види продукції (робіт, послуг), на виробництво і реалізацію якої поширюється зазначений дозвіл. Відповідно до п.10 Типового статуту казенного підприємства [19], затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 липня 1998 р. майно підприємства, що є у державній власності і закріплене за підприємством, належить йому на праві оперативного управління. Підприємство має право розпоряджатися закріпленим за ним майном, що є державною власністю і належить до основних фондів підприємства лише з дозволу органу управління. Казенне підприємство має право розпоряджатися майном, яке не належить до основних фондів лише після виконання державного контракту відповідно до законодавства України.

Казенне підприємство є суб'єктом правовідносин в цивільному обороті, але володіти, користуватися і розпоряджатися переданим йому в оперативне управління майном воно може з обмеженнями, встановленими законодавством. Це стосується матеріальних складників єдиного майнового комплексу підприємства. Уповноважений орган має право вилучати у суб'єкта господарювання: надлишкове майно; майно, що не використовується; майно, що не використовується за призначенням.

У власності юридичних осіб – підприємств – можуть бути об'єкти соціально-побутового призначення. В зв'язку з цим виникають спірні ситуації щодо належності їх до складу майнового комплексу підприємства. Прикладом є справа, яка була предметом судового розгляду.

Регіональне відділення Фонду державного майна України по Закарпатській області звернулося до суду з позовом до відповідача 1 ЗАТ «Мукачівський меблевий комбінат», відповідача 2 ТОВ «ЕНО Меблі ЛТД», відповідача 3 Мукачівської міської ради та відповідача 4 Управління міського господарства Мукачівського міськвиконкому про визнання права державної власності на об'єкти соціально-побутового призначення, які не увійшли до статутного фонду ЗАТ «Мукачівський меблевий комбінат», а саме: будівлю спорткомплексу, будівлю клубу, павільйон-магазин, їдальню, які знаходяться за адресою: Закарпатська область, м. Мукачево, вул. Свалявська, 76 та про визнання недійсним рішення виконкому Мукачівської міської ради від 21.03.2005 №71 в частині оформлення права приватної власності на магазин-виставковий зал за товариством з обмеженою відповідальністю «ЕНО Меблі ЛТД» (з урахуванням заяви №10-11-01945 від 24.06.2011 про уточнення позовних вимог).

В обґрунтування своїх вимог РВ ФДМУ по Закарпатській області посилається на те, що під час приватизації майна цілісного майнового комплексу державного підприємства «Мукачівський меблевий комбінат» до його статутного фонду не увійшли вказані об'єкти соціально-побутового призначення, але перебувають на його балансі та є державною власністю. Позивач зазначає, що даний факт підтверджується Актом оцінки цілісного майнового комплексу організації орендарів Мукачівського меблевого комбінату від 18.10.1993, відомістю перерахунку вартості об'єктів культурно-побутового та соціального призначення по Мукачівському меблевому комбінату станом на 01.10.1993, договором від 15.12.1993 та актом прийому-передачі від 15.03.1994.

Згідно з приписами ч.1 ст. 5 Закону України «Про приватизацію майна державних підприємств» (в редакції, що діяла під час виникнення спірних правовідносин) приватизації підлягало майно підприємств, цехів, виробництв, діляниць, інших підрозділів, що виділяються в самостійні підприємства і є єдиними (цілісними) майновими комплексами.

При цьому, згідно з ч.2 ст.3 Закону України «Про приватизацію майна державних підприємств» його дія не поширюється, зокрема, на приватизацію об'єктів державного земельного та житлового фондів, а також об'єктів соціально-культурного призначення, за винятком тих, які належать підприємствам, що приватизуються.

Матеріалами справи підтверджено, що спірні об'єкти соціально-побутового призначення, які є предметом спору, створені за рахунок фонду соціального розвитку Мукачівського меблевого комбінату, тобто належали підприємству, що приватизувалось.

Таким чином, зі змісту зазначених норм вбачається, що до складу цілісного майнового комплексу, який підлягав приватизації, включалося майно, що виконує виробничі функції у закінченому циклі виробництва, і до цього майна могли бути включені об'єкти соціально-культурного призначення, які належать підприємствам /відповідна правова позиція викладена в постанові Вищого господарського суду України від 10.02.2011 у справі №4/230-ПН-09/[20].

Об'єкти соціально-побутового призначення не відносяться безпосередньо до матеріальної бази виробництва. Якщо вони внесені до переліку елементів складових частин підприємства як майнового комплексу, вони будуть предметом договору управління.

Таким чином, матеріальні складники підприємства як єдиного майнового комплексу можуть підлягати різному правовому режиму. Але суть і призначення матеріальних складників єдиного майнового комплексу підприємства не змінюється. Вони становлять майнову основу виконання передбачених статутом завдань господарського призначення.

Майнові складники за своєю цивільно-правовою природою спрямовані на набуття (збільшення) матеріальної складової комплексу підприємства. Майнова частина матеріальної основи підприємства складається з речей та майнових прав, які включають речові та зобов'язальні права, що забезпечують можливість здійснення підприємницької діяльності. Аналіз положень ст. 191

ЦК України дозволяє виокремити майнові групи, що входять до складу єдиного майнового комплексу підприємства. До них належать:

1) нерухомі та рухомі речі, які складають матеріальну основу майнового комплексу підприємства і відображаються на балансі останнього як основні та оборотні фонди;

2) майнові права, пов'язані з об'єктами, переданими підприємству в користування;

3) майнові права та обов'язки, які є змістом зобов'язальних правовідносин за участю підприємства як суб'єкта права (права вимоги та боргові зобов'язання).

Таким чином, матеріальну основу єдиного майнового комплексу підприємства становлять взаємопов'язані рухомі й нерухомі речі та майнові права, які використовуються для спільної мети, визначеної статутом [21, с. 28].

1.2. Нематеріальні активи як елементи майнового комплексу підприємства

До складу єдиного майнового комплексу підприємства входять немайнові активи. Стандартами бухгалтерського обліку вони визначаються як нематеріальні активи або т. зв. немонетарні активи. Натомість у цивільно-правовій доктрині нематеріальні активи розглядаються як бухгалтерський аналог майнових прав [22, с. 10]. Податковий кодекс України [23] в ст. 14.11.20 визначає нематеріальні активи як право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також аналогічні права, визначені об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами.

Інструкцією з бухгалтерського обліку необоротних активів бюджетних установ [24] підкреслюється вимога, щоб нематеріальні активи були закінченими та засвідченими відповідними документами (патентом, сертифікатом, ліцензією тощо) в порядку встановленому законодавством. На облік у складі нематеріальних активів беруться також придбані права на володіння, користування та розпорядження об'єктами нематеріальних активів після відчуження від колишніх власників та визначення їх вартості.

Можна виділити кілька груп нематеріальних активів. До першої належать права інтелектуальної власності: право власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок, сорт рослин, знаки для товарів і послуг; на фірмове найменування; на комп'ютерні програми; на базу даних; на науково-технічну інформацію (результати науково-технічних, виробничих робіт та іншої науково-технічної діяльності), що зафіксована у формі, яка забезпечує їх відтворення, використання та поширення.

До другої групи включено права користування ресурсами природного середовища: земельною ділянкою, надрами, геологічною та іншою інформацією про природне середовище, іншими ресурсами природного середовища.

Третьою групою охоплюються права користування економічними, організаційними та іншими вигодами: від користування монопольним становищем на ринку та права на використання економічних й інших привілеїв (податкових, господарських).

До четвертої групи належить гудвіл (ділова репутація) – комплекс заходів, спрямованих на збільшення прибутку підприємств без відповідного збільшення активних операцій, включаючи використання кращих управлінських здібностей, домінуючу позицію на ринку продукції (робіт, послуг), нові технології.

Аналіз кожної з перерахованих груп у цивільно-правовому аспекті дасть можливість з'ясувати місце кожного з нематеріальних складників в правовому режимі єдиного майнового комплексу підприємства. Інтелектуальна власність в

умовах ринкової економіки є своєрідним товаром так само як об'єкти матеріального світу. Особливість відносин у сфері інтелектуальної власності полягає в тому, що вони є результатом творчої діяльності. Правова охорона творів як об'єктів інтелектуальної власності здійснюється за фактом створення без жодних обов'язкових юридичних формальностей [25, с. 69]. Але їх можна використовувати не лише для задоволення духовних потреб суспільства, але й в підприємницькій діяльності.

Традиційно результати творчої діяльності поділяються на об'єкти авторських і суміжних прав та об'єкти промислової власності. Серед останніх виділяють винаходи, корисні моделі та промислові зразки, правові засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг; сорти рослин і породи тварин; компонування (топографія) інтегральних мікросистем; раціоналізаторські пропозиції; комерційну таємницю. Перелічені об'єкти права інтелектуальної власності можуть розглядатися як складові елементи єдиного майнового комплексу підприємства.

Відмінність правової охорони результатів духовної творчості від результатів науково-технічної діяльності полягає у тому, що перші не потребують визнання уповноважених державних органів, а другі вважаються об'єктами інтелектуальної власності у разі отримання у встановленому законодавством порядку відповідного документа-патенту або свідоцтва.

До науково-технічних об'єктів прирівнюються також результати інтелектуальної діяльності, які за своєю природою загалом не є технічними. Це стосується, зокрема, комерційних найменувань, знаків для товарів і послуг, географічних зазначень походження товарів. Цю групу об'єктів ще називають засобами індивідуалізації учасників цивільного обороту [26, с. 4].

Інструкцією з бухгалтерського обліку необоротних активів бюджетних установ передбачено, щоб такі види нематеріальних активів були підтверджені відповідними документами (патентами, ліцензіями, сертифікатом тощо). Отже, перелічені види інтелектуальної власності вважатимуться нематеріальними складниками майнового комплексу підприємства. Але виникає питання щодо

правового режиму в складі єдиного майнового комплексу підприємства об'єктів авторських та суміжних прав. Адже для останніх законодавством не вимагається наявність охоронного документа. В таких випадках підставою зарахування до нематеріальних активів повинен бути договір (в т.ч. установчий) або положення статуту, в якому визначено склад часток учасників.

Найбільш часто використовувані як немайнові активи права на об'єкти промислової власності та об'єкти, які індивідуалізують суб'єкта підприємницької діяльності та їх продукцію. В юридичній літературі часто вживається для характеристики винаходу, корисної моделі, промислового зразка термін «об'єкти патентного права». Це пов'язано з найменуванням охоронного документа для зазначених об'єктів промислової власності.

Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» винахід та корисна модель є результатом інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології [27]. До винаходів належать:

- продукт;
- процес (спосіб);
- застосування відомого продукту чи процесу (способу) за новим призначенням.

Винахід для одержання правової охорони повинен не суперечити публічному порядку, принципам гуманності й моралі та відповідати умовам патентоспроможності.

Законодавством визначені такі критерії патентоспроможності винаходу:

- новизна;
- винахідницький рівень;
- промислова придатність.

Остання вимога має безпосередній вплив на використання винаходу як складника єдиного майнового комплексу підприємства.

Корисна модель як об'єкт права інтелектуальної власності є близькою до винаходу. Це підтверджується правовою регуляцією одним і тим самим законодавчим актом. Корисна модель є результатом інтелектуальної діяльності

у сфері технологій, що безпосередньо пов'язано з діяльністю підприємства як виробничої структури.

Відмінність між винаходом і корисною моделлю виявляється в умовах патентоспроможності. Законом для корисної моделі встановлено дві умови патентоспроможності:

- новизна;
- промислова придатність.

Отже, для корисної моделі на відміну від винаходу достатньо двох перелічених умов патентоздатності.

Промисловий зразок, згідно зі ст. 1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» [28], є результатом творчої діяльності в галузі художнього конструювання. У промисловому зразку поєднуються художні та техніко-конструктивні елементи. Тому об'єктом промислового зразка може бути форма, малюнок чи розфарбування, або їх поєднання, які визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб.

Спільним для перелічених об'єктів патентного права є те, що їх володілець користується майновими і немайновими правами, пов'язаними із переліченими об'єктами. Тому передання виключних майнових прав на об'єкти патентного права до єдиного майнового комплексу підприємства правовим наслідком має включення їх в якості складника до майна юридичної особи. В майновому комплексі підприємства вони зараховуються до нематеріальних активів.

Елементом єдиного майнового комплексу підприємства є об'єкти інтелектуальної власності, що індивідуалізують учасників цивільного обороту, товари і послуги. До правових засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг належать:

- торговельна марка (знак для товарів і послуг);
- комерційне (фірмове) найменування;
- географічне зазначення.

Зміст права інтелектуальної власності на засоби індивідуалізації становлять майнові права з певним обмеженням їх оборотоздатності. Зокрема, комерційне найменування може передаватися іншій особі лише разом з майновим комплексом підприємства або його частини.

Право на торговельну марку може передаватися іншій особі за умови, що не вводитиме в оману споживача товарів, послуг. Географічне зазначення вказує на місце знаходження єдиного майнового комплексу підприємства, на якому виготовлюється продукція, і тому не може передаватися іншим особам. Оскільки до складу єдиного майнового комплексу підприємства належать об'єкти нерухомого майна, то зміна власника не впливає, як правило, на використання географічного зазначення.

Поняття торговельної марки міститься в ст. 492 ЦК України. Під торговельною маркою розуміється будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами. Об'єктом торговельної марки Цивільний кодекс України визначає позначення чи комбінацію позначень за такими критеріями:

А) словесні, об'єктами якого є слова, в тому числі власні назви, літери, цифри;

Б) зображувальні, у яких об'єктом виступає графічне позначення, малюнок;

В) об'ємні, коли об'єктом є тривимірна форма.

Можлива також комбінація різних позначень. Серед торговельних марок вирізняють ті, які індивідуалізують товари, послуги та суб'єктів такої господарської діяльності.

Власник єдиного майнового комплексу підприємства повинен зареєструвати своє право на торговельну марку з метою її правової охорони. В такому разі торговельна марка буде відноситися до нематеріальних активів і розглядатися як елемент єдиного майнового комплексу підприємства.

Відповідно, використання торговельної марки іншими особами буде вважатися порушенням права інтелектуальної власності підприємства як суб'єкта – володільця цього права.

Загалом єдиний майновий комплекс підприємства може мати кілька торговельних марок. Правова охорона буде надаватися торговельній марці з прив'язкою до певних видів товарів і послуг. Обсяг наданої свідоцтвом правової охорони визначається переліком товарів і послуг, для яких торговельна марка зареєстрована. Володільць свідоцтва на торговельну марку має право забороняти іншим особам використання позначення тотожного зареєстрованій торговельній марці для виготовленої продукції чи наданих послуг. Таке право надається підприємству як суб'єкту, у власності якого (господарському віданні чи оперативному управлінні) перебуває майновий комплекс, складовим елементом якого є відповідний об'єкт права інтелектуальної власності.

Право інтелектуальної власності на торговельну марку в Україні може бути не зареєстроване, якщо:

- торговельна марка має міжнародну реєстрацію;
- торговельна марка є загальновідомою [29, с. 16].

Але і в зазначених випадках торговельна марка, як об'єкт права інтелектуальної власності, буде належати до складу єдиного майнового комплексу підприємства. Однак в Україні практика використання добре відомої торговельної марки ще не сформована. Треба виходити з положення, що лише не оспорювані іншими суб'єктами права інтелектуальної власності на торговельну марку будуть підставою правомірності зарахування її до складу єдиного майнового комплексу підприємства.

Право інтелектуальної власності на торговельну марку як елемент єдиного майнового комплексу підприємства використовується для здійснення підприємницької діяльності з метою отримання прибутку. Поняття «використання торговельної марки» включає можливість нанесення на будь-який товар, який виробляється на майновому комплексі підприємства,

упаковку, в якій міститься товар, етикетку. Торговельну марку можна використовувати в діловій документації майнового комплексу та в рекламних цілях.

До нематеріальних складників належить комерційне найменування. Останнє дозволяє вирізнити суб'єкта підприємницької діяльності та його цілісний майновий комплекс від інших господарських структур. Комерційне найменування є більш характерним для суб'єкта підприємницької діяльності, однак воно має значення як нематеріальний складник і для характеристики єдиного майнового комплексу підприємства, що використовується для господарської діяльності.

Комерційне найменування має на меті індивідуалізувати суб'єкта господарської діяльності. Але, водночас, виокремлюється його єдиний майновий комплекс, який служить економічно-майною базою виготовлення продукції, виконання робіт або надання послуг. Основна функція комерційного найменування індивідуалізувати конкретного суб'єкта господарської діяльності. Але перехід прав на комерційне найменування до іншої особи неможливе без передання єдиного майнового комплексу підприємства. Тому право на комерційне найменування тісно пов'язане з використанням єдиного майнового комплексу підприємства.

Об'єкт право інтелектуальної власності як елементу майнового комплексу підприємства не можна ототожнювати з іншими правами власності на об'єкти, які складають майновий комплекс. Цивільне законодавство України розмежовує право інтелектуальної власності та право власності. Зокрема, в ст. 419 ЦК України передбачено положення, що право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного. Перехід права на об'єкт інтелектуальної власності, і навпаки, перехід права власності на річ не пов'язані з переходом права власності відповідно на річ або об'єкт інтелектуальної власності. В ст. 418 ЦК України підкреслюється, що право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності.

Комерційне найменування не можна трактувати як майнове право. Але в складі майнового комплексу підприємства комерційне найменування має вартісну оцінку і може бути об'єктом цивільного обороту разом з єдиним майновим комплексом підприємства. У разі порушення права на комерційне найменування винна особа зобов'язана відшкодувати збитки. Суб'єкт права власності на комерційне найменування не має права відчужити його від цілісного майнового комплексу підприємства.

Нематеріальним складником, який входить до єдиного майнового комплексу підприємства, є комерційна таємниця. Її поняття міститься в ст. 508 ЦК України. Під комерційною таємницею розуміють інформацію, яка є секретною, в тому розумінні, що вона в цілому, чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про інформацію» [30] під інформацією розуміються документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. Коментоване визначення не можна ототожнювати з комерційною таємницею. Але названий закон виділяє інформацію за критерієм доступу на конфіденційну та таємну.

Комерційна таємниця близька за своєю характеристикою до конфіденційної інформації. Але її особливістю є те, що ця інформація стосується секретів виробництва, матеріальною основою якого є єдиний майновий комплекс підприємства. Цінність комерційної таємниці полягає в можливості використання інформації для підвищення ефективності господарської діяльності та використання єдиного майнового комплексу підприємства.

Суть комерційної таємниці може охоплювати різні види технічної, організаційної, виробничої та іншої інформації, яка об'єктивно пов'язана з використанням єдиного майнового комплексу підприємства. Господарський кодекс України в ст. 36 передбачає, що відомості, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансовою та іншою діяльністю суб'єкта господарювання, що не є державною таємницею, розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання, можуть бути визнані його комерційною таємницею.

Склад і обсяг відомостей, які складають зміст комерційної таємниці як елемента складу єдиного майнового комплексу підприємства, визначаються самим суб'єктом господарювання. Це відповідає положенню ст. 30 Закону України «Про інформацію», згідно з якою громадяни, юридичні особи, які володіють інформацією комерційного характеру, одержаною на власні кошти, або такою, що є предметом професійного, ділового, виробничого, комерційного та іншого інтересу, самостійно визначають режим доступу для неї, системи захисту. До комерційної можна зарахувати інформацію, яка відповідає таким критеріям:

- 1) інформація є секретною в цілому чи в певній частині;
- 2) є невідомою для осіб, які звичайно мають справу з такою інформацією. В нашому випадку стосується господарсько-виробничої діяльності єдиного комплексу підприємства;
- 3) не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з такого роду виробничо-технічною інформацією;
- 4) комерційна цінність інформації, оскільки спрямована на підвищення ефективності використання єдиного майнового комплексу;
- 5) вживаються превентивні заходи для обмеження доступу до цієї інформації шляхом технічних, організаційних, договірних форм захисту.

Комерційна таємниця в кінцевому результаті спрямована на отримання майнових вигод для суб'єкта від об'єкта інтелектуальної власності. Суб'єкт права інтелектуальної власності, в нашому випадку підприємство, має право

одержувати корисний майновий ефект від застосування інформації, що є комерційною таємницею, і дозволяти її використання іншим особам [31, с. 56].

До комерційної таємниці як елементу складу єдиного майнового комплексу підприємства належать секрети виробництва певної продукції (наприклад, рецепт шоколаду), яка виробляється протягом багатьох років, організація виробництва тощо. Інформація може мати вартісну оцінку. На це вказує С.В. Ясечко, яка трактує інформацію як об'єкт правових відносин. На її думку, інформація – це нематеріальні та неспоживні по своїй суті, нерозривно пов'язані з конкретним матеріальним носієм та/або збережені за суб'єктом, який їм передає повідомлення і відомості, які мають кількісні і якісні характеристики та здатні мати товарну чи іншу цінність, а в разі їх протиправного використання завдавати збитки та моральної шкоди [32, с. 7].

Права на географічне зазначення індивідуалізують виробника та його продукцію. Вони вказують місце знаходження підприємства як єдиного майнового комплексу. Загалом будь-яка особа-суб'єкт підприємницької діяльності, що перебуває в конкретному географічному місці, може використовувати географічне зазначення для позначення виготовленої продукції, яка пов'язана з природними властивостями певного регіону. Ці властивості можуть перебувати також у зв'язку з традиціями передання секретів виготовлення продукції, яка пов'язана з природними умовами [26, с. 98].

Законом України від 20 вересня 2019 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правової охорони географічних зазначень» [33] встановлено, що під географічним зазначенням розуміють найменування місця, що ідентифікує товар, який походить з певного географічного місця та має особливу якість, репутацію, чи інші характеристики, зумовлені головним чином цим географічним місцем походження і хоча б один з етапів, виробництва якого (виготовлення, видобування та/або переробка, та/або приготування) здійснюється на визначеній географічній території. Таким чином, географічне зазначення походження товару безпосередньо пов'язано з

підприємством як майновим комплексом, на якому здійснюється виготовлення, переробка цього товару.

Реєстрація зазначення походження товару дає його власнику можливість:

- використовувати зареєстроване зазначення походження товару;
- вживати заходів щодо заборони використання зазначення товару особам, які не мають на це право;
- проводити діяльність із забезпечення відповідності товару, для якого зареєстровано географічне зазначення, специфікації товару, погодженій спеціально уповноваженим органом;
- поширювати інформацію та проводити іншу діяльність, спрямовану на повідомлення споживачів про особливі якості товару, для якого зареєстроване географічне зазначення;
- інші права, визначені законодавством про правову охорону географічних зазначень.

Використанням зареєстрованого зазначення походження товару визнається:

- а) нанесення його на товар або на етикетку;
- б) нанесення його на упаковку товару, застосування у рекламі;
- в) запис на бланках, рахунках та інших документах, що супроводжують товар.

До нематеріальних складників єдиного майнового комплексу підприємства належить гудвіл, який впливає на ціну останнього при його відчуженні. Під гудвілом розуміється нематеріальний актив, який має вартісну цінність унаслідок використання кращих управлінських якостей, нових технологій, ділової репутації та зв'язків. Гудвіл входить до складу активів нематеріального характеру. Він включає немайнові складники, які збільшують вартість єдиного майнового комплексу підприємства.

Гудвіл виникає із прав, активів і відносин, які мають нематеріальну природу і складаються протягом всього часу існування підприємства як єдиного майнового комплексу, його діяльності та ділових відносин з

контрагентами (партнерами). Гудвіл складається з багатьох елементів. Гудвіл визначають залежно від певних критеріїв, які впливають на його формування. Він має відношення до місця розташування єдиного майнового комплексу підприємства, кількості потенційних партнерів – клієнтів. Тому одним з критеріїв оцінки гудвілу є місцезнаходження єдиного майнового комплексу підприємства та наявність відповідного рівня інфраструктури регіону.

Для вартісної оцінки гудвіла важливе значення має найменування єдиного майнового комплексу підприємства. Особливо це стосується відомих комерційних назв.

Гудвіл в немайновому вимірі – це перевага, яка виникає внаслідок відомої комерційної назви, ділової репутації підприємства. Гудвіл не може бути переданий на основі договору іншій особі або іншим способом. Але гудвіл може бути складовою частиною єдиного майнового комплексу підприємства і може передаватися разом з ним. До комерційного гудвілу відносяться всі нематеріальні активи підприємства, які спрямовані на отримання прибутку та збільшення ринкової вартості єдиного майнового комплексу підприємства.

Гудвіл представляє собою додаткову вартість до ціни єдиного майнового комплексу підприємства у вигляді ділової репутації. Остання складається про єдиний майновий комплекс підприємства в процесі використання його для здійснення підприємницької діяльності. Тому гудвіл необхідно розглядати як невід’ємний елемент складу майнового комплексу підприємства. За своєю природою гудвіл не може існувати окремо від єдиного майнового комплексу підприємства.

Таким чином, до гудвілу належать нематеріальні елементи підприємства, що включають вартість ділових зв’язків, клієнтуру, товарні знаки, ділову репутацію, різницю між балансовою вартістю активів і зобов’язань компанії та її справедливою ринковою вартістю. Гудвіл може бути визначений як спосіб оцінки активів при придбанні єдиного майнового комплексу підприємства, що включає в себе додаткову плату, яку має сплатити покупець понад балансову вартість компанії, оскільки торгові зв’язки, репутацію, використання відомих

торговельних марок, досвід керівників та загальні технології неможливо відобразити в точних сумах і цифрах балансу підприємства. Гудвіл може бути і від'ємним у випадку придбання підприємства з негативними показниками і поганою репутацією на ринку. Згідно з українським податковим законодавством гудвілом визначається нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між балансовою вартістю активів підприємства та його звичайною вартістю, як цілісного майнового комплексу підприємства, що виникає внаслідок використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів (робіт, послуг), нових технологій тощо. Вартість гудвіла не підлягає амортизації та не враховується при визначенні валових витрат платника податку [34, с. 181].

Тому у разі порушення прав на нематеріальні активи необхідно враховувати негативні економічні наслідки, спричинені стороні, що зазнала шкоди, у тому числі втрату прибутків, будь-які неправомірні доходи отримані правопорушником та моральну шкоду.

Так, ТОВ «Зил» звернулося з позовом до господарського суду про стягнення з ТОВ «Нива експо» збитків у сумі 320500 грн, завданих неправомірним використанням знака, мотивуючи зменшенням обсягу реалізації цукерок «Бабусині казки» у грудні-січні 2013 р. внаслідок виробництва відповідачем таких же цукерок з неправомірним використанням етикетки, що схожа з етикеткою цукерок «Бабусині казки».

Рішенням місцевого господарського та апеляційного господарського суду позовні вимоги про стягнення збитків у сумі 320500 грн. задоволено. Однак Вищий господарський суд України, скасовуючи рішення господарських судів першої та апеляційної інстанцій зазначив, що вимога про відшкодування збитків у вигляді неодержаних доходів (упущеної вигоди) повинна бути в причинному зв'язку з неправомірними діями відповідача, що позбавило позивача отримати прибуток [35].

Аналіз справи свідчить, що в коментованому випадку не йдеться про порушення нематеріального активу, яким є гудвіл. Тому про упущену вигоду у

взаємозв'язку з порушенням немайнових об'єктів мова йти не може. В даній ситуації необхідно обґрунтовувати реальні збитки (позитивну шкоду), якщо остання знаходиться в причинному зв'язку з правопорушенням.

Це відповідає ст. 13 Директиви 2004/48/ЕС та ч. 1 ст. 240 Угоди про асоціацію з Європейським Союзом [36], відповідно до яких негативні економічні наслідки, спричинені сторонами, будь-які неправомірні доходи, отримані правопорушником, а також моральна шкода, завдана суб'єкту порушення права повинні відшкодовуватися потерпілій особі.

Це підкреслює важливість гудвілу серед інших елементів єдиного майнового комплексу підприємства і відповідає тенденції формування засад немайнового цивільного права. Як зазначає Р.О. Стефанчук, актуальним є дослідження комерційної складової немайнових прав, розширення сфери розуміння та застосування цих прав, формування суміжних правових категорій та конструкцій. Усе, на думку вищезазначеного автора, повинно включати в себе цілу низку основних положень, які формують:

- 1) правовстановлюючі аспекти вчення про суб'єкта (учасника) цивільних правовідносин;
- 2) нематеріальні блага;
- 3) немайнові права (при чому як особисті, так і ті, що не мають безпосередньо особистого характеру);
- 4) організацію цивільних правовідносин;
- 5) особливості їх статички та динаміки, захисту та охорони тощо [37, с. 55].

Приведене підкреслює важливість нематеріальних об'єктів у цивільному обороті та їх тісний взаємозв'язок з майновими правами. Останнє наочно проявляється в компонентах єдиного цілісного майнового комплексу.

Нематеріальні активи єдиного майнового комплексу підприємства є самостійною категорією, що охоплює об'єкти немайнового характеру. Всі вони, незважаючи на немайновий характер, використовуються в процесі господарської діяльності для отримання прибутку. Деяким з них, як наприклад,

об'єктам інтелектуальної власності, властиві матеріальні ознаки у вигляді виключних майнових прав. Це дає змогу відносити їх до майнової основи підприємства.

Немайнові права займають самостійне місце в приватному праві. Однак багато з них пов'язані з майновими правами. Тому не можна вважати зазначені відносини цілком протилежними за змістом та призначенням. Єдиний майновий комплекс підприємства, як самостійний об'єкт цивільних прав, є сукупністю майнових і немайнових активів, в яких останні використовуються для здійснення підприємницької діяльності.

Нематеріальними активами у складі майна суб'єкта господарювання визнаються немонетарні активи, які не мають матеріальної форми, можуть бути ідентифіковані та утримуються підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим способом.

Згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку «Нематеріальні активи», затвердженим наказом Міністерством фінансів України від 10 жовтня 1999 року [38] до нематеріальних активів належать:

- право користування природними ресурсами;
- право користування майном (земельною ділянкою, будівлею, приміщеннями тощо);
- право на об'єкти промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау;
- права на комерційні позначення (торговельні марки, комерційні найменування тощо);
- авторські права та суміжні права;
- незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи;
- інші нематеріальні активи (права на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

На наш погляд, право користування природними ресурсами, земельною ділянкою має чітко виражену майнову вартість, передбачену законодавством, зокрема, Кодексом України «Про надра» [39], Законом України «Про оцінку земель» [40]. Тому в єдиному майновому комплексі вони повинні відображатися як майнові активи.

Висновки до 1 розділу

1. Визначальним критерієм характеристики підприємства як єдиного майнового комплексу є його цілісність, яка полягає в здатності забезпечувати досягнення господарської мети, передбаченої статутними завданнями юридичної особи. Кожний із складових елементів єдиного майнового комплексу підприємства може розглядатися як окрема річ з властивим їй правовим режимом. Але в сукупності вони виступають цілісним об'єктом речових та зобов'язальних відносин.

2. За договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом власник майнового комплексу або уповноважена ним особа (установник управління) передає управителеві на певний строк за плату єдиний майновий комплекс з метою його використання шляхом вчинення фактичних та юридичних дій з належною турботливістю та вигодою для установника управління або вигодонабувача.

3. До складу єдиного майнового комплексу підприємства належать майнові права під останніми слід розуміти права вимоги власника (володільця) єдиного майнового комплексу, пов'язані з діяльністю підприємства як юридичної особи, а також майнові права на чужі речі в складі майнового комплексу.

4. В ст. 191 ЦК України серед елементів підприємства, як єдиного майнового комплексу підприємства називаються права вимоги та борги. Перші слід трактувати як майнові права, що виникають із зобов'язальних відносин, в яких підприємство як суб'єкт права виступає кредитором. Борги необхідно

віднести до майнових обов'язків, що в єдиному майновому комплексі підприємства належать до дебіторської заборгованості і мають зобов'язальну правову природу. Борги як складовий елемент єдиного майнового комплексу підприємства слід розуміти як обтяження. В контексті розуміння поняття підприємства як єдиного майнового комплексу право вимоги і борги характеризують два аспекти одного і того самого правового явища та синонімічно відповідають юридичним категоріям майнові права та обов'язки.

5. До складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять нематеріальні активи. Їх можна диференціювати на чотири групи. До першої належать права інтелектуальної власності. До другої групи відносяться права користування ресурсами природного середовища (земельною ділянкою, надрами, іншими ресурсами природного середовища). Третьою групою охоплюються права користування економічними, організаційними та іншими вигодами (податковими, господарськими привілеями). До четвертої групи належать гудвіл (ділова репутація, яка включає комплекс заходів, спрямованих на збільшення прибутку підприємств без відповідного збільшення активних операцій, в тому числі використання кращих управлінських здібностей, домінуючу позицію на ринку продукції (робіт, послуг), нові технології).

6. Комерційне найменування, зареєстроване географічне зазначення походження товарів та гудвіл є невід'ємними елементами підприємства як єдиного майнового комплексу. Нематеріальні активи єдиного майнового комплексу підприємства є самостійною категорією, що охоплює об'єкти немайнового змісту. Вони, незважаючи на немайновий характер, використовуються в процесі господарської діяльності для отримання прибутку.

7. Об'єкти соціально-побутового призначення не належать безпосередньо до матеріальної бази виробництва. Однак вони є об'єктами права власності (господарського відання чи оперативного управління) підприємств. У разі включення їх до складу майнового комплексу підприємства вони можуть бути предметом договору управління.

Розділ 2.

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ДОГОВОРУ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ЯК ЄДИНИМ МАЙНОВИМ КОМПЛЕКСОМ

2.1. Поняття та форма договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом

В умовах ринкової економіки власник майнового комплексу підприємства не завжди має можливість і відповідний досвід для безпосереднього здійснення функцій, пов'язаних з використанням його з підприємницькою метою. В цивільному законодавстві впроваджено новий вид договорів, за допомогою яких правомочності з володіння, користування та розпорядження можна передати іншій особі, залишаючись де-юре власником майнового комплексу підприємства як об'єкта цивільних прав.

Поняття договору управління майном міститься в положенні ст. 1029 ЦК України. За договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача).

З цієї дефініції можна виокремити ознаки властиві договору управління майном. По-перше, договір управління майном є формою передання правомочностей власника, які становлять зміст права власності: право володіння, користування майном належним власнику.

Підприємство як єдиний майновий комплекс може бути об'єктом цивільного обороту. Для деяких об'єктів цивільного обороту встановленні законодавством певні вимоги щодо оборотоздатності. Це стосується,

насамперед, форми правочинів, які опосередковують перехід прав на об'єкти нерухомості [41, с. 134]. Загалом всі об'єкти цивільних правовідносин за критерієм оборотоздатності можна диференціювати на об'єкти, на які поширюються загальні правила цивільного та господарського обороту, об'єкти обмежені в обороті та вилучені з обороту.

На підприємство як єдиний майновий комплекс поширюється загальний режим оборотоздатності. Однак до підприємства як єдиного майнового комплексу можуть входити окремі складники, обмежені в цивільному обороті.

Враховуючи особливість майнового комплексу підприємства як об'єкта цивільних правовідносин, він може бути предметом договорів, які опосередковують передачу майна у власність, користування, управління тощо. При цьому відбувається передача майнового комплексу як де-юре, так і де-факто. Юридичною підставою цивільного обороту майнового комплексу підприємства є договори (правочини). Відповідно до положення законодавства, яким регулюються окремі види договорів та правочинів, договори є чинними для оборотоздатності єдиного майнового комплексу підприємства.

Особливості єдиного майнового комплексу підприємства як об'єкта цивільних правовідносин зумовлюють можливість бути предметом договорів у сфері цивільного обороту. Специфіка підприємства як єдиного майнового комплексу має вплив на формування змісту договірних відносин. Предметом не всіх договорів може бути підприємство як єдиний майновий комплекс. Це пов'язано з особливостями характеристики єдиного майнового комплексу як об'єкта цивільних правовідносин.

Тому, з одного боку, ми можемо констатувати, що на підприємство, як єдиний майновий комплекс поширюється загальний правовий режим цивільного обігу, а з іншого – враховуючи специфіку складу єдиного майнового комплексу, останній не може бути предметом договорів позики, розпорядження виключними майновими правами інтелектуальної власності, поставки тощо. Це

не свідчить про обмеження оборотоздатності підприємства як єдиного майнового комплексу. Цивільний та господарський оборот опосередковують різні види договорів, зміст яких визначається істотними умовами, в тому числі щодо предмету, до характеристики якого законодавством встановлені певні вимоги.

Правовою формою передавання майнових прав на єдиний майновий комплекс підприємства є договір (правочин). Предмет є істотною умовою будь-якого договору. В рамках правовідношення, яке виникає на підставі договору, здійснюється регулювання відносин з передавання майнових прав на підприємство як єдиний майновий комплекс. З предметом пов'язані певні особливості цивільного обороту.

Підприємство як єдиний майновий комплекс не може передаватися як одинична річ в натурі. Адже, як вказувалося в попередньому розділі, цим поняттям охоплюється сукупність майнових та немайнових складників, які створюють цілісний об'єкт правовідносин. Тому термін передавання підприємства як єдиного майнового комплексу має певною мірою характер фікції. Оскільки така дія, змістом якої є передавання права, зводиться до вручення відповідних документів, що засвідчують правомочності нового правоволодільця. При цьому дія щодо передавання майнового комплексу базується на волевиявленні обох сторін договірних відносин. Враховуючи наявність майнових та немайнових елементів підприємства як єдиного майнового комплексу, передавання прав на нього пов'язується з моментом, визначеним в договорі або встановленим законодавством.

Зміст будь-якого договору згідно зі ст.628 ЦК України становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. Договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови,

що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також ті умови щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Законодавець у ст. 6 ЦК України відобразив положення, за яким договір набув статусу самостійного регулятора цивільних відносин, надавши тим самим договірному регулюванню цивільних відносин переважаче, порівняно з нормативним регулюванням, значення. Відповідно до ч. 3 ст. 6 ЦК України цивільні відносини можуть бути врегульовані не лише актами цивільного законодавства а й самими учасниками – суб'єктами цих відносин. Тобто, у сфері приватно-правових відносин прослідковується зміщення акцентів із законодавчого регулювання правовідносин між їх учасниками в сторону договірної їх визначення. При цьому договір не треба вважати загальнообов'язковим нормативним актом, а похідною від закону домовленістю, що зобов'язує лише тих сторін, які прийняли в ній участь. Водночас договір повинен відповідати обов'язковим для сторін правилам, які встановлені нормативно-правовими актами і є чинними в момент його укладання. При цьому, права і обов'язки сторін договору пов'язані із нормами цивільного права безпосередньо, оскільки вони передбачаються сторонами з метою регулювання своїх взаємовідносин за наперед визначеними правилами поведінки (договірними умовами). Тому договір є не просто домовленістю між сторонами, а, насамперед, індивідуальним регулятором відносин між контрагентами. Натомість закон діє як загальний нормативний регулятор приватно-правових відносин [42, с. 22].

Це певною мірою стосується договору управління майновим комплексом підприємства, який спрямований на організацію та формування засад договірної управління зазначеного об'єкта цивільних правовідносин.

До особливостей договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом С.В. Кривобок відносить наступне:

1) укладення цього договору, як і будь-якого іншого договору, з підприємством передуює етап визначення складових підприємства;

2) управитель підприємством не має права розпоряджатися нерухомістю, що входить до складу підприємства, і доручати іншій особі (замісникові) вчиняти від його імені дії необхідні для управління підприємством;

3) до цього договору не застосовується ч.3 ст.1038 ЦК України, яка передбачає правові наслідки того, що контрагент не буде попереджений управителем про те, що він діє не як власник підприємства, а як управитель;

4) борги, які входять до складу підприємства (ч.2 ст.191 ЦК України) при передачі його в управління, автоматично переходять на управителя підприємством [43, с. 14].

На наш погляд, договору управління майновим комплексом підприємства властиві такі ознаки:

1) передання підприємства як єдиного майнового комплексу іншій особі є формою здійснення повноважень власника. Відносини між управителем майна та його контрагентом – установником управління – мають довірчий характер і опосередковуються договором управління;

2) договір є підставою виникнення зобов'язального правовідношення між установником управління та управителем;

3) управитель володіє, використовує, розпоряджається підприємством як єдиним майновим комплексом у рамках, визначених договором;

4) управитель може здійснювати фактичні та юридичні дії з управління єдиним майновим комплексом підприємства в інтересах установника управління або вигодонабувача.

Загалом власник (уповноважений орган) передає управителеві разом з підприємством як єдиним майновим комплексом свої правомочності з володіння, користування і розпорядження, межі яких визначені в договорі управління. Відносини між управителем та установником управління мають

відносний характер, тому що обумовлені існуванням зобов'язального правовідношення.

На думку В.В. Вітрянського, у разі передачі власником майна в управління за договором управління майном, власник тим самим реалізує свої повноваження володіння, користування і розпорядження. В такому випадку мова йде про зміст повноважень управителя. Укладення власником майна договору управління майном та передача майна в управління є формою реалізації власником його правомочностей. При цьому власник не передає свої правомочності управителю, а лише покладає на нього певне коло обов'язків, укладаючи договір управління майном. Водночас, передаючи майно в управління, власник зберігає за собою не лише право власності, але й усі правомочності. Проте такий власник укладаючи договір бере на себе зобов'язання не створювати перешкод управителю у виконанні ним своїх обов'язків за договором [44, с. 4].

У ФРН управління майном здійснюється у двох формах шляхом представництва або встановлення відносин довірчої власності. Довірча власність передбачає перехід права власності (на довірчих засадах) до управителя майна. Управитель же діє самостійно та розпоряджається власним, а в економічному розумінні чужим майном. Економічний власник майна в період дії договору позбавлений права вчиняти правочини щодо майна. В силу існування довірчої власності довірчий власник майна набуває повноцінного статусу власника у відносинах з третіми особами, водночас у внутрішніх відносинах з установником управління зв'язаний певними обмеженнями [45, с. 130].

Аналізуючи правову природу довірчої власності Р.А. Майданик виокремив такі ознаки цього правового явища:

1) довірчий власник є єдиним власником на довірене йому майно, інших власників немає. За цим критерієм, вважає автор, довірча власність за

українським правом має відмежовуватися від англо-американської конструкції трасту. Установник управління і вигодонабувач мають лише зобов'язальні права вимоги, а тому не є власниками переданого в управління майна;

2) право власності довірчого власника обтяжене фідучіарним зобов'язанням здійснити речовий титул у чужому інтересі. У зв'язку з цим титул власника пропонує розглядати як поєднання речового і зобов'язального права, що проявляється у наявності у довірчого власника повноважень, обтяжених фідучіарним зобов'язанням здійснювати його з певною метою, визначеною установником управління, із дотриманням обмежень встановлених законом та договором управління майном;

3) довірча власність має особисто-довірчий і цільовий характер, що передбачає здійснення цього титулу з дотриманням встановлених законом або договором обмежень [46, с. 23].

Оцінюючи можливість існування у праві України інституту довірчої власності І.В. Спасибо-Фатеева наголошує, що конструкція довірчої власності є чужою для вітчизняного права, а введення довірчої власності до законодавства руйнує загальні засади правового регулювання права власності як єдиного монолітного абсолютного права і є підставою обґрунтування концепції розщепленої власності [47, с. 308].

З таким категоричним висновком погодитися не можна. Право довірчої власності є похідним від категорії «право власності». Передаючи підприємство як єдиний майновий комплекс в управління, власник передає повноваження володіння, користування, розпорядження. Але межі здійснення цих повноважень визначаються договором. Тому установник управління і управитель перебувають в зобов'язальних правовідносинах [48, с. 27]. Власне на це спрямована зміна редакція ч.2 ст. 316 ЦК України, яка передбачає, що особливим видом права власності є право довірчої власності, яке виникає

внаслідок закону, виключивши словосполучення «або договору управління майном».

Водночас договір управління є юридичним фактом, на підставі якого відбувається перехід права власності до управителя. Як зазначає Р.А. Майданик, за своєю природою довірча власність є належним довірчому власникові дуалістичним титулом, визначеного метою речового права на довірчий майновий фонд обтяженого зобов'язанням його здійснення виключно або переважно в чужому інтересі [49, с. 24].

На наш погляд, не можна протиставляти абсолютні та відносні критерії оцінки правової природи відносин з управління майновим комплексом підприємства. В рамках договірної конструкції управління майном власник (уповноважений орган) переносить на управителя правомочності володіння, користування та розпорядження єдиним майновим комплексом з метою одержання максимальної вигоди від функціонування підприємства як єдиного майнового комплексу.

При цьому межі здійснення повноважень управителя щодо володіння, користування та розпорядження підприємством як єдиним майновим визначаються в договорі управління. Але договором не можна передбачити всі нюанси поточної експлуатації підприємства як єдиного майнового комплексу з найбільшою вигодою для установника управління або вигодонабувача. Реалізація правомочностей управителя здійснюється з урахуванням правового режиму об'єкта переданого в управління. Це зумовлено тим, що в рамках договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом неможливо виділити всі питання управління майновими і нематеріальними складниками єдиного майнового комплексу підприємства.

В цьому аспекті обов'язки управителя схожі з обов'язками довірчого власника, які зводяться до обов'язку діяти з належним рівнем турботливості,

особисто виконувати обов'язки, передавати прибуток бенефіціарам тощо [50, с. 19].

Договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом є взаємним, двосторонньозобов'язуючим, оскільки права і кореспондуючі їм обов'язки мають обидві сторони – управитель і установник управління. Традиційно в науці цивільного права здійснення суб'єктивних цивільних прав розглядається як реалізація можливостей у межах визначених законом і договором. В рамках здійснення суб'єктивних цивільних прав власник майнового комплексу підприємства має право самостійно, або надавши відповідні повноваження призначеному органу, укласти договір управління. Суб'єктивні цивільні права становлять зміст цивільних правовідносин і належать конкретним суб'єктам – у нашому випадку – установнику управління та управителю. Елементами механізму здійснення цивільних прав є обов'язки, що їм кореспондуються.

Договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом є юридичним фактом виникнення зобов'язального правовідношення між власником (уповноваженим ним органом) та управителем. Договором управління встановлюється механізм здійснення прав та виконання обов'язків сторонами на засадах взаємності. Таким чином, договірна конструкція передбачає двосторонній (взаємний) характер здійснення суб'єктивних цивільних прав на основі виконання кореспондуючого права та обов'язку [51, с. 38].

В ЦК України договір управління майном міститься серед договорів про надання послуг. Послуга невіддільна від діяльності особи послугонадавача (управителя), оскільки корисний ефект такої діяльності не виступає у вигляді конкретного матеріалізованого результату, як це має місце у договорах на виконання робіт.

Договір управління майном є самостійним договірним способом здійснення права власності в чужому інтересі, якому притаманні довірчі відносини. В ньому поєднуються речові та зобов'язальні правовідносини. Відносини між установником управління та управителем мають зобов'язальний характер. Але внаслідок передання підприємства як єдиного майнового комплексу управителеві делегуються абсолютні правовідносини, які є похідними від правомочностей права власності установника управління. Цивільно-правовою формою передачі майна є договір управління майном, який є самостійним договірним типом. Повноваження управителя визначаються не лише законом, але й названим договором з установником управління, який є власником єдиного майнового комплексу підприємства або його уповноваженою особою.

В юридичній літературі домінує позиція, що договір управління майном є реальним. Вона базується, зокрема, на поглядах російських фахівців у сфері довірчого управління. Так, М.І. Брагінський та В.В. Вітрянський в своїй фундаментальній праці, присвяченій договірному праву, відзначають, що якщо за договором передається нерухоме майно, момент укладення договору пов'язується з моментом державної реєстрації договору. Реальний характер договору управління майном має певне значення для кваліфікації існуючого зобов'язання як зобов'язання з надання послуги, оскільки в коло даного зобов'язання не входять обов'язки установника управління щодо передання майна управителеві, як це має місце у всіх зобов'язаннях, спрямованих на передання майна: купівля-продаж, дарування, міна, позичка та ін. [52, с. 840]. На думку Л.Ю. Міхеєвої, даний договір і не міг бути сконструйований як консенсуальний, оскільки його предметом є дії управителя, здійснення яких неможливе без наявності самого майна [53, с. 28].

Такий категоричний висновок викликає певні сумніви. Адже підставами виникнення правовідносин з управління майном може бути не лише договір

управління, але й інші юридичні факти або їх склад. Наприклад, підставою управління майном може бути заповіт, в якому визначено виконавця. Згідно з п. 5 ст. 1290 ЦК України виконавець заповіту зобов'язаний управляти спадщиною.

Важливе значення має належна форма договору. Згідно з ч. 2 ст. 1031 ЦК України договір управління нерухомим майном підлягає нотаріальному посвідченню. Підприємство як єдиний майновий комплекс належить до об'єктів нерухомого майна. Відповідно, договір управління майновим комплексом підприємством підлягає нотаріальному посвідченню з дотриманням вимог Закону України «Про нотаріат» [54] та «Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» [55].

Важливе значення має момент укладення договору, з яким пов'язується настання певних обставин. По-перше, з цим моментом пов'язується початок чинності договору. По-друге, з цього моменту сторони набувають цивільних прав та обов'язків, несуть одна перед одною відповідальність за порушення договору. По-третє, на відносини сторін поширюється дія норм закону, інших актів цивільного законодавства, що стосується даного виду договору.

Момент укладення договору – це момент досягнення згоди (домовленості), щодо істотних умов договору. Це правило стосується так званих консенсуальних договорів, які вважаються укладеними з моменту досягнення згоди сторін. Щодо реальних договорів, для укладення яких крім згоди сторін відповідно до актів цивільного законодавства вимагається передача майна або вчинення певних дій, встановлено правило, за яким реальний договір вважається укладеним з моменту передання майна або вчинення певної дії. В реальних договорах передання речі або вчинення іншої дії як додаткової (за згоди сторін) умови для визначення договору укладеним, означає одночасно і виконання однією із сторін свого обов'язку за договором, що має істотне значення для контрагента.

Так, Р.А. Майданик вважає, що договір довірчого управління майном є реальним, якщо інше не передбачено законом або не виникає із суті цих відносин. Зокрема, консенсуальним, на його думку, є договір довірчого управління державними корпоративними правами, договір довірчого управління нерухомим майном [56, с. 295].

Подібної позиції дотримується І.В. Венедіктова. Стверджуючи, що договір управління майном є реальним, водночас вона допускає можливість визнання договору управління майном консенсуальним залежно від об'єкта, над яким встановлюється довірче управління, наприклад, договір довірчого управління державними корпоративними правами, договір довірчого управління майном. До того ж зазначає, що ЦК України не містить норми, яка б передбачала, що передача майна є обов'язковим юридичним фактом, який буде підставою виникнення правовідносин з довірчого управління майном [57, с. 68].

Як бачимо, зазначені автори не виключають критерії консенсуальності для характеристики договору управління майном. Але в ст.626 України, як у більшості Цивільних кодексів європейських країн, знайшов своє відображення принцип консенсуалізму договірної права. Тобто визначальною передумовою укладення будь-якого договору є досягнення згоди (консенсусу) між сторонами. Відповідно до положень ЦК України управитель не має права вимагати від установника управління передання майна в управління. Але це лише свідчить про те, що він не має такого права відповідно до змісту договору та положень закону [58, с. 57].

У договорах, щодо яких за законом чи домовленістю сторін вимагається нотаріальне посвідчення та (або) державна реєстрація, момент укладення договору пов'язується з моментом нотаріального посвідчення та (або) державної реєстрації [59, с. 70].

Договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом укладається згідно з вимогами законодавства у нотаріальній формі. Відповідно,

права та обов'язки виникають з моменту нотаріального посвідчення. Це підтверджується п.7 ч.1 ст.1044 ЦК України, згідно з якою передбачена можливість установника управління відмови від договору з іншої, ніж указана в пункті 6 ст.1044 ЦК України причини за умови виплати управителеві плати, передбаченої договором. Отже, обов'язок установника виникає з моменту укладення договору, тобто досягнення домовленості із усіх істотних умов договору в нотаріальній формі навіть тоді, коли саме майно (в даному випадку єдиний майновий комплекс підприємства) ще не переданий фактично в управління. Таким чином, можна стверджувати, що договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом є консенсуальним. Сторони договору управління єдиним майновим комплексом підприємства перебувають у зобов'язальних правовідносинах з моменту досягнення згоди з усіх істотних умов договору в належній формі. Договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом опосередковується реалізація правомочностей власника на право володіння, користування його майном. До управителя не переходить право власності на підприємство як єдиний майновий комплекс. На підставі договору управління майном до управителя переходять окремі повноваження щодо володіння, користування і навіть, у межах, окреслених договором управління, право розпорядження. Це дає можливість управителеві вступати у відносини з третіми особами в межах наданих йому договором повноважень від власного імені. Однак управитель зобов'язаний повідомити інших осіб при укладенні договорів та здійсненні інших правочинів, що він є управителем, а не власником підприємства як єдиного майнового комплексу.

Договірні відносини управління підприємством як єдиним майновим комплексом варто відрізнити від інших подібних стосунків. Зокрема, від здійснення повноважень управління юридичною особою її органом. Органи юридичної особи не є самостійними суб'єктами права, а перебувають в трудових або корпоративних відносинах з юридичною особою або її

засновниками (учасниками). Відповідно, їх повноваження визначаються статутними документами юридичної особи, а не цивільно-правовим договором управління майном.

На думку А.А. Албу, управління є різновидом посередницького правовідношення, адже управитель як особа, що здійснює весь комплекс дій з довіреним йому майном, виступає посередником між установником управління та третіми особами, які отримують вигоду. При цьому акцентовано увагу на тому, що управління та представництво як різновиди посередництва не є тотожними категоріями, навпаки – управління є ширшим за значенням, адже предметом представництва є дії юридичного характеру, а управління проявляється у фактичних, юридичних та організаційних діях управителя.

Управління є відображенням використання власності з особливою метою, що відбувається в межах тріади повноважень власника, які характеризуються можливістю здійснення їх на власний розсуд. Власник має право передавати іншим особам своє право володіння, користування і розпорядження майном, залишаючись при цьому його власником. На цьому заснована і можливість передавати своє майно в управління іншій особі, що однак не веде до переходу права власності до управителя. Таким чином, при здійсненні управління відбувається не розчленування права власності між установником управління та управителем, а реалізація волі власника майна шляхом передачі управителю належних йому повноважень щодо здійснення правомочностей володіння, користування та розпорядження відповідним майном [60, с. 13].

Управління майновим комплексом підприємства має цивільно-правову природу і базується на договорі. Управителю передаються майнові (речові) повноваження, але, водночас, виникають зобов'язальні відносини між установником управління (власником єдиного майнового комплексу) та управителем. Зобов'язальні відносини виникають також на підставі договорів

управителя з іншими особами для забезпечення функціональної діяльності єдиного майнового комплексу.

Для реалізації повноважень розпорядчого характеру управитель має похідні від змісту права власності правомочності щодо володіння, користування переданим в управління єдиним майновим комплексом в межах, визначених законодавством та договором управління.

Повноваження речового типу мають похідний від відносин власності характер і здійснюються відповідно до положень законодавства та умов договору управління єдиним майновим комплексом підприємства. Зазначені повноваження складають зміст відносин, які виникають на підставі договору управління єдиним майновим комплексом підприємства. Хоча договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом належить до договорів про надання послуг його слід відмежовувати від інших схожих договірних конструкцій: договорів комісії, доручення, агентського договору. Критеріями розмежування буде як зміст договору, так і порядок вчинення дій, які становлять зміст договору. Перелічені договори на відміну від договору управління мають посередницький характер. Повірений за договорами доручення та агентським договором діє від імені довірителя, а управитель – від власного імені. Крім цього, якщо за договором доручення і комісії зобов'язана сторона здійснює лише юридичні дії (правочини), то управитель вчиняє як юридичні, так і фактичні дії, пов'язані з управлінням підприємством як єдиним майновим комплексом.

Договір управління майновим комплексом підприємства є юридичним фактом, на підставі якого відбувається передання повноважень володіння, користування і розпорядження в межах, визначених договором від власника до управителя. Як зазначає В.О. Кочергіна, у зв'язку з цим юридичними фактами в цивільному праві доцільно розглядати передбачені законом, договором чи іншим правочином обставини, наявність яких спричиняє встановлення,

припинення або зміну цивільних прав та обов'язків, або інші цивільно-правові наслідки для учасників цивільних правовідносин [61, с. 9]. Водночас з моменту передання єдиного майнового комплексу управителеві, виникають відносини довірчої власності відповідно до ч.2 ст.1029 ЦК України, яка передбачає, що договором управління майном можуть засвідчуватися виникнення в управителя права довірчої власності на отримане в управління майно.

Водночас не можна трактувати передання певних повноважень за договором управління як припинення власником майнових прав на передане в управління майно. Йдеться про певний спосіб здійснення права власності, який полягає в переданні на основі договору управління майном певних правомочностей іншій особі – управителю.

Передаючи управителю підприємство як єдиний майновий комплекс в управління, власник- установник управління встановлює обсяг правомочностей управителя щодо володіння, користування і розпорядження. За цим договором управителеві надаються не лише певні права, але й покладаються обов'язки, передбачені договором і законом.

Таким чином, за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом власник майнового комплексу або уповноважена ним особа (установник управління) передає управителеві на певний строк за плату єдиний майновий комплекс з метою його використання шляхом вчинення фактичних та юридичних дій з належною турботливістю та вигодою для установника управління або вигодонабувача.

Договір управління майновим комплексом підприємства займає важливе місце в договірному механізмі регулювання цивільного обороту. Це зумовлено тим, що власник з об'єктивних причин не завжди має можливість належно здійснювати свої правомочності стосовно підприємства як єдиного майнового комплексу. Тому договір управління дозволяє ефективно використовувати майно в інтересах власника.

2.2. Зміст договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом

Договір управління майном є результатом вільного волевиявлення сторін – власника майна (уповноваженого ним органу) і управителя. Зміст договору становлять умови, які є істотними для певного виду договірних зобов'язань. Істотними умовами будь-якого договору є умова про предмет договору, умови що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови щодо яких за заявою хоча б однією із сторін має бути досягнуто згоди (ч.2 ст.638 ЦК України).

В літературі піддався критиці закріплений у ч.1 ст.638 ЦК України критерій визначення істотних умов договору «необхідних для договорів даного виду», як такий, що не дає змоги однозначно з'ясувати коло істотних умов як поіменованих, так і непоіменованих договорів [62, с. 14].

Для з'ясування змісту договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом необхідно визначити предмет та проаналізувати положення законодавства, що регулює правовий режим майна підприємства як єдиного майнового комплексу та норми, які регулюють відносини з управління майном. Це дасть можливість визначити особливості договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом.

Договір управління майном належить до договорів про надання послуг. В юридичній літературі містяться різні позиції щодо розуміння суті послуг та їх характерних ознак. Зокрема, Н.В. Федорченко визначає, що предметом послуг є надання за завданням замовника різного роду послуг, тобто безпосередня діяльність, що полягає у вчиненні виконавцем певних дій або діяльності, а також корисний ефект від вчинення дії або діяльності виконавця, який (мається на увазі ефект) ніколи не набуває форми нової речі. А саму послугу розглядає як дію або сукупність дій (діяльність), об'єднаних однією метою – створення

корисного ефекту [63, с. 172]. В коментованому визначенні акцентується увага на договірну динаміку послуги як діяльності або дії.

Натомість Д.І. Степанов розглядає послугу як юридичну категорію через поняття об'єктів цивільних прав, які є видом специфічних зобов'язань. При цьому серед інших об'єктів зобов'язань, які направлені на здійснення дій, послуги можуть бути виділені за допомогою специфічної поведінкової характеристики: це операція (ряд послідовно здійснюваних дій, поєднаних спільною метою) або діяльність, яка характеризується такими ознаками як неосяжність, невідокремленість, синхронність надання та отримання, неможливість збереження, неформалізованість якості [64, с. 12].

Ознаки послуги, які характеризують її правову природу виділяє В.А. Васильєва, а саме:

- перетворююча корисна роль діяльності, що має майнову цінність;
- досягнення результату (неможливо запатентувати);
- невіддільність процесу надання послуги від послугонадавача, а корисного ефекту – від послугоотримувача;
- її безповоротність;
- неповторність;
- ексклюзивність;
- протяжність у часі [65, с. 93].

Перелічені ознаки стосуються загальних положень, що охоплюють всі види послуг. Звичайно кожний окремих вид послуг має свої особливості. Не є винятком договір управління підприємством як майновим комплексом.

Спробу з'ясувати суті послуги як об'єкта господарсько-правового регулювання здійснила О.В. Голіна. На її думку, змістовна суть послуги як об'єкта господарсько-правового регулювання полягає в набутті нею форми економічного блага зі споживною та міною вартістю, яка надається у вигляді системних господарських дій (господарської операції), що характеризуються

різним ступенем відчутності, відносною синхронністю надання та споживання, неможливістю зберігання і подальшого відчуження замовником [66, с. 9].

Визначальним критерієм відмежування послуги від договорів підрядного типу є нематеріальний результат, який невіддільний від послуги. Згідно зі ст.177 ЦК України послуга є об'єктом цивільного права. Характерною ознакою договорів з надання послуг є те, що вона споживається в процесі її надання. Отже, корисний ефект послуги полягає у дії (діяльності) виконавця послуги.

Законодавець передбачає правове регулювання окремих видів послуг, зокрема транспортних [67, с. 114], доручення, комісії, кредитних та інших, але механізм правової регламентації не охоплює всіх видів послуг, в тому числі управління підприємством як єдиним майновим комплексом.

Поняття послуги є багатограним. Послуга з управління підприємством як майновим комплексом включає не лише фактичні та юридичні дії, а й є підставою існування виробничих відносин, наслідком яких є виникнення і набуття матеріалізованих благ, які мають споживчу вартість.

На корисному ефекті результату послуги неодноразово зверталася увага в літературі. Так, В.В. Резнікова визначає послугу як певну діяльність, яка не пов'язана зі створенням речі (її відновленням, ремонтом тощо), однак сама по собі породжує відповідне благо, що має споживчу вартість, та в силу своїх корисних властивостей здатна задовольнити певні потреби, і характерними ознаками послуги визначає:

1. корисний ефект;
2. невіддільність від джерела (синхронність надання та отримання послуги);
3. непомітність, невідчутність;
4. нематеріальність;

5. якість: диференційованість якості послуги (залежність від кваліфікації, професійних якостей безпосереднього виконавця, послугонадавача);
6. ексклюзивність;
7. неможливість зберігання;
8. невичерпність [68, с. 236].

Не всі з перелічених ознак властиві договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Але корисний ефект є наслідком управління як виду послуги. Корисний ефект може мати як матеріалізовану, так і нематеріальну форму.

Не можна спрощено трактувати послугу як дію (діяльність), яка споживається в процесі її надання. Мета послуги полягає в задоволенні певного інтересу. Адже будь-який договір укладається з певною метою. Тому сама дія (діяльність) без досягнення корисного результату не представляє інтерес для установника управління в нашому випадку. Тому зміст договору повинні визначати умови, що чітко визначають перелік дій, які може вчиняти управитель для виконання договору та їх межі.

Корисний ефект за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом полягає в оптимальному використанні його з підприємницькою метою, оскільки остання має на меті як отримання прибутку, так і отримання доходів в натуральній чи грошовій формі.

Договір управління майном спрямований на надання послуги, що полягає у реалізації управителем своїх повноважень з управління майном установника управління в інтересах останнього. Однак в юридичній літературі є й інші погляди на місце договору управління майном в системі цивільно-правових договорів. Зокрема, Л.В. Саннікова залежно від виду об'єкта зобов'язального правовідношення виділяє групу зобов'язань про надання послуг. Серед них –

зобов'язання в сфері представницьких послуг, до яких відносять доручення, комісію, агентування, довірче управління майном.

Критерій, за яким договір управління майном віднесено до групи зобов'язань представницького характеру, полягає у правовій природі зв'язків між установником управління та управителем, яка дозволяє установникові управління отримати прибуток від майна, не управляючи ним. Об'єктом таких правовідносин, вважає названа авторка, є таке суспільне благо, як представництво. Крім цього, вона зазначає, що договір довірчого управління майном має багато спільного із договором доручення та комісії. У перелічених зобов'язаннях можна виділити два види правовідносин – зовнішні і внутрішні. У зовнішніх відносинах управитель взаємодіє з третіми особами, виступаючи як комісіонер, від свого імені [69, с. 87].

Звичайно, порівнюючи перелічені договори можна знайти певні спільні ознаки, проте правова природа договірних відносин з управління майновим комплексом підприємства інша. Представництвом згідно з ч.1 ст.237 ЦК України є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє. Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

Управитель діє в інтересах установника управління, але завжди від свого імені, хоча повинен вказувати, що він є титульним володільцем підприємства як єдиного майнового комплексу. Крім цього, повірений вчиняє юридичні дії, які наслідком мають виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків для довірителя. Управитель в інтересах установника управління вчиняє від свого імені юридичні та фактичні дії. Це підкреслюється в ч.2 ст. 1038 ЦК України, згідно з якою управителем вчиняються фактичні та юридичні дії. Цим договір управління майном відрізняється від договорів комісії та доручення.

Тому, хоча коментовані договори належать до договорів про надання послуг, предмет договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом істотно відрізняється від інших договірних відносин про надання послуг. При цьому послугу з управління майновим комплексом підприємства управитель повинен здійснювати особисто. Відповідно до положень ст.1041 ЦК України управитель може доручити іншій особі (замісникові) вчиняти від його імені дії, необхідні для управління майном, якщо це передбачено договором управління майном або цього вимагають інтереси установника управління або вигодонабувача у разі неможливості отримати в розумний строк відповідні вказівки установника управління. Управитель відповідає за дії обраного ним замісника, як за свої власні.

Передаючи своє майно в управління, установник управління наділяє управителя певним обсягом правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження його майном. Управитель не може передати зазначені повноваження іншій особі, якщо це не передбачено договором управління або нормами законодавства.

За договором управління майном згідно з положеннями ЦК України підкреслюється, що управитель зобов'язаний вчинити необхідні фактичні та юридичні дії для забезпечення інтересів установника управління.

За договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом цього недостатньо. Майновий комплекс підприємства використовується для здійснення підприємницької діяльності з метою отримання прибутку. Тому в основі договору управління майновим комплексом підприємства лежать відносини щодо ефективного використання управителем майна установника управління і отримання прибутку, а також обов'язок управителя повернути отримане в управління майно після припинення договору.

Укладаючи договір управління майновим комплексом підприємства сторони можуть погодити за ініціативою установника управління конкретизовані результати підприємницької діяльності внаслідок використання майнового комплексу. В цьому проявляється специфіка предмета договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, а саме визначення конкретних результатів, на досягнення яких передається в управління майновий комплекс та спрямована діяльність управителя.

Тому, хоча договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом належить до групи договорів про надання послуг, останні як предмет договору мають певні особливості і відрізняються від інших послуг, що надаються в рамках цієї групи договорів. Згідно зі ст.177 ЦК України послуга визнається одним з об'єктів цивільних прав. Але за сутністю окремих видів послуг вони істотно відрізняються одна від одної. Отже, представляє інтерес суть послуги як об'єкта в цивільному правовідношенні, який виникає на підставі договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом.

У літературі висловлена позиція, що послуга є об'єктом цивільних прав лише як об'єкт зобов'язальних правовідносин, оскільки принциповою відмінністю послуг від інших об'єктів цивільних прав є те, що послуги є похідними від зобов'язального права. Виділення послуги як окремої категорії об'єктів цивільних прав можливе постільки, оскільки існує зобов'язальне право. Отже, вважає Д.І. Степанов, про послуги можна вести мову лише у зв'язку із зобов'язаннями про надання послуг, відповідно, послуги не можуть існувати так, як об'єкти матеріального світу. Тому обґрунтовує визначення послуги як різновиду об'єктів цивільних правовідносин, що виражається у вигляді певної правомірної операції, тобто у вигляді ряду дій виконавця або у діяльності, що є об'єктом зобов'язання, яка має нематеріальний ефект, нестійкий речовий результат або уречевлений результат, пов'язаний з іншими

договірними відносинами і яка характеризується властивостями здійсненності, невіддільності від джерела, моментальною споживністю, недореалізованістю якості [70, с. 217].

Окремі елементи коментованого визначення є актуальними для характеристики предмету договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, враховуючи природу відносин з управління та їх триваючий характер. Такого роду відносини мають певні особливості, пов'язані з певним конкретизованим майновим результатом, отримуваним установником управління. Цю специфіку не враховує А.А. Телестакова, яка розглядає послугу як специфічний об'єкт цивільних прав, продукт корисної дії або діяльності, що не має майнового вираження, результат якої не має юридичного значення і не може бути гарантованим. Тому пропонує розглядати предмет договору про виконання робіт і надання послуг як цілеспрямовану дію (діяльність), однак відмінність цих договорів проявляється, на її думку, в тому, що юридичне значення роботи полягає у обов'язковому кінцевому матеріально визначеному результаті, який підлягає передачі контрагенту, а у послугі – у самій вчиненій дії або здійсненні певного роду діяльності [71, с.4].

Є спроби розглядати зміст договору управління майном з використанням конструкції довірчої власності. Так, Р.А. Майданик вважає, що довірче управління майном є самостійним договірним типом (різновидом) права на чужу річ, обтяженого цивільно-правовим зобов'язанням з надання послуг і передачі майна. Довірче управління майном відноситься до групи змішаних правових інститутів, який не можна відносити ні до абсолютних (речових), ні до відносних (зобов'язальних) прав, оскільки одночасно володіє ознаками цих груп [56, с. 301].

С.А. Сліпченко розглядає конструкцію довірчої власності як речове право, яке виникає у довірчого власника в результаті покладених на нього в силу рішення органу влади чи добровільно прийнятих обов'язків щодо

добросовісного управління майном номінального власника для досягнення цілей в інтересах вигодонабувача(ів), вказаних установником довірчої власності [72, с. 50].

Натомість І.В. Венедиктова відмежовує довірче управління майном та право довірчої власності, підкреслюючи, що довірче управління майном як суто зобов'язальна конструкція відокремлюється від інституту довірчої власності, який представляє собою поділ прав, впливаючих із широкого трактування права власності [57, с. 116].

На наш погляд, предмет договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом поєднує дії (діяльність) з надання управлінських послуг і конкретизований результат такої діяльності чи дії. Як зазначає М.В. Мащенко, послугою з управління є комплекс дій юридичного і фактичного характеру, спрямованих на ефективну реалізацію повноважень стосовно прийнятого в управління майна, що здійснюється управителем з дотриманням встановлених (нормативно-правовими актами і договором) вимог з метою отримання доходу для власників (правоволодільців), збільшення вартості майна або досягнення для них іншого соціально-економічного ефекту [73, с. 5].

В контексті з'ясування правової природи предмету договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом послугою є комплекс дій управителя юридичного і фактичного характеру, спрямованих на реалізацію повноважень у межах встановлених договором і законом. Враховуючи, що підприємницька діяльність має на меті отримання прибутку, то в договорі можуть встановлюватися конкретизовані параметри результату експлуатації єдиного майнового комплексу підприємства. Хоча не виключено, що предметом договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом може бути комплекс юридичних і фактичних дій, не пов'язаних безпосередньо з отриманням прибутку (доходу). Це може бути управлінська діяльність спрямована на консервацію (зберігання) єдиного майнового

комплексу підприємства, його модернізацію або реконструкцію, дії щодо поділу майнового комплексу в зв'язку з реорганізацією юридичної особи або у разі припинення її з правонаступництвом іншими способами, але із збереженням цільового призначення майнового комплексу.

За договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом власник передає управителю можливість здійснення правомочностей власника в межах передбачених договором і законом. Власник не просто передає в управління єдиний майновий комплекс підприємства, а визначає цілі, які він намагається досягти в рамках договору про передання майна в управління. Реалізація правомочностей відбувається через категорію дії (діяльності), яка характеризує предмет послуги з управління єдиним майновим комплексом підприємства.

Предметом послуги будуть фактичні та юридичні дії з управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Фактичними діями, які вчиняються управителем на виконання договору є:

- ознайомлення з установчими документами підприємства;
- облік переданих на баланс підприємства матеріальних і нематеріальних активів;
- здійснення контролю за цільовим використанням майнових і немайнових складників єдиного майнового комплексу підприємства;
- надання установникові управління поточної інформації про виробничо-господарське використання єдиного майнового комплексу підприємства;
- дотримання технічних характеристик технологічного процесу використання підприємства як єдиного майнового комплексу;
- ведення внутрішньогосподарської документації, яка відображає цикли виробничого процесу з використання єдиного майнового комплексу підприємства;

- формування фондів виробничого призначення;
- сприяння діяльності організаціям, створених трудовим колективом відповідно до умов колективного договору та положень закону.

До юридичних дій, які вчиняються управителем підприємства як єдиного майнового комплексу належать:

- оформлення на управителя рахунку в банку, на якому знаходяться грошові активи підприємства як майнового комплексу;
- внесення відповідних змін до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень;
- участь від імені підприємства в правочинах (договірних відносинах) у межах, визначених договором і законом;
- представлення інтересів підприємства в судових процесах та господарському обороті;
- у формах, передбачених договором управління, здійснювати відрахування з прибутку установнику управління або вигодонабувачу;
- сплата податків та обов'язкових платежів відповідно до положень фіскального законодавства;
- вчинення інших дій, спрямованих на виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків для підприємства як юридичної особи.

Перелічені юридичні дії становлять зміст предмету договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом.

Однак у ст.1030 ЦК України міститься характеристика предмету договору управління майном, яким може бути: нерухома річ, цінні папери, майнові права та інше майно. Не можуть бути предметом договору управління майном грошові кошти, крім випадків, коли право здійснювати управління грошовими коштами прямо встановлено законом. Таким чином, до предмету договору управління відносяться визначені законодавством матеріальні об'єкти. Але договір управління належить до договорів про надання послуг. Єдиний

майновий комплекс підприємства є об'єктом цивільних правовідносин. Однак управління ним власником або уповноваженим органом здійснюється відповідно до установчих документів (статуту або установчого договору).

Тому за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом передаються не лише певні повноваження на вчинення дій з управління, але й матеріальні засоби, які є об'єктом управлінських дій. Предметом договору управління в даному випадку є єдиний майновий комплекс підприємства, який складається з майнових та немайнових складників та повноваження управителя щодо використання та розпорядження елементами майнового комплексу підприємства.

Останні знаходяться на балансі підприємства і переходять в управління на підставі договору. Дії (діяльність), які повинен здійснювати управитель, теж визначаються договором. Крім договору межі здійснення повноважень можуть встановлюватися статутом (установчим договором) підприємства як юридичної особи.

Статут є локальним актом, положення якого визначають порядок створення і діяльність підприємства. В статуті визначаються особливості структури управління майновим комплексом підприємства. Власник підприємства як єдиного майнового комплексу може сам здійснювати внутрішньогосподарське управління або довірити уповноваженій особі.

В основі договору управління майном лежать відносини щодо ефективного використання управителем майна установника управління й одержання від нього постійного прибутку. Це передбачається законодавством і носить характер загальної вимоги.

Таким чином, предмет договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом включає дії, на які уповноважений управитель і матеріальний об'єкт у вигляді майнових і немайнових складників. Переданий в управління єдиний майновий комплекс складається з рухомого і нерухомого

майна, грошових коштів, майнових прав, немайнових активів, що призначені для досягнення цілей підприємницької діяльності – виготовлення продукції, виконання робіт, надання послуг.

Як зазначає А.А. Албу, предметом регулювання є відносини, що складаються з приводу діяльності управління майном з ефективного здійснення правомочностей власника майна в його інтересах або вказаної ним особи. Установник управління зацікавлений максимально зберегти реальну, фактичну та ринкову вартість свого майна (капіталу), а також мінімізувати можливі втрати та збитки від непрофесійного управління, використання і розпорядження майном (капіталом) [60, с. 9].

Відсутність спеціального нормативно-правового регулювання договору управління підприємством як єдиного майнового комплексу породжує складності в правозастосувальній практиці. Необхідно розрізняти управління підприємством як юридичною особою власником (засновником) та виконавчими органами (уповноваженим органом), визначеними статутом або іншими установчими документами.

Матеріальною основою управління підприємством як в першому, так і в другому випадку є єдиний майновий комплекс. Але підстави здійснення повноважень з управління є різними для виконавчих органів підприємства як юридичної особи та управителем. Виконавчі органи юридичної особи визначаються статутом, яким встановлюються їх компетенція. Повноваження управителя визначаються договором управління і законом.

Виконавчі органи (директор, голова правління та інші органи передбачені статутом) теж повинні здійснювати свої функції з належною турботливістю для досягнення найкращих господарських результатів підприємницької діяльності. Однак відносини між власником (власниками, засновниками корпоративної структури) і призначеними виконавчими органами буде регламентуватися положеннями статуту та іншими внутрішньогосподарськими локальними

актами. Натомість відносини між власником (уповноваженим органом) і управителем визначатимуться договором на основі вільного їхнього волевиявлення і є цивільно-правовими. Але це не виключає передання за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом всіх або частини функцій органів управління, передбачених статутом підприємства як юридичної особи до компетенції управителя. Така умова договору не припиняє чинності статуту підприємства або його частини, затвердженого власником (засновниками).

На наш погляд, недостатньо предмет договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом обмежувати поняттям останнього без зазначення конкретних дій (діяльності управителя), які він повинен здійснювати. Інакше вихолощується зміст предмету договору управління єдиним майновим комплексом підприємства. Адже підприємство як єдиний майновий комплекс може бути предметом інших договорів.

Так, А.М. Олефіренко переконує, що підприємство як єдиний майновий комплекс за виключенням прав та обов'язків, які власник не може передавати іншим особам, виступає предметом договору купівлі-продажу. Автор обґрунтовано акцентує увагу, що досить складним питанням залишається проблема визначення складу предмету договору купівлі-продажу підприємства як єдиного майнового комплексу [5, с. 9].

Насамперед, звертає на себе увагу широкий перелік об'єктів, які належать до предмету договору. Деякі з них як, наприклад, права та обов'язки можуть визначатися іншими умовами договору. Але визначальним питанням є те, що зазначаючи в якості предмета договору виключно поняття підприємства як єдиного майнового комплексу, втрачається критерій відмежування договору купівлі-продажу майнового комплексу від інших договорів, у тому числі від договору управління майном. Тому, виокремлюючи в якості предмета договору управління лише матеріальні і нематеріальні активи, які характеризують

майновий комплекс підприємства як єдиний цілісний об'єкт, втрачаються ідентифікуючі ознаки відмежування від інших договорів з розпорядження майновим комплексом підприємства. Ситуація ускладнюється тим, що законодавством не передбачені спеціальні норми регулювання відносин власне з управління підприємством як єдиним майновим комплексом.

Предмет договору управління єдиним майновим комплексом підприємства повинен охоплювати як матеріальні, так і нематеріальні складники єдиного майнового комплексу, а також конкретні дії (діяльність), повноваження на вчинення яких передаються власником (уповноваженим органом) – установником управління управителеві. У такому разі предмет договору буде чітко вказувати на його вид та сутність. Обмеження лише характеристикою в зобов'язальних відносинах статичними критеріями поняття єдиного майнового комплексу підприємства не дасть можливості застосовувати спеціальні положення, які регулюють особливості окремих видів зобов'язань, в нашому випадку – відносин з управління майном.

Виокремлення предмету договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом зумовлене особливістю його складу. Підприємство як єдиний майновий комплекс виступає об'єктом цивільного обороту, який є матеріальною основою підприємницької діяльності з виробництва товарів або надання послуг. За договором управління передається не просто майновий комплекс як особливий вид нерухомості, а майно, що має функціональне призначення – виготовлення продукції, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку. Тому за своєю суттю договір управління підприємством не лише є правовою констатацією передання майна, а й правомочностей власника (уповноваженого) органу, спрямованих на використання єдиного майнового комплексу із зазначеною метою.

В ЦК України необхідно виокремити особливості договору передання в управління майнового комплексу підприємства, в тому числі предмет названого

договору, який повинен включати не лише перелік складників майнового комплексу підприємства, але й напрямку дій (діяльність) управителя з його використання. Предметом договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом є юридичні та фактичні дії з володіння, користування, розпорядження матеріальними та нематеріальними активами, які становлять майнову основу підприємства.

Таким чином, предметом договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом охоплюється два об'єкти – діяльність та майно. Предметом зазначеного договору є діяльність управителя спрямована на цілісний матеріалізований об'єкт. Таким об'єктом є майновий комплекс, до якого належать всі види майна і немайнових активів, призначених для забезпечення господарської діяльності, земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировина, продукція, права вимоги, борги, права інтелектуальної власності та інші, передбачені законом і договором майнові права.

Основним критерієм визначення майнової складової предмету договору управління підприємством є можливість його використання для завершеного циклу виробничого процесу, результатом якого є виготовлення продукції, виконання роботи, надання послуги. Реалізація цього завдання неможлива без вчинення юридичних і фактичних дій, які є складовою частиною предмету договору управління підприємством як майновим комплексом.

Підприємство як єдиний майновий комплекс використовується для господарської діяльності з метою отримання прибутку (доходу). Тому важливе значення має цілісність майнового комплексу підприємства. В цьому контексті представляє інтерес справа, яка розглядалася Верховним Судом у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду 20 вересня 2018 року [74].

У серпні 2017 р. особа 4 звернувся до суду з позовом, де серед іншого просив визнати за ним право власності та просив скасувати реєстраційний запис, на підставі якого особа 8 став засновником ТОВ «Ресурс - Ойл». У січні 2018 р. позивач подав заяву про забезпечення позову, в якій просив накладити арешт на об'єкт нерухомого майна, розташований за адресою: Адреса 1, зареєстрований на праві власності за ЗАТ «Ресурс - Ойл». Заяву мотивовано тим, що за життя батьком позивача – особа 8 було складено заповіт, згідно з яким він заповів усе належне майно позивачу. Особа 8 був одним із засновником ТОВ «Ресурс - Ойл», яке володіє земельною ділянкою та цілісним майновим комплексом будівель, обладнанням та продукцією за адресою: Адреса 1.

Ухвалою Овідіопольського районного суду Одеської області від 24 січня 2018 р. у задоволенні заяви про забезпечення позову відмовлено. Ухвала суду першої інстанції мотивована тим, що задоволення заяви приведе до перешкоджання господарської діяльності ЗАТ «Ресурс - Ойл».

Постановою апеляційного суду Одеської області від 30 березня 2018 р. апеляційну скаргу особи 4 було задоволено частково. Накладення арешту на об'єкт нерухомого майна відповідно до частки в статутному фонді ЗАТ «Ресурс - Ойл», що зареєстрована за відповідачем, не призведе на думку апеляційної інстанції, до перешкоджання господарської діяльності.

У касаційній скарзі представник особа 6 та в аналогічній за змістом касаційній скарзі ТОВ «Ресурс - Ойл», посилаючись на порушення судом апеляційної інстанції норм матеріального та процесуального права просило скасувати прийняту апеляційним судом постанову із залишенням в силі ухвали суду першої інстанції.

Касаційні скарги мотивовані тим, що накладення арешту на майно третьої особи ТОВ «Ресурс - Ойл» відповідно до частки у статутному капіталі, що належить відповідачу особа 6 не може бути предметом звернення стягнення у

разі задоволення позову судом та відповідно до ст.149 ЦПК України не може бути підставою для забезпечення позову. Даний вид забезпечення позову стосовно нерухомого майна та частки у статутному капіталі юридичної особи перешкоджатимуть її подальшій господарській діяльності.

Касаційний суд у своїй постанові вважав, що апеляційний суд, обираючи спосіб забезпечення позову, правильно виходить з того, що накладення арешту на об'єкт нерухомого майна у межах, відповідно до розміру частки у статутному капіталі ТОВ «Ресурс - Ойл», що зареєстроване за відповідачем особи б не призведе до перешкодження господарської діяльності ТОВ «Ресурс - Ойл», яке може в подальшому безперешкодно користуватися даним об'єктом, при веденні господарської діяльності.

Доводи касаційних скарг відповідача особи б та ТОВ «Ресурс - Ойл» про те, що накладення арешту на майно ТОВ «Ресурс - Ойл» відповідно до частки у статутному капіталі, що належить відповідно особі б, перешкоджає подальшій господарській діяльності підприємства є необґрунтованими, оскільки вжиті апеляційним судом заходи забезпечення позову не перешкоджають безперешкодно користуватися даним об'єктом при веденні господарської діяльності.

Погоджуючись з постановою Верховного Суду в контексті можливості використання майнового комплексу ТОВ «Ресурс - Ойл» для подальшої господарської діяльності, варто мати на увазі цілісність майнового комплексу підприємства як об'єкта цивільних правовідносин. Тому наслідком звернення вимоги позивача в натурі на майно ТОВ «Ресурс - Ойл» буде припинення його функціонування як єдиного майнового комплексу підприємства, метою функціонування якого є господарська діяльність.

Проблеми з розумінням та визначенням змісту договору управління підприємством як майновим комплексом полягають у складній структурі предмету названого договору. З одної сторони, він охоплює дії (діяльність)

управителя з надання послуги з управління, з іншої – матеріалізований цілісний об'єкт, що передається в управління.

Т.В. Боднар дійшла висновку, що предметом договору є зобов'язання, у яких одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитору) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від неї, а кредитор вправі вимагати від боржника його виконання. Крім цього, авторка розмежовує поняття «предмет договірної зобов'язання» (вчинення конкретних дій щодо передання майна, його прийняття, сплати грошей) і «матеріальний об'єкт договірної зобов'язання» (товар і гроші, що їх фактично сторони надають одна одній на виконання умов договору» [75, с. 177].

Предмет договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом поєднує характеристику матеріалізованого об'єкту, який передається в управління, і фактичні та юридичні дії, які повинен вчинити управитель. При цьому такі дії можуть вчинятися щодо визначеного в договорі майнового комплексу та окремих його елементів (складників), набутих у процесі управлінської діяльності.

Характеристика предмету договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом має ще один аспект – оціночний. Коментований договір не опосередковує відносини з передання майнового комплексу у власність. Тому на перший погляд немає потреби встановлювати його оціночну вартість. Водночас складники майнового комплексу підприємства мають балансову вартість, на матеріалізовані об'єкти поширюються амортизаційні відрахування.

У результаті управлінської діяльності з експлуатації підприємства як єдиного майнового комплексу відбувається поступове зношення основних фондів (обладнання, будівель, споруд) та перенесення їх вартості частинами на вироблену продукцію, виконані роботи, надані послуги. Під амортизацією розуміється поступове віднесення витрат на придбання, виготовлення або

поліпшення основних фондів і нематеріальних активів на зменшення скоригованого прибутку у межах норм амортизаційних відрахувань. З цією метою необхідно враховувати оціночну вартість переданого за договором управління підприємства як єдиного майнового комплексу та його матеріальних і нематеріальних складників.

Передане в управління майно повинно бути відокремлене від майна установника управління та майна управителя. Майно передане в управління має обліковуватися на окремому балансі в управителя і щодо нього ведеться окремий облік.

До складу підприємства як майнового комплексу входять матеріальні та нематеріальні складники призначені для забезпечення його діяльності, які зараховані по окремих позиціях балансу підприємства як юридичної особи. Майновий комплекс представляє собою цілісний об'єкт нерухомості. Специфіка майнового комплексу підприємства полягає в тому, що зазначений об'єкт нерухомості використовується для отримання прибутку в підприємницькій діяльності.

Фактично управитель виконує функції органу управління підприємства як юридичної особи стосовно майна переданого йому в довірчу власність на підставі договору управління майнового комплексу. Складові елементи майнового комплексу становлять його балансову вартість як об'єкта нерухомості.

Тому варто мати на увазі, що оплатність договору управління підприємством як майновим комплексом не визначається вартістю самого комплексу як цілісного об'єкта цивільних правовідносин. Однак балансову вартість необхідно вказувати в договорі управління майном для того, щоб контролювати належне виконання обов'язків управителем щодо ефективної експлуатації підприємства як єдиного майнового комплексу.

Балансова вартість єдиного майнового комплексу може змінюватися протягом чинності договору управління як в сторону збільшення, так і в сторону зменшення внаслідок нарахування амортизаційних відрахувань. Але в даному випадку йдеться не про ціну як істотну умову договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, а про оціночний аспект характеристики предмету коментованого договору.

Про оплатність договору управління підприємством як майновим комплексом свідчить загальна дефініція цього договору, яка пропонується в ЦК України, згідно з якою управитель майна зобов'язується за плату здійснювати свої обов'язки. Домовленість про розмір та форму плати за договором управління майном визначається відповідно до ст.1035 ЦК України як істотна умова.

В науково-практичному коментарі до ЦК України в редакції розробників проекту ЦК України не виключається можливість укладення договору управління майном як безоплатного, якщо сторони домовляться про це. Це може статися, коли управитель керується іншими причинами ніж отримання доходу від виконання дій за цим договором, наприклад, якщо він відчуває моральні зобов'язання щодо підопічного або особи, яка безвісно відсутня [76, с. 650].

Оплатність договору управління майном варто розглядати як певну презумпцію. Управління майном може за домовленістю сторін здійснюватися на безоплатних засадах. Специфіка управління підприємством як майновим комплексом полягає, як правило, в управлінській діяльності з метою отримання прибутку. Але це не виключає домовленості щодо безоплатної такої послуги за згодою сторін.

У такому випадку такий договір треба трактувати як непойменованний, до якого можуть застосовуватися окремі положення договору управління майном.

Якщо договір може бути кваліфікований як непойменований вид поименованого типу, то до питань, що не врегульовані самим договором, можуть застосовуватися спеціальні диспозитивні норми типу договору, до якого належить цей договірний вид, а за їх відсутності – загальні положення зобов'язального права. Якщо ж питання, яке постає у зв'язку із таким договором, не може бути вирішене за допомогою останніх, необхідно застосувати загальні засади цивільного законодавства або, іншими словами, аналогію права [77, с. 265].

Ціна, як умова договору управління майновим комплексом є істотним елементом його змісту. Вона включає винагороду управителя і необхідні витрати, які він несе в процесі здійснення своїх обов'язків. Останні можуть охоплюватися ціною договору управління єдиним майновим комплексом підприємства, якщо вони мають невиробничий характер. Наприклад, пов'язані з переїздом управителя, наймом помешкання тощо. Витрати, пов'язані із управлінською діяльністю, яка спрямована на господарське використання майнового комплексу не належать до складової частини ціни договору управління. По-перше, її неможливо точно визначити на момент укладення договору. По-друге, такого роду витрати повинні зараховуватися до наслідків фінансово-підприємницької діяльності підприємства, управління яким передано управителю.

Розмір оплати послуг управителя не регламентується законом. Законодавець не встановлює мінімального чи максимального розміру винагороди управителя, яка є умовою договору. Так само диспозитивним є вибір форми і порядку оплати, яка вирішується за домовленістю сторін договору управління підприємством як майновим комплексом.

У ст.1035 ЦК України підкреслюється, що розмір і форма плати за управління майном є істотною умовою договору управління майном. Тому, враховуючи необхідності дотримання нотаріальної форми договору управління

підприємством як єдиним майновим комплексом, він не може посвідчуватися без досягнення згоди щодо оплати послуг управителя. Надання послуг з управління майном на безоплатній основі слід трактувати як непоіменований договір, до якого можуть застосовуватися окремі положення договору управління майном.

Водночас необхідно розрізняти вартість підприємства як єдиного майнового комплексу і ціну послуг з управління ним. Балансовою вартістю охоплюється ціна матеріальних та нематеріальних активів. Поряд з ціною управлінських послуг в договорі управління необхідно вказувати балансову вартість майнового комплексу підприємства на час укладення і нотаріального посвідчення договору.

Інакше в майбутньому можуть виникнути спори щодо реальної вартості єдиного майнового комплексу в контексті належного виконання управителем своїх обов'язків із збереження і примноження майна установника управління, а також з інших підстав. Прикладом є справа, яка розглядалася Київським апеляційним господарським судом (справа №925/680/18 від 24 вересня 2018р.) Від позивача Особа 2 в процесі розгляду спору надійшла заява 26.07.2018 р., в якій останній просив вжити заходів забезпечення позову шляхом накладення арешту на нерухоме майно – цілісний майновий комплекс, що належить на праві приватної власності ТОВ «Арсенал». Ухвалою Господарського суду Черкаської області від 10.08.2018 відкладено підготовче засідання та повернуто позивачеві заяву про забезпечення позову з усіма додатками до неї [78].

Вирішуючи питання про задоволення заяви щодо забезпечення позову, суд виходив з того, що не було вказано інформації про ціну позову, про забезпечення якого просить заявник. Не погоджуючись із вище зазначеною ухвалою, Особа 2 звернувся до Київського апеляційного господарського суду з апеляційною скаргою, в якій посилаючись на порушення судом норм процесуального права, просить скасувати оскаржувану ухвалу суду в частині

повернення позивачеві заяви про забезпечення позову та направити вищевказану заяву до суду першої інстанції для розгляду. В обґрунтування апеляційної скарги апелянт зазначив, що при прийнятті оскаржуваної ухвали судом не було враховано, що заявлені у даній справі позовні вимоги є немайновими та не підлягають грошовій оцінці, у зв'язку з чим у поданій заяві про забезпечення позову не було вказано його ціни.

Як вбачається зі змісту оскаржуваної ухвали судом першої інстанції було повернуто подану позивачем заяву про забезпечення позову на підставі п.7 ст. 140 ГПК України, згідно з якою суд, встановивши, що заяву про забезпечення позову подану без додержання вимог ст.139 ГПК України, повертає її заявникові, про що постановляє ухвалу не вдаючись до аналізу процесуальних аспектів коментованої справи. Тому можемо констатувати важливе значення встановлення балансової вартості підприємства як єдиного майнового комплексу в договірних відносинах.

Виходячи із змісту дефініції договору управління майном, предмет договору передається на певний строк. ЦК України серед переліку істотних умов названого договору не виокремлює як істотну умову про строк. У літературі зазначається, що строк відноситься до істотних умов договору [79, с. 725].

Звичайно, якщо одна із сторін наполягає на включенні строку до змісту договору управління майном, він буде належати до істотних умов договору. Але аналіз законодавства свідчить, що умова про строк не є істотною для договору управління майном.

Законодавець надає право самим сторонам встановлювати строк управління майном. Оскільки спеціальних норм, які б регулювали управління підприємством як єдиним майновим комплексом закон не передбачає, то будуть застосовуватися положення ст.1036 ЦК України.

Згідно з названою статтею, якщо сторони не визначили строку договору управління майном, він вважається укладеним на п'ять років. У разі відсутності заяви однієї із сторін про припинення або зміну договору управління майном після закінчення його строку договір вважається продовженим на такий самий строк на таких самих умовах.

Це пов'язано з тим, що управління майном має строковий характер. Інакше договір управління майном набував би ознак договору користування майном (найму) укладеного на невизначений строк з повноваженням розпорядчого характеру, що давало б підстави трактувати його як правочин, який має змішану правову природу.

Отже, вплив строку договору управління припиняє відносини довірчої власності лише тоді, коли одна із сторін заявить про припинення або зміну договору управління майном. Якщо після закінчення строку договору жодна із сторін не заявить про припинення або зміну договору управління майном, він вважається укладеним на той самий строк і на таких самих умовах. У разі, якщо строк у договорі не був визначений і він вважається укладеним на п'ять років, пролонгація відбувається на той самий термін.

Однак в законодавстві доцільно конкретизувати порядок вчинення дій, які є підставою продовження чинності договору управління на новий строк. Законодавець в якості підстави пролонгації договірних відносин вказує на відсутність правоприпиняючого юридичного факту у вигляді заяви однієї із сторін – установника управління або управителя. При цьому, як впливає із змісту положень законодавства, інші умови договору сторони продовжують належним чином виконувати.

Заяву однієї із сторін належить розглядати як юридичний факт у вигляді дії, яка залежить від волі учасника правовідносин. Результатом дії є припинення правовідносин за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом.

Законодавець лише підкреслює, що заява сторони про припинення договірних відносин повинна бути зроблена до спливу строку договору управління майном. Отже, заява зроблена після закінчення строку договору управління майном вважатиметься неправомірною дією, яка не є підставою припинення правовідносин, тобто юридичним фактом. Однак з неправомірними діями закон теж може пов'язувати виникнення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків. Звернення із заявою про припинення договору управління майном після спливу строку чинності договору не можна вважати неправомірною, а необхідно розглядати як фактичну дію, що не має юридичних наслідків.

В даному випадку дія сторони договору не може трактуватися як правоприпиняючий юридичний факт. Свого часу Є. Харитонов та Н. Саніахметова стверджували, що неправомірні дії, як юридичний факт цивільного права характерні тим, що можуть бути лише такими, які створюють правовідносини, у деяких випадках такими, що змінюють їх або такими, що поновлюють права і обов'язки [80, с. 79].

Під припиненням правовідносин як наслідком настання правоприпиняючого юридичного факту варто розуміти розірвання або припинення юридичного зв'язку між визначеними суб'єктами права. Оскільки цей зв'язок ґрунтується на правах і обов'язках, що виникають з приводу певного об'єкта і утворює систему правовідносин, то відсутність одного з елементів системи руйнує або виключає її, а по суті – припиняє правовідносини. Водночас, як відомо, правовідносини є динамічними і можуть змінювати свій характер, наприклад, з регулятивного на охоронний, або трансформуватися з правовідносин, які існують у межах одного інституту права у комплексні правовідносини, або ж набуваючи подвійного характеру, наприклад, основні правовідносини продовжують існувати, тоді як додаткові виникають і припиняються на їх основі. Між правоприняючим юридичним

актом і наслідком у вигляді припинення правовідносин існує опосередкований причинно-наслідковий зв'язок [69, с. 113].

Заяву про припинення договірних відносин з управління майном треба розглядати як правочин, правовим наслідком якого є втрата чинності договору. Законодавець не вказує вимоги щодо форми заяви. Договір управління підприємством як майновим комплексом укладається в письмовій формі з нотаріальним посвідченням. Заява про припинення договірних відносин може бути в письмовій формі, але з відміткою про ознайомлення іншої сторони. До письмової форми прирівнюється повідомлення факсом, телетайпом, засобами електронного зв'язку тощо. Доказова база про здійснення такої заяви повинна відповідати чинному законодавству. Однак пролонгація договору повинна бути в письмовій формі з нотаріальним посвідченням.

Необхідно врегулювати процедуру подання заяви (вчинення правочину) і правові наслідки відсутності вказаного юридичного факту із визначенням строків для реалізації такої правомочності стороною договору.

Тому ст.1036 ЦК України доцільно викласти в такій редакції, доповнити частиною третьою:

1. Строк управління майном встановлюється у договорі управління майном. Якщо сторони не визначили строк договору управління майном, він вважається укладеним на п'ять років.

2. У разі відсутності заяви однієї із сторін про відмову від договору, укладеного на строк, погоджений сторонами за 1 місяць до його спливу, а якщо предметом договору є управління нерухомим майном за 3 місяці, договір вважається укладеним на той самий строк.

3. Якщо сторони не визначили строк договору управління майном, то після спливу п'ятирічного терміну він вважається припиненим за відсутності згоди установника управління і управителя на продовження його дії в установленому законом порядку.

Враховуючи фидуціарний характер відносин між установником управління та управителем упорядкування умови про строк договору буде засобом попередження можливих спорів між сторонами щодо його чинності та існування відповідних прав і обов'язків. Такий висновок випливає з комплексного розуміння суті предмету договору управління майновим комплексом підприємства, складовим елементом якого є послуга.

2.3. Права та обов'язки сторін договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом

Істотні умови договору становлять його зміст та визначають права й обов'язки учасників договірних відносин. Водночас в законодавстві та договорі можуть визначатися окремими пунктами права й обов'язки сторін. Суть останніх залежить від виду договору та особливостей правового статусу учасників відносин.

Сторонами договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом є установник управління та управитель. Деякі особливості, пов'язані з правовим статусом суб'єктів, покликаних управляти майном, що належить до державної власності. Правові основи управління об'єктами державної власності визначає Закон України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 р., який у ст.1 визначає управління об'єктами державної власності як здійснення Кабінетом Міністрів України та уповноваженими органами, іншими суб'єктами, визначеними названим вище Законом повноважень щодо реалізації прав держави як власника таких об'єктів, пов'язаних з володінням, користуванням і розпорядженням ними у межах визначених законодавством України, з метою задоволення державних і

суспільних потреб. Держава реалізує правосуб'єктність через систему своїх органів [82, с. 156].

Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері приватизації, оренди, використання та відчуження державного майна, управління об'єктами державної власності є Фонд державного майна України, статус якого визначається Законом України від 9 грудня 2011 р. «Про фонд державного майна України» [83]. Відповідно, приймати рішення про передання в управління підприємство як єдиний майновий комплекс, заснований на державній власності за цивільно-правовим договором має Фонд державного майна України.

Коло осіб, які можуть бути установником управління визначається ст. 1032 ЦК України. Крім власника майна установником управління можуть бути орган опіки та піклування, опікун, піклувальник. Йдеться про випадки, коли власник не може внаслідок віку або обмеження дієздатності в стані самостійно здійснювати волевиявлення. Установником управління може бути орган опіки та піклування у разі визнання фізичної особи безвісно відсутньою.

Безвісно відсутньою фізична особа може бути визнана судом, якщо протягом року у місці її постійного проживання немає відомостей про її місце перебування. Над майном такої особи встановлюється опіка. Але якщо склад майна вимагає професійного управління ним, орган опіки та піклування може виступати установником управління і укласти договір управління майном. Підприємство як єдиний майновий комплекс вимагає професійного управління ним. Відповідно, пасивна опіка, спрямована на збереження складників комплексу підприємства не завжди забезпечить належний правовий і фактичний режим цілісності цього об'єкта нерухомості.

Згідно зі ст.1032 ЦК України установником управління може бути і Національне агентство України з питань виявлення розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Правові та організаційні засади передачі Національним агентством активів в управління за договором регулюються статтею 21 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [84] (далі – Закон), згідно з якою, зокрема, управління активами здійснюється на підставі договору, укладеного відповідно до положень Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

Управління активами, відповідно до частини третьої статті 21 Закону, здійснюється на умовах ефективності, а також збереження та збільшення їх вартості. Управитель має право на плату (винагороду), а також на відшкодування необхідних витрат, зроблених ним у зв'язку з управлінням активами, що відраховуються безпосередньо з доходів від використання прийнятих в управління активів. Управитель не має права відчужувати активи, прийняті ним в управління.

Підстав управління арештованим майном всього дві – це або судове рішення у кримінальному процесі (ухвала слідчого судді або суду), або згода самого власника активів. Національне агентство не має власної дискреції вирішувати, чим йому управляти, а чим – ні. За наявності судового рішення про передання майна в управління, Національне агентство зобов'язане його виконувати, так само як і власник активів чи інші особи, які мають на них права, – обов'язковість виконання судових рішень визначає Конституція України.

Винесення такої ухвали, чи передання Національному агентству активу в управління за згодою власника свідчить про появу в Агентства окремого майнового права управління арештованим активом. Це – спеціальне строкове речове право на майно, подібне до інших майнових прав на чуже майно, визначених цивільним законодавством.

Дія договору про управління активами припиняється у разі скасування арешту прийнятих в управління активів або їх конфіскації, спеціальної конфіскації, іншого судового рішення про їх стягнення в дохід держави.

Управитель у розумінні інституту управління арештованим майном це – компанія, яка має успішний досвід комерційної діяльності на конкретному ринку товарів, робіт та послуг, належну репутацію, функціонує законно та здатна запропонувати таку модель управління арештованим майном, яка дозволить одержати розумний рівень доходів. Отже, це може бути як власник певного типу активу, який управляє ним сам, так і провайдер послуг комерційного управління, незалежно від юридичного оформлення такої діяльності (суборенда, управління майном, комісія, комерційна концесія, спільна діяльність тощо). Національне агентство цікавить результативність управління – розумний дохід, розумні витрати та розумна винагорода за надані послуги.

Національне агентство обирає управителів за конкурсом у порядку, встановленому законодавством про публічні закупівлі. Проте такий конкурс має свої особливості:

1) управитель може одержувати оплату за надані ним послуги, як правило, у формі відсотку від доходу від управління. Це в свою чергу означає, що відповідна оплата здійснюється не за рахунок державних коштів. Окрім того, фактичний розмір такої плати залежить від результативності управління, а тому наперед невідомий;

2) ефективність управління арештованим майном напряду залежить від оперативності передання майна в управління менеджеру. Відтак, процес відбору відповідного управителя не може бути занадто тривалим.

На першій стадії відбору компанії запрошуються до співпраці щодо управління майном певного виду і повинні підтвердити наявність у них достатніх операційних потужностей, досвіду та вмінь доходного управління

конкретно визначеним майном. Також компанії повинні засвідчити свою готовність взяти на себе певні зобов'язання на випадок передання їм майна в управління в майбутньому (зокрема, зарахувати таке майно та засвідчити свою професійну відповідальність), довести сформованість статутного капіталу, підтвердити фінансову спроможність та відсутність заборгованості перед бюджетом тощо. Таким чином, при відборі потенційного управителя акцент робиться на його професійних досягненнях та здатності до доходного управління майном. Якщо компанії відповідають визначеним критеріям, вони включаються тендерним комітетом національного агентства до Переліку осіб, які потенційно можуть управляти майном певного виду. Відповідний перелік оприлюднений на офіційному веб-сайті Національного агентства та доступний до відкритого перегляду.

Включення до такого Переліку означає визнання придатності компанії до управління майном певного виду, але в жодному разі не будь-яким майном. Одна і та сама компанія може бути визнана придатною до управління різними видами майна, але для цього їй потрібно підтвердити свою спроможність до такого управління окремо щодо кожного заявленого виду майна. Перша стадія відповідного відбору не має часових обмежень та діє постійно.

У разі, якщо Національному агентству в управління передається окремий об'єкт нерухомості, який не підлягає продажу, розпочинається друга стадія відбору управителя. Вона полягає у продовженні конкурсу серед компаній, які попередньо визнані потенційними управителями такого виду нерухомості, до якого належить переданий в управління Національному агентству об'єкт.

Так, А. Янчук розглядає ефективність управління в двох рівнях: базовий – збереження вартості майна. Другий рівень ефективності – це збільшення економічної вартості майна [85].

Повноваження з управління за договором управління майном є схожим з функціями властивими органам управління підприємством як юридичною

особою. Однак правомочності управителя ґрунтуються на договорі і є похідними від права власності установника управління.

Це пов'язується з тим, що власник, який передає майно в управління не може реалізувати свої повноваження протягом строку дії договору управління майном. Однак цей факт, що він не реалізує свої права у цей період, не означає, що він їх втрачає. Це відповідає загалом положенням ч.2 ст. 12 ЦК України, що нездійснення особою своїх цивільних прав не є підставою для їх припинення, крім випадків встановлених законом.

Натомість установник управління отримує право контролювати виконання передбачених договором повноважень управителем. Для виконання функцій управління управитель наділяється широким спектром повноважень, встановлених законом і договором. Зазначені повноваження полягають у здійсненні фактичних та юридичних дій, пов'язаних з управлінням. Законодавством не конкретизується перелік цих дій, адже це практично здійснити неможливо. Однак законодавець визначає характер і мету цих дій, які спрямовані на ефективне використання єдиного майнового комплексу підприємства, його примноження в кількісному та вартісному аспектах.

В договорі управління підприємством як єдиним майновим комплексом можуть встановлюватися права та обов'язки управителя стосовно розпорядження майном. Розпорядження складниками майнового комплексу підприємства управитель повинен здійснювати відповідно до умов договору та положень законодавства. Порушення зазначеного обов'язку матиме негативні правові наслідки.

Виходячи із свободи договору, сторони вільні в погодженні його умов, які визначають взаємні права та обов'язки. Управитель займає активну позицію у динаміці договірних зв'язків. В договорі обов'язки управителя можна диференціювати на фактичні і юридичні.

Здійснення управління полягає в особистому вчиненні в межах закону та договору фактичних та юридичних дій по управлінню переданим майном в інтересах установника управління чи вигодонабувача [86, с. 12].

Установником управління може бути орган юридичної особи, який представляє її інтереси в цивільному обороті. Так, згідно із законодавством власником майна (єдиного майнового комплексу), переданого учасниками (засновниками) шляхом вкладення майнових внесків до статутного капіталу є саме підприємницьке товариство. Найвищим органом управління є збори засновників (учасників). Для виконання поточних функцій з управління господарською діяльністю з метою отримання прибутку призначаються виконавчі органи: правління, голова правління, директор тощо. Вони керують поточною діяльністю підприємницького товариства та управління і використання майнового комплексу в межах визначених установчими документами.

Однак термін «управління» в розумінні внутрішньогосподарських відносин не можна ототожнювати з договором управління майном, який є підставою виникнення цивільно-правових відносин між самостійними та відокремленими суб'єктами права. Установником управління за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом буде сама юридична особа, яка діє через свої органи. Останні можуть укласти договір управління єдиним майновим комплексом, якщо такі повноваження передбачені статутом (установчим договором) або рішенням зборів засновників (учасників). Відносини між засновниками (учасниками) та створеним ними підприємством з організаційно-правовою формою господарського товариства мають корпоративну правову природу, елементом змісту якої є право участі.

Управителем майна може бути будь-яка фізична особа, яка володіє повною дієздатністю. ЦК України не передбачає професійних вимог до особи управителя. Оскільки коментований договір належить до фідучіарних сам

установник управління на власний розсуд обирає сторону договірних відносин. Це відповідає засадам цивільного права щодо свободи договору, яка включає вибір контрагента і погодження на основі вільного волевиявлення змісту договору.

Аналіз законодавства, що регулює відносини з управління майном дозволяє дійти висновку, що установником управління крім власника майна можуть бути:

- органи опіки та піклування;
- опікун;
- піклувальник;
- нотаріус або відповідний орган місцевого територіального самоврядування;
- спадкоємці;
- носії права на об'єкти інтелектуальної власності;
- органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим або органи місцевого самоврядування при передачі в управління державного або комунального майна;
- національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Перелічених осіб стосовно правомочностей бути установником управління можна диференціювати за такими підставами виникнення:

1) коли власник не має достатнього обсягу дієздатності – орган опіки та піклування, опікун, піклувальник;

2) за відсутністю власника у разі визнання його рішенням суду безвісно відсутнім відповідно до положень ЦК України та Закону України від 12 липня 2018 р. «Про правовий статус осіб зниклих безвісти» [87] – орган опіки та піклування;

3) в разі смерті власника – нотаріус або відповідний орган місцевого територіального самоврядування;

4) якщо майнові права інтелектуальної власності на певний об'єкт передані автором (творцем, винахідником тощо) іншій особі – відповідний суб'єкт інтелектуальної власності;

5) національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Органи державної влади та місцевого самоврядування не є власниками об'єктів державної власності чи комунальної власності. Названі органи представляють інтереси відповідної громади і діють в межах передбаченої законодавством компетенції. Тому бути установником управління органи державної влади, органи влади Автономної республіки Крим, органи місцевого територіального самоврядування можуть у випадках і з підстав встановлених законом.

Ст. 1285 ЦК України передбачає, якщо у складі спадщини є майно, що потребує утримання, догляду, вчинення інших дій для підтримання його в належному статі, нотаріус, а в населених пунктах де немає нотаріуса – відповідний орган місцевого самоврядування, у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту укладають договір на управління спадщиною з іншою особою. Особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення будь-яких дій, спрямованих на збереження спадщини до з'явлення спадкоємців або до прийняття спадщини.

В основі цього положення лежить піклування про спадкову масу до моменту прийняття її спадкоємцями за законом або заповітом. Підприємство як єдиний майновий комплекс теж може бути об'єктом спадкування.

Управління підприємством здійснюється відповідно до його установчих документів на основі поєднання прав власника щодо господарського використання свого майна і участі органів управління, призначених власником.

Власник здійснює своє право щодо управління підприємством безпосередньо або через уповноважені ним органи відповідно до статуту підприємства чи інших установчих документів.

Отже, за життя спадкодавця – повноваження власника майнового комплексу підприємства встановлюються статутом. Тому немає потреби надавати повноваження укладати договір управління майновим комплексом підприємства нотаріусу як установнику управління, оскільки воля власника була сформована ще до його смерті. Інша річ, коли спадкоємці з метою охорони своїх спадкових прав до отримання свідоцтва про право на спадщину звертаються із заявою про установлення управління підприємством як єдиним майновим комплексом.

У зв'язку з цим доцільно змінити редакцію ст. 1285 ЦК України:

1. Якщо у складі спадщини є майно (підприємство як єдиний майновий комплекс, інше нерухоме майно), яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному функціональному стані, нотаріус, а в населених пунктах де немає нотаріуса – відповідний орган місцевого самоврядування у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту, або за заявою спадкоємця (спадкоємців) до видачі їм свідоцтва про право на спадщину, укладають договір на управління спадковим майном з управителем.

2. Особа, яка управляє спадщиною, має повноваження на вчинення фактичних та юридичних дій, необхідних для збереження спадкового майна в належному функціональному стані без права відчуження чи передання в заставу або оренду до прийняття спадщини спадкоємцями та набуття ними права власності на спадкове майно.

3. Особа, яка управляє спадщиною, має право на плату за виконання повноважень за договором управління спадщиною з вартості спадкового майна.

Укладення договору на управління спадковим майном нотаріусом або органом місцевого самоврядування має особливості, пов'язані з тим, що нотаріус та відповідний орган місцевого територіального самоврядування не є власником предмету договору управління майном.

Відповідно, не можуть установники управління встановлювати в договорі управління дозволи та обмеження не передбачені законодавством. В договорі управління майном нотаріус або орган місцевого самоврядування вказує майно, яке є предметом договору. Внаслідок укладення договору в управителя виникає право довірчої власності на передане в управління майно, яким він володіє, користується і розпоряджається відповідно до положень закону.

Обов'язком управителя є належна турботливість про майно. Він не має права передавати спадкове майно у заставу, відчужувати його частини для підтримання належного стану іншого майна.

До складу майнового комплексу підприємства можуть входити майнові права на результати інтелектуальної діяльності. Управління підприємством як єдиним майновим комплексом включає також управління майновими правами на об'єкти інтелектуальної власності. Водночас, Законом України від 15 травня 2018 р. «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» [88] визначаються правові і організаційні засади колективного управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав.

Названий закон розділяє добровільне та обов'язкове управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав. Хоча зазначений законодавчий акт використовує термін «управління» не можна ототожнювати відносини, які становлять предмет регулювання коментованого закону, з договором управління майном.

Правовласником є суб'єкт авторського права або суміжного права чи інша особа, крім організації колективного управління, яка на підставі договору

з суб'єктом авторського права і (або) суміжних прав, який згідно із законом має право на отримання частки доходу від прав. Таким чином, специфічним є предмет договору управління виключними майновими авторськими та суміжними правами.

Правовою формою опосередкування відносин з колективного управління майновими правами правовласника є договори про добровільне колективне управління, про партнерство, про представництво прав тощо. Перелічені договори мають іншу правову природу порівняно з договорами управління майном. Тому можна погодитися з тезою, що в якості установника управління можуть також виступати суб'єкти, які володіють виключними правами на твори літератури, науки і мистецтва, фонограми та інші об'єкти авторських та суміжних прав.

Предметом договору управління майном можуть бути окремі майнові права згідно зі ст. 1030 ЦК України. Тому за цим договором можуть передаватися в довірче управління майнові права інтелектуальної власності [89, с. 101]. За договором управління майном управитель вчиняє відповідні фактичні та юридичні дії від свого імені. У Законі України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» визначено, що організації колективного управління теж виконують більшість функцій від свого імені. Водночас, вважає І.Є. Якубівський, застосування довірчої моделі управління майновими правами в діяльності організацій колективного управління є проблематичним з таких міркувань.

По-перше, на думку названого вище автора, управителем за договором управління може бути лише суб'єкт підприємницької діяльності, тоді як організація колективного управління є неприбутковою організацією згідно зі ст.ст. 1, 5 Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав». По-друге,

договір управління майном є відплатним у той час, як організації колективного управління мають право лише утримувати із сум зібраного доходу від прав збір на управління, який спрямовується для покриття витрат на забезпечення діяльності організацій колективного управління. Відтак, навіть із закріпленою в законодавстві України моделі відносин між правоволодільцями та організаціями колективного управління, яка передбачає здійснення останніми відповідних функцій від свого імені, розглядати договір про управління правами на колективній основі як різновид договору управління майном і поширювати на нього положення глави 70 ЦК України не видається можливим. Отже, з урахуванням положень Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» договір про управління майновими правами на колективній основі є окремим видом договорів про надання посередницьких послуг, відмінним від договору управління майном [90, с. 309].

Підприємство як єдиний майновий комплекс використовується для підприємницької діяльності з метою отримання прибутку. Під час її здійснення виникають різного роду зобов'язання – це те благо, яке набуває кредитор у результаті виконання боржником покладеного на нього обов'язку вчинити певну дію. Предмет виконання зобов'язань, який стосується підприємства як єдиного майнового комплексу, чітко визначений вже на етапі виникнення цього зобов'язання та зберігає свою визначеність аж до його виконання [91, с. 14].

Але це не означає, що управителем має бути суб'єкт підприємницької діяльності – фізична або юридична особа. Це правило не повинно застосовуватися до управління майном підопічного, а також до особи, визнаною безвісно відсутньою чи місцезнаходження якої невідоме, або спадщиною. Винятки мають становити випадки, коли управління потребує майно, що використовується в підприємницькій діяльності, управителем якого може бути лише суб'єкт підприємницької діяльності.

На наш погляд, вимога щодо професійності управителя не пов'язується безпосередньо зі статусом суб'єкта підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця. Визначення фізичної особи (в ГК України – громадянина) суб'єкта господарювання міститься в ГК України в ст. 128, а саме громадянином – суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності він буде за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи.

Згідно з ч. 3 ст. 128 ГК України громадянин може здійснювати підприємницьку діяльність:

- безпосередньо як підприємець або через приватне підприємство, що ним створюється;
- із залученням або без залучення найманої праці;
- самотійно або спільно з іншими особами.

В ч. 4 ст.128 ГК України використовується термін «управління», а саме – громадянин здійснює управління заснованим ним приватним підприємством безпосередньо або через керівника, який наймається за контрактом. У разі здійснення підприємницької діяльності спільно з іншими громадянами або юридичними особами громадянин має права та обов'язки відповідно засновника та/або учасника господарського товариства, члена кооперативу тощо або права і обов'язки, визначені укладеним за його участі договором про спільну діяльність без створення юридичної особи.

Аналіз перелічених форм діяльності свідчить, що вона відноситься до інвестиційної. Зокрема, створення і участь в діяльності юридичних осіб, спільне інвестування на підставі договорів без створення юридичної особи є відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» [92] формами здійснення інвестицій.

Тому термін «управління», який використовується в ГК України має інший зміст та правову природу, ніж поняття «управління» в цивільному праві.

Відповідно, набуття правового статусу управителя майновим комплексом підприємства не повинно пов'язуватися з вимогою бути зареєстрованим суб'єктом підприємницької діяльності.

Учасником відносин з управління майном може бути третя особа, на користь якої укладається договір управління – вигодонабувач. Вигодонабувач не є стороною договору управління майном. Найчастіше майнову вигоду від управління майном отримує безпосередньо установник управління. Але у випадках, коли внаслідок обсягу дієздатності фізичної особи або з інших підстав, передбачених законодавством, вона не може бути стороною договору управління, договір може бути укладений з указанням вигодонабувача, До останніх може відноситися також юридична особа. Якщо договір управління майном укладений на користь третьої особи – вигодонабувача, то ним не може бути установник управління. Така конструкція договірних відносин відповідає загальним положенням договірного права, зокрема ст. 636 ЦК України, згідно з якою договором на користь третьої особи є договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена в договорі.

Учасником відносин з управління майновим комплексом підприємства є вигодонабувач. Особа вигодонабувача визначається установником управління. Але це не означає відсутність згоди самого вигодонабувача.

Правовий статус вигодонабувача визначається нормами ЦК України про договір на користь третьої особи. Вигодонабувач не є стороною договору управління майном. Однак з моменту укладення договору управління набуває певних прав. Зокрема, він має право на отримання вигод від управління, які полягають у частині чи всіх доходів від управлінської діяльності.

Право вигодонабувача полягає у правомочності пред'являти вимогу до управителя щодо передання йому певної частини доходу, визначеного в договорі в абсолютному чи відсотковому розмірі. Право вигодонабувача на

отримання доходу від управлінської діяльності підприємством як майновим комплексом подібне до аналогічного права установника управління. Але статус вигодонабувача не тотожний правовому положенню установника управління. Вигодонабувач має лише права. В тому числі право відмовитися від отримання вигоди [93, с. 32].

Виконання договору може вимагати як особа, яка уклала договір, так і третя особа, на користь якої передбачено виконання, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із суті договору. На наш погляд, вигодонабувач, як третя особа за договором управління майновим комплексом підприємства, може вимагати передачі визначеного договором частини доходу (прибутку) від управлінської діяльності. Виконання інших умов договору управління майном може вимагати його сторона – установник управління.

Ч. 3 ст. 636 ЦК України передбачає, що з моменту вираження третьою особою наміру скористатися своїм правом, сторони не можуть розірвати або змінити договір без згоди третьої особи, якщо інше не встановлено договором або законом.

Договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом належить до фидуціарних правочинів. Тому ЦК України передбачає підстави припинення договору управління майном незалежно від згоди вигодонабувача. Водночас самостійною підставою припинення договору є відмова вигодонабувача від одержання вигоди за договором управління майном.

В ЦК України не міститься назви статті, яка б безпосередньо встановлювала обов'язки установника управління. Це пояснюється тим, що управитель займає активну позицію в договірних відносинах, спрямовану на виконання договору. Однак аналіз положень законодавства, яке регулює відносини з управління майном, дозволяє дійти висновку, що на установника управління покладається ряд обов'язків. Насамперед, обов'язок конкретизувати управлінські послуги управителя.

Договір управління майном має відплатний характер. Плата визначається за розсудом сторін договору. Оскільки майновий комплекс підприємства використовується з підприємницькою метою, то плата може бути встановлена у відсотковому розмірі від отриманого прибутку внаслідок експлуатації майнового підприємства. Не виключено встановлення оплати в твердій наперед визначеній сумі. Якщо остання визначена в твердому розмірі, у разі невиконання установником управління обов'язку з оплати послуг управителя останній може задовольнити право вимоги щодо оплати з отриманого в результаті управління підприємством як єдиним майновим комплексом доходу.

Окремо варто зупинитися на необхідних витратах управителя, спрямованих на збереження і збільшення кількісних та якісних показників підприємства як єдиного майнового комплексу. Витрати не є частиною оплати послуг управителя. Проблема полягає в тому, що розмір необхідних витрат не завжди можливо визначити заздалегідь в договорі управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Тому в ЦК України необхідно передбачити положення, яке встановлює обов'язок установника управління відшкодувати витрати, пов'язані з фактичними та юридичними діями управителя, спрямованими на збереження і примноження майна переданого в управління.

Зазначені кошти не повинні бути частиною особистих витрат управителя, якщо це не передбачено договором управління. Такого роду матеріальні витрати перебувають в причинному зв'язку із заходами, спрямованими на належне виконання своїх обов'язків управителя за договором управління. Розмір витрат має оціночний характер і встановлюється, виходячи з відповідних нормативів утримання майна, а у разі їх відсутності – за домовленістю сторін, у разі виникнення спору – судом.

Після завершення строку договору управління установник управління зобов'язаний вжити заходів до прийняття підприємства як єдиного майнового комплексу у володіння. Прийняття включає перевірку відповідності

матеріальних і нематеріальних активів показникам балансу. За необхідності установник управління може здійснити аудиторську перевірку. Це надасть можливість в майбутньому в рамках строків позовної давності заявити претензії щодо неналежного виконання управителем обов'язків за договором.

Формою, підтверджуючою належність виконання управителем своїх обов'язків і припинення договірних відносин між сторонами, може бути акт передачі майнового комплексу підприємства, підписаний установником управління та управителем і посвідчений нотаріально. Зазначений акт крім цього є підставою припинення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом і внесення відповідних відомостей в реєстр нотаріально посвідчених правочинів.

Приведене дає підстави для виокремлення в ЦК України статті 1037- 1, в якій передбачити права та обов'язки установника управління в такій редакції:

Права та обов'язки установника управління.

1. Установник управління має право:

1) здійснювати контроль за виконанням договору управління, не втручаючись в поточну діяльність управителя;

2) на отримання вигоди в абсолютному чи відсотковому розмірі відповідно до умов договору;

3) розірвати договір у випадках, встановлених законом або договором;

4) призначати або перепризначати вигодонабувача за договором управлінням майном.

2. Установник управління зобов'язаний:

1) здійснювати оплату послуг управителя в розмірі, визначеному договором;

2) передати необхідну документацію для виконання управлінських функцій управителю;

3) компенсувати управителю витрати пов'язані з управлінням;

4) забезпечити процедуру прийняття майна (матеріальних і нематеріальних активів) після закінчення строку договору.

Законодавець виокремлює в ЦК України права та обов'язки управителя, оскільки останній здійснює повноваження володіння, користування і розпорядження майном без переходу до нього права власності на майно, яке знаходиться в управлінні. В основі договору управління майном лежать правовідносини щодо ефективного використання управителем майна установника управління й одержання від нього прибутку, а також обов'язок управителя повернути отримане від установника майно після припинення договору.

В ЦК України не міститься вказівки на конкретний результат, якого має досягти управитель унаслідок здійснення управління майном. Укладаючи договір управління майном, управитель бере на себе зобов'язання здійснити комплекс фактичних та юридичних дій, які становлять зміст правовідносин з управління майна.

Водночас в ЦК України передбачено положення, які визначають права та обов'язки управителя, конкретизуючи основний обов'язок управителя – ефективно з належною турботливістю використовувати майно, передане йому в управління. Встановлені законодавством права та обов'язки управителя можуть доповнюватися та уточнюватися в договорі управління майном.

Відповідно, поряд з правами й обов'язками сторін, визначеними договором, можуть застосовуватися приписи закону, що регулює відносини довірчої власності. На це вказується в ч.2 ст.1029 ЦК України, згідно з якою договір управління майном може засвідчувати виникнення в управителя права довірчої власності на отримане в управління майно. Законом чи договором управління майном можуть бути передбачені обмеження права довірчої власності управителя. Приведене безпосередньо стосується прав та обов'язків управителя.

Аналіз особливостей здійснення права довірчої власності свідчить про перебування цієї правової конструкції в стані напрацювання механізмів його реалізації. Зокрема, йдеться про довірчу власність у сфері колективного інвестування в будівництві та управлінні житлом, іншою комерційною нерухомістю, управління консолідованим іпотечним боргом, управління цінними паперами і грошовими коштами, управління майном банкрута тощо [94, с. 117].

ЦК України відносить договір управління майном до договорів про надання послуг. Зміст цих послуг полягає у вчиненні управителем фактичних та юридичних дій з управління, в нашому випадку підприємством як єдиним майновим комплексом. Це робить вплив на перелік і зміст прав та обов'язків управителя, які поряд із зобов'язальними, набувають характеру речово-правових. Договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом встановлюються права та обов'язки управителя, що носять відносний характер. Водночас у рамках конструкції довірчої власності до управителя переходять визначені законом певні повноваження абсолютного характеру. Але здійснює він зазначені повноваження в інтересах установника управління.

Особливість змісту цих відносин полягає в тому, що договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом визначаються певні повноваження та обов'язки управителя, спрямовані на ефективне використання, збереження та примноження активів підприємства як єдиного майнового комплексу.

Управитель має згідно зі ст. 1042 ЦК України право на плату за виконання послуг з управління. Законодавець не визначає форму оплати. Сторони погоджують розмір, періодичність оплати за виконання договору управління. Оплата може бути в грошовій формі або натуральній, допускається поєднання зазначених форм.

Управитель не має права вимагати передання йому в управління майнового комплексу підприємства після укладення та нотаріального посвідчення договору. Про консенсуальність договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом йшлося в попередніх розділах дисертації. Управитель має право вимагати документи, або належним чином посвідчені їх копії, необхідні для виконання обов'язків з управління. У разі ненадання документів, що не дозволяє вчиняти юридичні дії з управління підприємством як єдиним майновим комплексом, управитель може відмовитися від договору з відшкодуванням збитків.

Якщо ставиться завдання експлуатації підприємства як єдиного майнового комплексу в сфері, яка потребує ліцензування, то в договорі повинно передбачатися, хто із сторін договору зобов'язаний представити відповідні дозволи (ліцензії).

Законодавець не встановлює вичерпного переліку прав та обов'язків управителя, надаючи можливість сторонам узгодити це в договорі. Виходячи із правової природи договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, можна виокремити такі правомочності та обов'язки управителя, передбачивши ст. 1042 - 1 ЦК України «Права управителя єдиним майновим комплексом підприємства». Управитель має право:

1) здійснювати внутрішньоуправлінські функції з розподілу та використання фінансових і сировинних ресурсів, закріплених за майновим комплексом підприємства;

2) здійснювати розрахунки з іншими суб'єктами договірних відносин за договорами, укладеними від імені підприємства як юридичною особою;

3) передавати в господарське відання окремі структурні підрозділи, придбані матеріальні активи;

4) проводити структурну перебудову організаційної управлінської діяльності єдиним майновим комплексом;

5) за підсумками фінансового року здійснювати розподіл доходу між виробничими фондами майнового комплексу підприємства та дохідною частиною, спрямованою на виплату дивідендів та інших видів доходу;

б) укладати договори (за винятком відчуження основних фондів) з метою забезпечення господарської діяльності єдиного майнового комплексу підприємства;

7) вимагати відшкодування компенсаційних витрат на підтримання в належному стані основних фондів підприємства як єдиного майнового комплексу, якщо договором управління не передбачено отримання доходу (вигоди) від експлуатації підприємства або дохід (вигода) не отримані з незалежних від управителя причин;

8) отримувати інформацію від установника управління, що стосується виконання функцій управління майновим комплексом, в тому числі про кредиторську і дебіторську заборгованість та про договори, які були укладені з третіми особами до укладення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом;

9) надавати сервітутні права іншим особам, якщо це не заборонено договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом;

10) мати доступ до приміщень та інших об'єктів, які належать до єдиного майнового комплексу підприємства;

11) вести претензійно-позовну роботу у разі порушення правового режиму переданого йому в управління майна.

До обов'язків управителя підприємством як єдиним майновим комплексом належать:

1) забезпечити збереження основних фондів підприємства відповідно до їх балансової вартості з урахуванням амортизаційних відрахувань;

2) здійснювати обов'язкові платежі, податки та збори, встановлені законодавством;

- 3) дотримання фінансової дисципліни при розрахунках з працівниками та контрагентами;
- 4) без погодження з установником управління не відчужувати частини єдиного майнового комплексу підприємства, що належать до основних фондів;
- 5) представляти інтереси підприємства як суб'єкта права у цивільному обороті із зазначенням правового статусу управителя;
- 6) відповідно до умов договору про строки та розмір виплати доходу забезпечити отримання вигоди установникові управління або вказаній ним особі (вигодонабувачу);
- 7) здійснювати фактичні та юридичні дії управління майновим комплексом підприємства особисто, за винятками передбаченими договором і законом;
- 8) управитель зобов'язаний інформувати установника управління про результати управління, обставини форс-мажорного характеру, які виникли в процесі управління підприємством як єдиним майновим комплексом;
- 9) використовувати передбачені законодавством зобов'язальні та речово-правові способи захисту єдиного майнового комплексу в цілому (зокрема, від рейдерських захоплень) та окремих складових елементів майнового комплексу у разі порушення права власності установника управління;
- 10) на управителя покладається обов'язок нести майнову відповідальність за завдані збитки. У разі відсутності належної турботливості у його діях з управління підприємством як єдиним майновим комплексом, в тому числі за виконання договірних зобов'язань з третіми особами;
- 11) після завершення строку договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом передати установнику управління предмет договору з урахуванням амортизаційного зносу основних фондів та отриманий дохід у грошовій і матеріальній формі.

Обов'язки сторони договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом зумовлюють наявність відповідних правомочностей у іншого контрагента. Тому суб'єкт договірних відносин може вимагати виконання від другої сторони, передбаченого договором обов'язку.

Установник управління має право виходячи із засади свободи договору обирати кандидатуру управителя і передавати майно, що складає єдиний майновий комплекс підприємства, в управління.

Майновий комплекс підприємства використовується з підприємницькою метою, тобто для отримання прибутку (доходу). Тому цілком обґрунтовано в ЦК України передбачити право установника управління (вигодонабувача) на одержання доходу або його частини, отриманого в результаті управлінської діяльності.

Установник управління набуває право власності на майно, придбане в процесі управління підприємством як єдиним майновим комплексом після закінчення строку договору. Останнє зумовлене тим, що установнику управління належить право власності на єдиний майновий комплекс підприємства як об'єкт правовідносин. Матеріальні складники майнового комплексу підприємства обліковуються на балансі підприємства. Кількісні та вартісні показники матеріальних активів можуть змінюватися. Але після спливу строку договору управління майновим комплексом підприємства вони залишаються складовими елементами майнового комплексу.

Установник управління має право відмовитися від договору управління майном. Це зумовлено фідучіарним характером відносин між установником управління та управителем. Поряд з правом дострокового розірвання договору управління майном на установника управління покладається обов'язок оплатити надані послуги управителем з управління.

У разі відмови від договору управління майном установник управління повинен повідомити управителя про це за три місяці до припинення договірних

відносин, якщо інший строк не передбачений договором. Водночас установник управління має право давати вказівки щодо визначення юридичної долі окремих активів.

Права та обов'язки учасників договірних відносин з управління підприємством як єдиним майновим комплексом базуються на істотних умовах договору, що визначають його зміст. Через сутність прав і обов'язків досягається реалізація інтересів сторін договірних відносин.

На підставі договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом виникає цивільне правовідношення, змістом якого є цивільні права та обов'язки сторін. Суб'єктивному цивільному праву установника управління кореспондується суб'єктивний цивільний обов'язок управителя і навпаки. У разі призначення установником управління вигодонабувача договір управління майном набуває ознак договору на користь третьої особи, оскільки вигодонабувач має право на одержання повної або часткової вигоди від управлінської діяльності.

Обсяг прав та обов'язків учасників відносин за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом визначається договором, на зміст якого регулюючий вплив мають норми законодавства. Удосконалення механізму правового регулювання коментованих відносин необхідно оптимально поєднувати із свободою волевиявлення їх учасників.

Висновки до 2 розділу

1. На підприємство як єдиний майновий комплекс поширюється загальний правовий режим цивільного обороту, тому воно може бути предметом договору управління майном. Водночас, враховуючи специфіку складу підприємства як єдиного майнового комплексу, останній не може бути предметом договорів, позики, поставки, розпорядження виключними

майновими правами на об'єкти інтелектуальної власності тощо. Це не свідчить про обмежену оборотоздатність підприємства як єдиного майнового комплексу. Цивільний і господарський оборот опосередковують різні види договорів, зміст яких визначається істотними умовами, в тому числі предметом, щодо характеристики якого встановлені певні вимоги.

2. Термін «передання підприємства як єдиного майнового комплексу в управління» має характер правової фікції, оскільки зміст такої дії зводиться до підписання і нотаріального посвідчення договору, який засвідчує правомочності управителя та вручення йому відповідних документів.

3. Передаючи в управління майновий комплекс підприємства, власник передає повноваження володіння, користування і розпорядження. Але межі здійснення цих повноважень визначаються договором. Тому установник управління і управитель перебувають у зобов'язальних правовідносинах.

4. Визначальною передумовою укладення договору управління підприємства як єдиним майновим комплексом є досягнення згоди (консенсусу). Названий договір є консенсуальним за моментом виникнення прав та обов'язків сторін. Водночас управитель не може вимагати фактичного передання йому майнового комплексу підприємства, оскільки змістом договірною зобов'язання в нього такої правомочності не передбачено.

5. Договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом розмежовуються управлінські функції між органом управління підприємством як юридичної особи та управителем майна. Змістом договору може передбачатися передання певних функцій органу юридичної особи управителю без зміни положень статуту.

6. Предметом договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом є матеріальні і нематеріальні складники єдиного майнового комплексу підприємства та повноваження на вчинення з ними юридичних і фактичних дій, надані установником управління управителю.

7. Обмеження предмету договору управління лише статичними критеріями поняття єдиного майнового комплексу не дасть можливості застосовувати спеціальні положення, які регулюють особливості окремих видів зобов'язань в коментованому випадку відносин з управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Тому в ЦК України необхідно виокремити особливості договору передання в управління майнового комплексу підприємства, в тому числі стосовно предмета названого договору, який повинен включати не лише перелік складників майнового комплексу підприємства, але й перелік повноважень управителя на вчинення фактичних та юридичних дій з управління.

8. Оплатність договору управління майном необхідно розглядати як певну презумпцію. Управління майном може за домовленістю сторін здійснюватися на безоплатних засадах. Ціна, як умова договору управління майновим комплексом підприємства, є істотним елементом його змісту.

Витрати, пов'язані з управлінською діяльністю з використання майнового комплексу підприємства, не належать до складової частини ціни договору управління. По-перше, їх неможливо визначити в момент укладення договору. По-друге, такого роду витрати повинні зараховуватися до наслідків фінансово-підприємницької діяльності підприємства, управління яким передано управителю.

9. В ст. 1035 ЦК України передбачено, що розмір і форма плати за управління майном є істотною умовою договору управління майном. Тому, враховуючи необхідність дотримання нотаріальної форми договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, він не може посвідчуватися без досягнення згоди щодо оплати послуг управителя. Надання послуг з управління майна на безоплатній основі варто трактувати як непомінований договір, до якого можна застосовувати окремі положення договору управління майном.

10. Для виконання поточних функцій з управління господарською діяльністю підприємства як єдиного комплексу статутом визначаються виконавчі органи. Зазначені органи здійснюють керівництво поточною діяльністю підприємства та використання його матеріальної бази відповідно до положень установчих документів. Однак термін «управління» в розумінні внутрішньогосподарських відносин не можна ототожнювати з договором управління майном, який є підставою виникнення цивільно-правових відносин між самостійними і відокремленими суб'єктами права. Водночас, враховуючи фідучіарний характер відносин між установником управління та управителем, законодавство не повинно містити вимогу щодо обов'язкового статусу суб'єкта підприємницької діяльності для управителя.

11. Обов'язки управителя за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом можна диференціювати на фактичні та юридичні. Фактичні полягають у належному збереженні та використанні матеріальних складників єдиного майнового комплексу підприємства, а юридичні – у вчиненні правочинів, наслідками яких є виникнення, зміна чи припинення цивільних прав та обов'язків для підприємства як юридичної особи в майновій сфері відносин.

12. Виконання договору управління майновим комплексом підприємства в частині отримання доходу від господарської діяльності може вимагати особа вказана в договорі – вигодонабувач. Виконання інших умов договору управління підприємством як майновим комплексом мають право лише його сторони.

13. Права та обов'язки установника управління варто передбачити в ст.1037 - ЦК України: «Права та обов'язки установника управління».

1. Установник управління має право:

1) здійснювати контроль за виконанням договору управління, не втручаючись в поточну діяльність управителя;

2) на отримання вигоди в абсолютному або відсотковому розмірі відповідно до умов договору;

3) розірвати договір у випадках, передбачених законом або договором;

4) призначити та перепризначити вигодонабувача за договором управління майном.

2. Установник управління зобов'язаний:

1) здійснити оплату послуг управителя в розмірі визначеному договором;

2) передати необхідну документацію для виконання управителем своїх функцій;

3) компенсувати управителю витрати, пов'язані з управлінням;

4) забезпечити процедуру приймання майна, матеріальних і нематеріальних активів після закінчення строку договору.

14. Права управителя можна диференціювати на такі групи:

1) права на вчинення юридично значимих дій (правочинів): вчиняти правочини з іншими суб'єктами і проводити розрахунки за ними, вести претензійно-позовну діяльність, здійснювати розподіл доходу між виробничими фондами підприємства, установником управління (вигодонабувачем) після сплати податків та зборів до бюджету;

2) фактичні правомочності, які полягають у здійсненні внутрішньо-управлінських функцій з розподілу та використання фінансових і матеріальних ресурсів, доступі до об'єктів, які належать до єдиного майнового комплексу підприємства, отримування інформації та документації, необхідних для здійснення управлінських функцій.

15. Серед обов'язків управителя можна виокремити:

1) обов'язки, пов'язані із збереженням і примноженням майна, переданого йому в управління;

2) представлення інтересів установника управління у цивільному обороті;

3) застосовувати передбачені законодавством зобов'язальні та речово-правові способи захисту у разі порушення прав та інтересів власника-установника управління;

4) дотримуватися фінансової дисципліни при здійсненні податкових та договірних платежів та виплат;

5) вчиняти особисто (за винятками, передбаченими законом або договором) юридичні та фактичні дії з управління підприємством як єдиним майновим комплексом;

6) інформувати установника управління про результати управління, обставини форс-мажорного характеру, які виникають у процесі виконання договору;

7) відшкодувати збитки у разі відсутності належної турботливості у його діях з управління майновим комплексом підприємства;

8) після завершення строку договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом передати установникові управління майновий комплекс з урахуванням амортизаційного зносу та отриманий дохід у грошовій та матеріальній формі.

16. Правам сторін договору управління майном кореспондуються відповідні обов'язки контрагента. В цьому контексті вигодонабувач має лише право на отримання вигоди (доходу) від результатів господарської діяльності. Це зумовлено тим, що підприємство як єдиний майновий комплекс використовується для господарської діяльності з метою отримання прибутку. У разі інших цілей, передбачених договором управління (консервація майнового комплексу, реконструкція тощо), отримання вигоди у вигляді прибутку не передбачається в договорі управління.

Розділ 3.

ПІДСТАВИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ЯК ЄДИНИМ МАЙНОВИМ КОМПЛЕКСОМ

3.1. Підстави припинення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом

Умовами цивільно-правового договору встановлюються окремі механізми правоприпинення цивільних відносин та правові моделі правоприпиняючих юридичних фактів [95, с. 111].

Щодо припинення договірних зобов'язань з управління майна законодавець використовує термін «припинення договору». Хоча в загальних положеннях про договір не передбачено припинення договору на відміну від окремих видів договірних зобов'язань, серед них – договору з управління майном.

Припинення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом означає припинення прав та обов'язків сторін, які становлять зміст договірної зобов'язальної правовідносини. Але припинення договірних правовідносин здійснюється на підставі певних юридичних фактів. Загально-визнаним є розуміння юридичного факту як обставини або їх сукупності (юридичний склад), з якою закон пов'язує припинення договірних відносин. Формування майнового цивільного правовідносини зобов'язально-правової конструкції, на думку М.В. Яроцької, шляхом застосування юридичного складу відбувається шляхом спричинення останнім виникнення прав та обов'язків у правосуб'єктних осіб стосовно визначеного об'єкта цивільних прав, що має неречовий характер [96, с. 13].

З огляду значимості юридичних фактів для настання певних правових наслідків щодо виникнення, зміни чи припинення цивільних прав та обов'язків не має значення їх правова природа: мається на увазі, що для виникнення або припинення правовідносин підставами можуть бути одні і ті самі юридичні факти. Як зазначав О.О. Красавчиков, юридичні факти як обставини реальної дійсності є фактичними передумовами за наявності чи відсутності яких норми цивільного права пов'язують юридичні наслідки, тобто виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (цивільних правовідносин) у правосуб'єктних осіб [97, с. 21].

Законодавством не можуть бути передбачені всі обставини, з якими пов'язуються певні юридичні наслідки. Тому юридичні факти диференціюються за вольовим критерієм на ті, що залежать від волевиявлення суб'єктів правовідносин і події, з якими правові наслідки пов'язуються незалежно від волевиявлення осіб. До перших відносяться дії як підстави виникнення, зміни чи припинення цивільних правовідносин. Однак сама дія в контексті припинення правовідносин повинна пов'язуватися з певними обставинами, передбаченими законом або договором.

На це звертає увагу О.Д. Кутеладзе, окреслюючи основні ознаки правової категорії юридичних фактів. Такими ознаками є те, що юридичні факти виступають як обставини конкретні, індивідуальні, які існують у певній точці часу і простору, а також певним чином об'єктивовані назовні і характеризують наявність або відсутність певних явищ матеріального світу. Крім цього, вони прямо або непрямо передбачені нормами права, зафіксовані в установленій законодавством процедурно-процесуальній формі, спричиняють передбачені законом правові наслідки і мають інформативний характер [98, с. 60].

При цьому правові наслідки пов'язуються не з усіма обставинами, а з тими, які є підставою виникнення, зміни або припинення юридичних прав та обов'язків. Припиняючий характер юридичних фактів свідчить, що настання,

передбачених законом або договором обставин, припиняє правовідносини учасників і, відповідно, припиняються їх права та обов'язки.

Такі обставини мають юридичне значення для учасників договірних відносин і можуть бути визначені законодавством або домовленістю сторін в самому договорі. Оскільки всі юридичні факти залежно від вольової ознаки поділяються на дії та події, то в такому аспекті можна розглядати підстави припинення договірних відносин з управління підприємством як майновим комплексом.

Дія представляє собою підставу припинення цивільно-правового договору, що залежить від волі обох чи однієї із сторін договору управління майном. До таких обставин можна віднести домовленість сторін про припинення договірних відносин. Зазначена підстава базується на засаді свободи договору, згідно з якою сторони обирають контрагента і визначають зміст договору. Відповідно до їх компетенції належить прийняття рішення про припинення договірних відносин. Правовим наслідком припинення договору є відсутність правового зв'язку між сторонами і втрата суб'єктивного права, якому кореспондується відповідний суб'єктивний обов'язок контрагента. На думку А.М. Блащука, під припиненням договірного зобов'язання треба розуміти абсолютне зникнення правового зв'язку у сторін договору щодо об'єкта договірного правовідношення та втрату між ними відповідних прав та обов'язків унаслідок підстав визначених договором, законом, рішенням судових органів, а також надзвичайних подій [99, с. 4].

Це означає, що з моменту настання правоприпиняючого юридичного факту правовий зв'язок між суб'єктами права припиняється. Відповідно, припиняються взаємні права та обов'язки сторін, які становлять зміст договірного правовідношення. Це має важливе значення в правозастосувальній практиці. Встановлення наявності правоприпиняючого факту свідчить про відсутність відносин регулятивного характеру між їх учасниками.

Особливістю правової природи правоприпиняючих юридичних фактів є те, що з їх настанням пов'язується лише припинення цивільних прав та обов'язків, а не їх виникнення чи зміна. Зазначена особливість правової природи коментованих юридичних фактів послужила основою для обґрунтування теорії так званих сприяючих юридичних фактів.

Така необхідність зумовлена тим, що такі юридичні факти, на думку автора коментованої теорії, по-перше, мають низку особливостей, які вирізняють їх з-поміж інших юридичних фактів, юридичних умов, складних юридичних фактів і фактичних складів, а по-друге, вони дають можливість досліджувати правову дійсність у спектрі виникнення одних суспільних відносин за посередництвом інших, тобто в меншому від юридичних фактів масштабі. Сприяючі юридичні факти – це цілісні правовідносини, які сприяють виникненню, зміні чи припиненню цивільно-правових відносин, прав, обов'язків та правосуб'єктності [81, с. 75].

Видається, що немає потреби диференціювати юридичні факти за критерієм сприяння виникненню, зміні чи припиненню цивільних прав та обов'язків. Обставини або їх сукупність (юридичний склад) є достатніми за правовою природою фактами, які здатні бути підставами виникнення, зміні змісту або припинення цивільних правовідносин.

Однак не у всіх випадках, з якими законодавець пов'язує припинення правовідносин, що виникли на підставі договору є правоприпиняючими юридичними фактами, якщо при формальному настанні певної обставини залишаються невиконані зобов'язання однією із сторін, правовідносини надалі тривають [100, с. 275]. Не змінює правової оцінки розірвання договору, оскільки останнє може пов'язуватися з вимогою щодо відшкодування збитків. У такому випадку припиняється регулятивне правовідношення, а виникає охоронне.

Законодавством в контексті припинення зобов'язань диференціюються підстави їх припинення на загальні, передбачені главою 50 ЦК України і спеціальні, встановлені для окремих видів договорів. Це має місце у відносинах з управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Спільним між обома групами підстав є настання правових наслідків, які полягають в припиненні договірних відносин між сторонами.

Припинення договору управління майновим комплексом повинно базуватися на певних юридичних фактах правоприпиняючого характеру. Останні можуть мати загальноприпиняючий характер для всіх договірних зобов'язань, виокремлюючи водночас певні особливості, властиві деяким видам договірних зобов'язань.

Обставини, що припиняють відносини, можуть встановлюватися нормами права, які моделюють правила поведінки учасників правовідносин. Передбачені в нормах права підстави вказують на обставини, за наявності яких виникають, змінюються чи припиняються цивільні правовідносини. Адже сама норма не може спричинити виникнення чи припинення суб'єктивного цивільного права без настання певної обставини (юридичного факту).

Цивільне правовідношення між конкретними суб'єктами існує до моменту настання юридичного факту (обставини) правоприпиняючого характеру. Учасники договірних відносин також можуть встановлювати обставини, з якими пов'язуються підстави припинення їх взаємовідносин.

Юридичний факт, припиняючий взаємні права та обов'язки суб'єктів правовідносин, може бути закладений в меті договору, на підставі якого виникає цивільне правовідношення. Стосовно договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом припинення договірних відносин пов'язується із завершенням строку виконання обов'язків управителя зі збереження та примноження майна, якщо договірні відносини не будуть

припинені достроково з ініціативи однієї із сторін (або за домовленістю обох сторін) у випадках, передбачених законодавством та договором.

Законодавством може бути визначена процедура припинення договірних зобов'язань. Вона може полягати у повідомленні контрагента про припинення договірних відносин у терміни, визначені законом або договором.

Правовими наслідками припинення у разі невиконання зобов'язань боржником є можливість кредитора за наявності обставин, що свідчать про невиконання зобов'язань боржником у встановлений строк у повному обсязі, зупинити виконання свого зобов'язання, відмовитися від нього в тій частині, що відповідає неналежному виконанню, або ж відмовитися від виконання цього зобов'язання в цілому і вимагати відшкодування збитків [101, с. 66].

Правоприпиняючі юридичні факти можна поділити на групи на основі різних критеріїв. За вольовою ознакою: на підставі, що залежать від волі сторін договірних відносин та незалежно від освідчення їх волевиявлення. За наслідками: а) припинення договірних відносин належним виконанням (за домовленістю сторін договору) і б) припинення внаслідок неналежного виконання договору з ініціативи кредитора поєднаного з вимогою відшкодування збитків, завданих неналежним виконанням. Залежно від мети договірного зобов'язання: а) досягнення цілей, які були причиною виникнення зобов'язального правовідношення; б) неможливості виконання зобов'язання з підстав незалежних від сторін (форс-мажорні обставини).

Звертає на себе увагу різні підходи в законодавстві до розуміння термінологічного апарату, який опосередковує відносини з припинення договірних відносин. Законодавець в основу правоприпиняючих дій покладає вольові акти, використовуючи неоднакові терміни: «відмова від договору», «розірвання договору», «припинення договору». При цьому перелічені дефініції вживаються для характеристики припинення договірних відносин з подібних

підстав, наприклад, невиконанням або неналежним виконанням контрагентом своїх обов'язків.

Так, Г.О. Уразова підкреслює, що передбачена у ст. 611 ЦК України одностороння відмова від зобов'язання є одним з можливих наслідків порушення зобов'язання. Під час односторонньої відмови від зобов'язання внаслідок його порушення протилежна сторона позбавляється певних цивільних прав, проте її не можна віднести до заходів цивільно-правової відповідальності. Однак у випадках порушення зобов'язання одностороння відмова від нього може характеризуватися як міра оперативного впливу [102, с. 8].

Поняттєвий апарат правоприпиняючих юридичних фактів вимагає уніфікації. Це зумовлено різними правовими наслідками припинення договірних відносин. Загальним правовим наслідком є припинення договірних відносин унаслідок неналежного виконання договору і досягнення мети, яку бажали досягти сторони. Це встановлено ст. 526 ЦК України. Однак припинення договірних відносин може мати місце з інших підстав, передбачених законом чи договором.

В законодавстві встановлені імперативні підстави припинення договірних зобов'язань, однак диспозитивність правового регулювання проявляється в праві учасника відносин самостійно приймати рішення щодо припинення договірних зв'язків.

Підстави припинення відносин можуть встановлюватися договором. М.М. Сибільов зазначає, що в договорах могут бути два види умов: ініціативні, які вільно визначаються сторонами на свій розсуд, обов'язкові, коло яких передбачено в актах законодавства. При цьому одна з таких обов'язкових умов, а саме умова про предмет договору, закріплена безпосередньо в ст. 638 ЦК України. Відповідно до цього можуть існувати два базових механізми правового регулювання договірних відносин: внутрішнє регулювання

(саморегулювання сторін) і зовнішнє регулювання (регулювання на підставі нормативних приписів). Якщо сторони скористалися механізмом саморегулювання, вони повинні виконувати договір за його умовами. Якщо сторони погодилися з дією механізму зовнішнього регулювання, вони мають виконувати договірні зобов'язання згідно з нормами вимог актів цивільного законодавства. У разі відсутності в договорі певних умов, договірні зобов'язання належить виконувати відповідно до звичаїв ділового обороту або до вимог, що зазвичай ставляться [103, с. 420].

Це повною мірою стосується припинення договірних зобов'язань за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Сторони – установник управління та управитель – самі можуть погодити підстави припинення взаємовідносин. У разі відсутності погоджених у змісті договору правоприпиняючих фактів будуть застосовуватися передбачені законом підстави припинення зобов'язань. У таких випадках з моменту настання встановленого законодавством юридичного факту відносини сторін потрапляють під дію приписів поведінки, яка визначена в нормах права, в тому числі щодо підстав припинення правовідношення. Передбачена нормою права обставина є тим юридичним фактом, який припиняє права та обов'язки, що є змістом правовідношення.

А.Р. Чанишева зазначає, що при розірванні договорів можуть виникати допоміжні організаційні зобов'язання. Такі зобов'язання не виникають, якщо сторони домовляються про розірвання договору на умовах, коли жодна з них не отримала суб'єктивного права на розірвання договору. Вони не виникають і тоді, коли одна із сторін відповідно до загальної правової норми, передбаченої частиною третьою ст. 651 ЦК України, чи спеціальних правових норм, встановлених стосовно окремих видів договорів, отримала право на односторонню відмову від договору в повному обсязі або частково.

Сторона договору може отримати суб'єктивне право на розірвання договору в разі істотної зміни обставин (ст. 652 ЦК України), у разі істотного порушення договору іншою стороною, а також у випадках, передбачених спеціальними правовими нормами, що стосуються окремих видів договорів. Авторка вважає, що у разі істотної зміни обставин виникає на підставі цього організаційне зобов'язання, в якому зацікавлена сторона має суб'єктивне право на припинення договору, яке з моменту виникнення має характер вимоги, а інша сторона зобов'язання несе обов'язок здійснювати дії, необхідні для розірвання договору [104, с. 21].

Не вдаючись до детального аналізу приведеної вище тези можна зазначити, що підстави припинення договірних зобов'язань сторони можуть погодити в договорі. Коли відповідні обставини виникають, то сторони мають право, а не обов'язок, припинити відносини. Інша ситуація, якщо обставина, з якою пов'язується припинення відносин, є підставою для розірвання чи відмови від договору з ініціативи однієї із сторін. У такому випадку обов'язку іншої сторони припинити відносини не існує, оскільки має місце правоприпиняючий юридичний факт.

Юридичні факти за вольовим критерієм поділяються на дії та події. Погодження учасниками договірних відносин певних обставин, від яких залежить припинення відносин, залежать від правових наслідків, що наступлять. Це можуть бути правочини під скасувальною умовою. Але їх зміст узалежнений від вольових дій сторін договору і у разі настання буде правоприпиняючим юридичним фактом. Обставини, що передбачені законодавством не залежать від волі сторін, однак реалізація права на припинення договірних відносин базується на волевиявленні їх учасників.

Юридичний факт є підставою виникнення правовідносин і неодмінною передумовою їх припинення залежно від волевиявлення їх учасників або поза їх волею з підстав, передбачених законодавством. При цьому, якщо договір є

юридичним фактом, на основі якого виникають цивільні правовідносини, то їх припинення залежить від відповідної обставини, яка передбачена договором або законом. Якщо виникнення договірних відносин, в тому числі з управління підприємством як єдиним майновим комплексом, має вольовий характер, то їх припинення може бути не пов'язано з волевиявленням їх учасників.

Залежно від виду правоприпиняючого юридичного факту можуть наступати різні правові наслідки, а саме: припинення правового зв'язку між учасниками відносин чи припинення регулятивних відносин та виникнення охоронного правовідношення, змістом якого буде обов'язок відшкодування збитків та сплати штрафних санкцій.

Обставиною, що має правоприпиняючий характер, може бути бездіяльність однієї із сторін договору, яка свідчить про невиконання або неналежне виконання договору. Однак така обставина повинна мати форму конкретного юридичного факту.

Правоприпиняючі факти можуть мати особливості в окремих договорах. У ст. 1044 ЦК України передбачені підстави припинення договору управління майном. Серед них законодавець не встановлює таку підставу як належне виконання договірних зобов'язань. Під цим треба розуміти п. 9 названої статті, яким обставиною припинення названо повне завершення виконання сторонами договору управління майном.

Однак термін «повне завершення договору» не дає можливості чітко встановити момент припинення договірних відносин. Адже припинення договору не завжди означає припинення зобов'язального правовідношення. ЦК України встановлює перелік прав та обов'язків управителя в ст. 1037 ЦК. Управитель займає активну позицію як суб'єкт зобов'язальних відносин, яка полягає у належному їх виконанні. Оскільки договір управління майном є взаємним, то встановлені договором і законом обов'язки має установник управління (див. § 3 розділу 2 дисертації). Одним з них є приймання за актом

матеріальних і нематеріальних активів й оплати послуг управителя та відшкодування необхідних витрат, зроблених ним у зв'язку з управлінням майном. Тому формулювання повне припинення виконання договору управління майном, яке міститься в ст. 1044 ЦК України, не конкретизує момент припинення договірних відносин. Адже припинення договору управління майном у даному випадку має пов'язуватися з певним юридичним фактом. Таким юридичним фактом за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом повинен бути акт здачі-приймання підписаний управителем і установником управління. Однак це не свідчить про припинення договірних зобов'язань. Останнє припиняється після оплати послуг та відшкодування витрат управителю, пов'язаних з управлінням. Тому розрахунки між сторонами повинні бути проведені до підписання акту передачі майнового комплексу підприємства. Тоді можна стверджувати про повне виконання договору управління майном за умови належного виконання інших умов.

Інші підстави припинення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом можна диференціювати на такі групи: 1) підстави, які не залежать від волі сторін; 2) відмова від договору з ініціативи однієї із сторін, у випадках передбачених законодавством і договором; 3) домовленості сторін договору про його припинення.

Обставини, які не залежать від волі сторін пов'язані з неможливістю виконання договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. При цьому жодна із сторін об'єктивно не сприяла виникненню таких обставин.

Для настання неможливості виконання договору, вважає О.І. Міхно, необхідна сукупність наступних елементів:

- 1) наявність об'єктивної обставини (обставин);

- 2) наслідок таких обставин – фактична і юридична неможливість виконати умови договору;
- 3) причинний зв'язок між такою об'єктивною обставиною (обставинами) і фактичною неможливістю виконати умови договору;
- 4) відсутність вини в діях сторін договору.

Серед ознак неможливості виконання договору автор виділяє:

- а) об'єктивний характер обставини (обставин), яка спричиняє неможливість виконання договору;
- б) виникнення їх в часі лише після укладення договору;
- в) відносний або тимчасовий характер, що не може вплинути на право сторони договору припинити його відразу після виникнення такої обставини [105, с. 127].

З останньою ознакою не завжди можна погодитися, оскільки настання тої чи іншої обставини буде мати юридичне значення, якщо з нею пов'язуватимуть певні правові наслідки у вигляді виникнення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків. Однак правового значення набувають не усі дії або події, а тільки ті, з якими пов'язуються певні правові наслідки, передбачені нормами. Саме тому встановлюється діалектичний взаємозв'язок і взаємозалежність: без правової норми не може бути юридичного факту, без останнього не можуть наставати правові наслідки. Жодний правовий наслідок не впливає безпосередньо із правової норми. Завжди необхідною умовою є юридичний факт – конкретна життєва обставина встановлена правовою нормою [106, с. 86].

Власне такі обставини передбачені ст. 1044 ЦК України, якою визначаються підстави припинення договору управління майном. Водночас необхідно зазначити, що обставини, які впливають на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків можуть передбачатися не лише в нормах законодавства, а й в договорах, укладених сторонами, в тому числі договорі управління підприємством як єдиним майновим комплексом.

За вольовою ознакою підстави припинення договірних зобов'язань, передбачені в ст. 1044 ЦК України, можна диференціювати на ті, що залежать від волі сторін і правоприпиняючі обставини, які виникають поза їх волею. Останні часто пов'язуються з неможливістю виконання договору. При цьому неможливість повинна мати об'єктивний характер за відсутності вини однієї із сторін або обох сторін. Неможливість виконання договору управління майном повинна перебувати в причинному зв'язку з настанням такої обставини.

Договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом має триваючий характер. Тому з настанням такої обставини повинне пов'язуватися невиконання договору загалом, а не на певний час призупинення виконання обов'язків (наприклад, тимчасової хвороби управителя – фізичної особи). Підстави припинення договірних зобов'язань можуть мати фактичний та юридичний характер. До перших належать обставини, які перешкоджають фізично виконати зобов'язання, до других – юридичні заборони або інші передбачені законодавством і договором обставини. Спільне між ними є об'єктивна неможливість продовження договірних відносин.

До обставин, що унеможливають виконання договору управління майном належить загибель майна, переданого в управління. Можливе також припинення функціонування єдиного майнового комплексу підприємства як єдиного об'єкта цивільно-правових відносин. Це може бути внаслідок виходу одного або кількох засновників (учасників) юридичної особи із виділом їм в натурі частки статутного капіталу, внаслідок чого припиняється правовий режим майнового комплексу підприємства як єдиного цілого.

Предмет договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, зберігаючи свою цілісність як об'єкт цивільно-правового зобов'язання, може набути ознак правового режиму об'єкта спільної власності в речово-правових відносинах.

Юридичний факт є підставою припинення зобов'язання, що виникло на підставі договору. Відповідно, припиняється правовий зв'язок між сторонами договору. Але припинення зобов'язання не треба ототожнювати із зміною зобов'язання новим правовим зв'язком. Зокрема, угода сторін про заміну одного зобов'язання іншим (борг за договором купівлі-продажу замінюється боргом за договором позики) і заміна осіб у зобов'язанні (заміна боржника або кредитора). В обох випадках одні елементи зобов'язання відпадають, а нові з'являються. В цих випадках йдеться про заміну або припинення зобов'язань. Однак обидва випадки належать або до заміни, або припинення зобов'язання. Як зазначав О.С. Йоффе, варто брати до уваги істотні розбіжності між елементами, які змінюються при зміні суб'єктів, зберігаючи той самий вид зобов'язання, але між іншими особами, тоді як при заміні одного зобов'язання іншим між тими самими суб'єктами колишній вид зобов'язальних зв'язків зникає, а новий виникає [107, с. 184].

Законодавець використовує однакові терміни для характеристики різних правових категорій. Наприклад, припинення зобов'язань і припинення договорів. Для припинення договірних зобов'язань з управління майном, законодавець використовує термін «припинення договору». При цьому акцентується увага на правоприпиняючому характері юридичних фактів, які є обставинами, внаслідок настання яких права та обов'язки, що становлять зміст регулюючого правовідношення припиняються.

Це означає, що з моменту настання такої обставини юридичний зв'язок між управителем та установником управління припиняється з приводу предмета договору, яким у даному випадку є підприємство як єдиний майновий комплекс та фактичних і юридичних дій (послуг) з його управління з найбільшою вигодою для установника управління. Правова природа зазначених юридичних фактів вказує на припинення взаємних прав та обов'язків. Водночас правоприпиняючі обставини не є підставою припинення всіх цивільних прав і

обов'язків, які їм кореспондуються. Такого роду обставини вказують також на послідовність дій, що приводять до повного припинення взаємовідносин сторін.

Предмет договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом охоплює матеріальні та нематеріальні активи, а також послуги юридичного і фактичного характеру, що зумовлює необхідність певного етапу їх передання установнику управління. Останнє має значення для оцінки належного виконання управителем своїх обов'язків.

Для цього необхідно здійснити інвентаризацію основних фондів та з'ясувати дебіторську й кредиторську заборгованість, рух грошових коштів за виконані договори тощо. Відповідно, обставини, що є підставою припинення договору управління майновим комплексом підприємства, є водночас юридичним фактом для настання певних обов'язків з передачі сукупності майнових і немайнових активів, що становлять предмет договору установнику управління. Враховуючи складний об'єкт правовідносин це вимагає певної процедури.

Тому важливе значення має з'ясування питання щодо збереження функцій єдиного майнового комплексу за наявності елементів його складу, що збереглися. В цьому контексті показовим є справа, яку розглядав Голосіївський районний суд м. Києва про поділ в натурі майнового комплексу, що належав на праві спільної власності відповідно до розміру ідеальних часток.

При виділі частки одного із співвласників в натурі залишиться лише один власник майнового комплексу, що означає припинення спільної часткової власності у розумінні ч.1 ст. 356 ЦК України. У такому випадку виділ частки в натурі буде поділом майнового комплексу. Юридична можливість поділу майнового комплексу – бази відпочинку (Конча-Заспа) в натурі між співвласниками підтверджується висновком щодо технічної можливості поділу в натурі. Відповідно до цього висновку майновий комплекс – база відпочинку (Конча-Заспа) може бути поділено на декілька новоутворених об'єктів, які за

технічними показниками є відокремленими будівлями та мають автономну систему комунікацій. Суд прийняв рішення поділити майновий комплекс – базу відпочинку (Конча-Заспа) між співвласниками Особа 1 та Публічним акціонерним товариством «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк» відповідно до належних сторонам часток, а також порядку володіння, користування майновим комплексом, що склався між співвласниками та висновку щодо технічної можливості поділу в натурі, а саме: поділити майновий комплекс на два новоутворені об'єкти нерухомого майна:

- адміністративний комплекс № 1, площею 471, 90 м²
- ресторан на 140 місць, площею 694,60 м².

Припинити право спільної часткової власності на майновий комплекс – база відпочинку (Конча-Заспа). Визнати право власності на новоутворені об'єкти нерухомого майна: за Особа 1 – на адміністративний корпус №1 площею 471, 90 м², за Публічним акціонерним товариством «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк» – на ресторан на 140 місць [108]. В коментованому прикладі є можливість поділу майнового комплексу в натурі між співвласниками. Однак майновий комплекс як цілісний об'єкт правовідносин припинив свою діяльність. Тому у разі припинення договору управління майновим комплексом унаслідок поділу майна необхідно мати на увазі можливість використання майнового комплексу за призначенням.

До підстав, що унеможливають продовження договору управління майном відноситься смерть фізичної особи – вигодо набувача або ліквідації юридичної особи – вигодонабувача, якщо інше не встановлено договором. Зазначена норма має загалом диспозитивний характер. Сторони договору можуть домовитися не припиняти договірні відносини. Але в такому випадку вигоду від управлінської діяльності отримує установник управління. Інша ситуація у разі обмеження дієздатності, визнання недієздатним чи безвісно відсутнім або смерті управителя. Договір управління майном в перелічених

випадках припиняється з моменту настання перелічених обставин. Водночас в законодавстві необхідно визначити, що забезпечити передання майнового комплексу підприємства повинен опікун чи піклувальник.

Перелічені підстави загалом не залежать від волевиявлення сторін і мають об'єктивно правоприпиняючий характер. ЦК України трактує таку неможливість виконання договору у разі настання обставин, за яку жодна із сторін не відповідає (ст. 607 ЦК України). Ліквідація юридичної особи як підстава припинення зобов'язань виокремлюється в ЦК України самостійною статтею. Неможливість виконання договору управління майновим комплексом підприємства треба розглядати як неможливість досягнення результату, якого передбачали сторони, а саме: здійснювати управителем фактичних та юридичних дій щодо предмета договору з найбільшою вигодою для установника управителя.

В. Примак виділяє випадкову неможливість виконання договору, зумовленою непереборною силою або іншою обставиною, настання якої боржник не міг і не повинен був передбачити, і винну, що характеризується наявністю винних дій однієї із сторін договору [109, с. 4]. Існування другої обставини впливає на розмір відповідальності винної сторони і на можливість продовження договірних відносин.

Обставини, що передбачаються в договорі як підстави припинення внаслідок неможливості його виконання, називаються форс-мажором і трактуються в якості непереборної сили. Водночас поширеною є практика включення до господарських договорів умови, згідно з якою сторона повинна повідомити контрагента про настання форс-мажорної обставини. Проблемним залишається питання правових наслідків неповідомлення про настання зазначених обставин.

Треба виходити з того, що погоджуючись на включення в якості умови договору такої обставини, сторони засвідчили волевиявлення щодо припинення

договірних відносин у разі настання зазначених обставин. З іншого боку, хоча договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом базується на фідучіарних відносинах, для визначення правових наслідків припинення договірних відносин необхідно дотриматися порядку, передбаченого договором управління майном або законодавством щодо повідомлення контрагента про настання такої обставини. Актуальним є також питання про докази настання форс-мажорної обставини.

Зокрема, при формуванні договірних положень про форс-мажор (непереборну силу) з огляду на необхідність отримання відповідного сертифікату Торгово-промислової палати (ТПП) необхідно використовувати положення Регламенту, засвідченого Торгово-промисловою палатою України та регіональними Торгово-промисловими палатами переліку форс-мажорних обставин (обставини непереборної сили), затвердженого рішенням Президії ТПП 18 грудня 2014 р. з наступними змінами і доповненнями. У п. 3.1 регламенту міститься перелік форс-мажорних обставин, які визначаються ТПП, посилаючись на ст. 14.1 Закону України «Про торгово-промислові палати України» [110]. Загалом цей перелік не є вичерпним і може доповнюватися обставинами за згодою сторін у договорі.

Однак треба мати на увазі, що п. 3.2 Регламенту перелічуються обставини, які форс-мажорними не визнаються – коливання курсу валют, відсутність коштів тощо. Судова практика відносить їх до комерційних ризиків, розподіл яких також може регулюватися договором. Стосовно документів, які мають форс-мажор підтверджувати, то варто взяти до уваги додатки до регламенту, де містяться орієнтовні переліки для підтвердження окремих видів форс-мажору. При застосуванні положень про форс-мажор треба відрізнити його від істотної зміни обставин, що дає право змінити або розірвати договір. У разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, якщо

інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання. Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах [111].

В ЦК України не використовується термін форс-мажор, а вживається поняття непереборна сила. Остання є підставою припинення договірних відносин. Але сторони можуть погодити інші обставини правоприпиняючого характеру, які не належать до непереборної сили. Виникає питання щодо підтверджуючих документів. У даному випадку необхідно виходити з презумпції достовірності настання обставини, передбаченої в договорі управління як правоприпиняючої. Але як і будь-яка інша презумпція може бути спростована другою стороною. Однак контрагент, зацікавлений в припиненні договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, у разі настання обставини, передбаченої договором, повинен в строк, визначений договором повідомити іншу сторону про припинення договірних відносин. Неможливість виконання призводить до припинення зобов'язання, якщо воно виникло після укладення договору (вчинення правочину), які були підставою виникнення зобов'язання. Правоприпиняючим юридичним фактом є дії або події, які, поєднавшись зі своєю правовою моделлю, створюють обставини, що унеможливають виконання зобов'язання. Крім непереборної сили і випадку як обставин, що звільняють від відповідальності боржника, а фактично – правоприпиняючих юридичних фактів, наука цивільного права доповнює цей перелік виною кредитора та іншими обставинами, що спричиняють неможливість виконання зобов'язання, якщо вони виникли не з вини боржника. При цьому припинення зобов'язання у зв'язку з неможливістю його виконання може бути оформлено і взаємною домовленістю сторін [81, с. 205].

Остання теза є доволі дискусійною, оскільки наявність юридичного факту, наслідком якого є припинення зобов'язання з підстав неможливості

виконання, є об'єктивною обставиною. Тому наступної домовленості сторін не вимагається. Інакше мова буде йти про юридичний склад.

Можна розрізнити неможливість виконання договору загалом, яка передбачає припинення виконання зобов'язання, оскільки досягнути мети немає можливості, і тимчасову, що існує протягом певного часу. В ст. 1044 ЦК України перелічено підстави, при настанні яких договір управління майном припиняється взагалі.

Неможливість виконання договірних зобов'язань може бути зумовлена обставинами, які виключають можливість однієї із сторін за договором управління бути суб'єктом правовідносин. До них належать визнання управителя недієздатним, безвісно відсутнім, обмеження його дієздатності або смерть, оскільки в даному випадку йдеться про неможливість управителя виконувати свої обов'язки. А це, своєю чергою, є підставою припинення договору згідно зі ст. 1044 ЦК України.

Юридичним фактом, який слугує підставою припинення, є смерть управителя або набрання законної сили рішення суду про визнання його недієздатним чи обмежено дієздатним. Але наявність зазначених обставин не може бути автоматично підставою припинення відносин з управління єдиним майновим комплексом підприємства. Договір управління останнім укладається в письмовій формі з обов'язковим нотаріальним посвідченням і заноситься до відповідних державних реєстрів. Тому договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом повинен бути припинений в судовому порядку на підставі перелічених вище преюдиційних фактів.

У механізмі правоприпинення договірних зобов'язань з управління майновим комплексом підприємства важливу роль мають обставини, передбачені договором. Договір є юридичним фактом, на підставі якого виникають, змінюються чи припиняються цивільні права та обов'язки. Водночас договір є правовою формою опосередкування динаміки зобов'язальних відносин. Тому в

договорі управління майновим комплексом підприємства сторони за взаємною згодою можуть передбачити підстави припинення зобов'язань.

Як зазначає А.В. Коструба, умовами договору можуть встановлюватися окремі механізми правоприпинення та правові моделі правоприпиняючих фактів. При цьому, з одного боку, умови договору оформлюють відповідні умови ззовні і вводять їх у сферу права, якщо вони перебувають поза нею, а з другого боку, саме настання цих юридичних фактів, якщо вони закріплені як такі що настають незалежно від волі учасників правовідносин, має об'єктивний характер. Фактично за посередництва договору учасники цивільних правовідносин можуть надати юридичного значення умовам і обставинам об'єктивної діяльності, до яких права або конкретні правовідносини є байдужими. Принцип свободи договору дозволяє учасниками цивільних правовідносин зробити юридичними фактами в межах цих правовідносин абсолютно будь-які обставини незалежно від підстави їх виникнення (об'єктивно або суб'єктивно) [81, с. 206].

Ст. 1044 ЦК України передбачає можливість дострокового припинення управління майном. Загальною правовою моделлю правоприпинення є перелік обставин, що дають право на дострокове припинення договірних відносин.

Перша з названих моделей правоприпиняючого механізму дозволяє будь-якій стороні договору реалізувати право на дострокове припинення договірних зв'язків незалежно від настання конкретного юридичного факту.

Другий варіант передбачає погодження сторонами певних обставин в договорі, за умови настання яких відносини можуть припинитися. При цьому необхідно в законодавчому порядку визначити правову форму припинення договірних зв'язків у разі настання зазначених у договорі обставин. На думку Т.В. Боднар, такими обставинами є: 1) відсутність протягом визначеного строку вимоги про виконання договору з боку сторони, яка набула право розірвати договір; 2) вчинення стороною, яка набула право розірвати договір, певних дій;

3) настання певних обставин протягом визначеного строку або у визначений час. Відповідно, пропонується доповнити ч. 1 ст. 651 ЦК України абзацом такого змісту: «Будь-яка із сторін договору, якщо інше не передбачено договором або законом, має право в односторонньому порядку відмовитися від договору, попередивши про це другу сторону не пізніше ніж за один місяць, і за умови повного відшкодування збитків другій стороні у зв'язку з таким розірванням» [112, с. 11].

Таким чином, вважає авторка, від встановленої сьогодні відмови від договору в односторонньому порядку буде здійснено перехід до загального дозволу вчиняти такі дії, проте за певних умов і за настання певних негативних наслідків для сторони ініціатора відмови від договору, що більше відповідатиме як принципу договірної свободи, так і загальній ідеології цивільно-правового регулювання приватних майнових відносин.

Договір управління майновим комплексом підприємства належить до фідучіарних і базується на довірі сторін. Тому в договорі сторони можуть передбачити право будь-якої із сторін відмовитися від договору, попередивши іншого контрагента або встановити перелік обставин, з настанням яких у сторін виникає таке право.

Власне таким шляхом пішов законодавець, передбачивши в ст. 1044 ЦК України підстави відмови управителя та установника управління від договору, у разі настання певних обставин. Деякі з них не залежать від волі сторін і зумовлюють неможливість виконання договірних зобов'язань. Інші можуть бути застосовані після їх настання відповідно до волевиявлення учасника відносин з управління майном. Однак як в першому, так і в другому випадку в основі механізму правоприпинення закладено юридичний факт або юридичний склад, які припиняють відносини.

Стосовно відносин з управління підприємством як єдиним майновим комплексом підстави припинення договірних зобов'язань, передбачені в ст.

1044 ЦК України, мають загальний характер для всіх видів майна. Водночас з урахуванням особливостей правового режиму окремих матеріальних об'єктів в договорі управління майном можуть встановлюватися спеціальні обставини, з якими пов'язується припинення відносин.

Такі обставини можуть бути безумовними, які мають правоприпиняючий характер незалежно від волевиявлення однієї чи обох сторін договору управління, або бути підставою припинення договору за умови волевиявлення однією із сторін договірних відносин. Таким чином, припинення договору управління майновим комплексом підприємства можливе за наявності включених до змісту договору додаткових, порівняно з передбаченими в законодавстві, юридичних фактів.

Відповідно, договір управління майновим комплексом підприємства є юридичним фактом правовстановлюючого характеру, який в процесі динаміки його виконання може містити умови, що складають механізм регулювання та припинення відносин.

Як для виникнення, так і припинення цивільних правовідносин необхідний один юридичний факт або їх сукупність (юридичний склад). При цьому, це не впливає на правову кваліфікацію юридичного складу, який має характеризуватися через його спрямованість на настання певних правових наслідків. Юридичний склад не є довільною сукупністю юридичних фактів, а представляє собою їх накопичення в певній необхідності і послідовності. Правові наслідки настають за наявності відповідних взаємопов'язаних обставин [113].

Такий аналіз юридичних фактів для з'ясування природи правовстановлюючого механізму виникнення цивільних прав та обов'язків можна використати для характеристики правоприпиняючих обставин, що встановлюються сторонами в договорі. Договір є підставою виникнення цивільних правовідносин, джерелом регулювання прав та обов'язків сторін, які

становлять зміст правовідносин, а також містить перелік обставин спрямованих на припинення відносин.

Це зумовлено принципом свободи договору, згідно з яким сторони можуть як вступати в договірні відносини, так і припиняти їх. Виникнення договірних відносин завжди пов'язується з інтересом сторін, спрямованим на досягнення певних цілей. Якщо досягнення визначеної договором мети неможливо здійснити або за умови настання визначених законом або договором обставин подальше продовження договірних відносин втратило для сторін або однієї з них інтерес, договірні стосунки припиняються.

Правоприносячі обставини, передбачені договором управління майновим комплексом підприємства формалізуються у вигляді юридичних фактів, які є підставами припинення договірних прав і обов'язків. Зазначені обставини є юридичними фактами, що забезпечують динаміку правоприпиняючого механізму. Якщо договір є підставою виникнення цивільних прав та обов'язків, то логічним їх припиненням є обставини визначені за взаємною волею сторін в договорі, після настання яких відбувається реалізація їх волевиявлення, спрямованого на «вигасання» стосунків.

Умови договору управління майновим комплексом підприємства, що складають його зміст, є істотними. Фіксація сторонами в договорі умов правоприносячого характеру встановлює правила поведінки для сторін. Обов'язковість правоприносячих юридичних фактів, визначених згодою сторін, залежить від волевиявлення сторін як при укладенні договору, так і в процесі реалізації правомочностей, спрямованих на припинення відносин. В договорі можуть уточнятися обставини, передбачені законодавством, при настанні яких відносини сторін можуть припинитися.

Таким чином, договір між сторонами хоч і не є нормою права проте може конкретизувати їх, а тому закріплення умов припинення договірних зобов'язань, по суті, є засобом встановлення правоприносячих юридичних

фактів. Адже у договорі можуть бути закріплені обставини, за яких він припиняється. Зокрема, в договорі може бути зазначено, що він може припинитися невиконанням зобов'язань унаслідок форс-мажорних обставин тощо. Використовуючи договірне регулювання, підкреслює Г.В. Кикоть, сторони можуть прописати весь механізм правоприпинення або встановити особливий механізм правоприпинення, або ж вдосконалити вже закріплений законом механізм. Юридичні факти взагалі мають максимально відобразити врегульовану групу соціальних ситуацій, що становлять у цьому випадку об'єкт правового регулювання [114, с. 11].

Погоджуючись загалом з коментованою тезою, варто зазначити, що вказувати в договорі в якості припинення зобов'язання виконанням договору не є логічно зумовленою підставою. Адже належне виконання договірних зобов'язань згідно з положенням ст. 599 ЦК України є самостійною підставою припинення зобов'язань. Тому виконання договірних зобов'язань не можна вважати юридичним фактом.

Юридичним фактом, припиняючим договір управління майном, є обставини встановлені договором або законом, які виникли незалежно від волі сторін до настання терміну, на який укладено договір. Якщо строк в договорі не визначений вважається, що він укладений на п'ять років. Тому правові наслідки настання передбаченої договором обставини повинні мати місце до закінчення п'ятирічного строку.

Настання такої обставини має об'єктивний характер і буде юридичним фактом для установника управління та управителя. Водночас припинення договірних відносин відбувається в правовій формі розірвання або припинення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Останнє залежить від освідчення волі сторони або сторін договору. В цьому проявляється суб'єктивний характер договірної моделі правоприпиняючого механізму регулювання відносин сторін.

Таким чином, фіксація обставин, які є підставами припинення договору управління майновим комплексом підприємства, може здійснюватися в законі або в договорі. Закон, встановлюючи певні правові обставини та юридичні наслідки їх настання, створює модель поведінки сторін – управителя та установника управління, дозволяючи припинення їх взаємовідносин на основі волевиявлення однієї або обох сторін. Водночас механізм припинення прав та обов'язків управління майном може визначатися договором як регулятором відносин між сторонами. Тому договір може містити модель правоприпиняючого механізму стосунків між сторонами.

Словосполучення вільне волевиявлення передбачає, що певний учасник на власний розсуд вчиняє дію за умов, що він цього бажає і прагне досягти певної мети, а інші не втручаються в його поведінку, не спрямовують її на досягнення власних цілей. Тобто поведінка особи підкоряється свідомості, визначається та втілюється нею (для фізичних осіб) або відповідає волесформованим діям його органів (для юридичних осіб і суб'єктів публічного права). Концептуально вольовий критерій закладено до визначення цивільних відносин. Тобто передбачається, що цивільні відносини тісно пов'язані не з будь-якою дією, що зумовлює виникнення таких відносин, а лише з тією, що є зовнішньою формою вираження свого бажання досягти мети і цим набути для себе прав та обов'язків [115, с. 230].

Вольовий критерій має значення і для припинення цивільних відносин. Своїми діями, спрямованими на припинення взаємних суб'єктивних цивільних прав та обов'язків у разі настання зазначених у договорі або законі правоприпиняючих обставин, сторона (сторони) досягають мети на основі вільного волевиявлення. Тому механізм правоприпинення не реалізується автоматично, а його наслідком є дія спрямована на припинення цивільних зв'язків.

3.2. Правові наслідки невиконання або неналежного виконання обов'язків сторін за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом.

Підставою настання цивільно-правової відповідальності є невиконання або неналежне виконання договору управління майновим комплексом підприємства. Специфіка предмету договору управління майном зумовлює при вирішенні питання щодо негативних наслідків порушення договору враховувати такі обставини:

- очікування визначеного договором результату;
- критерії оцінки об'єктивного результату;
- оцінка дій сторін спрямована на досягнення результату;
- перешкоди, що виникли в процесі виконання договору незалежно від волі сторін.

Ризик неможливості виконання договірної зобов'язання можна визначити як об'єктивну існуючу можливість (ймовірність) реалізації негативних наслідків у вигляді невиконання договірної зобов'язання його сторонами, що пов'язано з обставинами, за які жодна із сторін не відповідає [116, с. 13].

Формуючи зміст договору управління майном сторони мають визначити умови, які повинні забезпечити досягнення належного результату, зокрема встановити чинники, які характеризують об'єктивовані наслідки надання послуги з управління. Їх порушення за наявності передбачених цивільним законодавством елементів юридичного складу зумовлює виникнення цивільної відповідальності. У випадку порушення суб'єктивних цивільних прав нормативні приписи спрямовують свій регуляторний вплив на їх захист з урахуванням предмету договірної регулювання.

Зміст суб'єктивного цивільного права включає також право на його захист у разі порушення, а характер самої вимоги про захист права визначається характером порушеного матеріального права, зміст і призначення якого в основному визначає й спосіб його захисту [117, с. 16].

Як зазначає Н.С. Кузнєцова, правове регулювання будь-яких суспільних відносин пов'язане з процесом трансформації правових приписів у площину фактичних суспільних відносин передбачає, що кожне суб'єктивне право в разі його порушення гарантовано забезпечується можливістю його примусового відновлення або захисту [118, с. 100].

І.О. Дзера визначає цивільно-правовий захист як систему активних заходів, які застосовуються суб'єктом цивільного права, компетентними державними та іншими органами, спрямовану на усунення порушень цивільного права та інтересу, покладення виконання обов'язку з поновлення порушеного права на користь потерпілого [119, с. 159].

Під способами захисту суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних інтересів варто розуміти правові прийоми, передбачені договором або законом, за допомогою яких зацікавлена особа, права якої порушено, невизнано чи оспорено, має змогу припинити його порушення, здійснити його відновлення і таким чином реалізувати надане їй суб'єктивне цивільне право на захист [120, с. 12]. Правова природа способів захисту є двоїстою – одночасно як матеріальною, так і процесуальною [121, с. 6].

Захист здійснюється в рамках охоронного правовідношення. На думку М.М. Дякович, охоронне правовідношення виникає із неправомірної дії (поведінки), а також на основі охоронних норм [122, с. 23].

В основі доктринальних тлумачень лежить постулат, згідно з яким засоби впливу повинні застосовуватися для припинення правопорушення і відновлення або компенсації завданих порушенням збитків [123, с. 9]. На це звертає увагу О.О. Кот, формулюючи визначення права на захист, як

передбаченої законом можливості застосовувати встановлені законом або договором примусові заходи, спрямовані на припинення правопорушення та відновлення порушеного права або в разі неможливості його відновлення на компенсацію заподіяних правопорушенням збитків та моральної шкоди. Відповідно, захистом є дії уповноваженої особи, спрямовані на досягнення зазначеної мети [124, с. 436].

Захист цивільних прав здійснюється через застосування конкретного способу або поєднання різних способів захисту. На думку З.В. Ромовської, способом захисту є концентрований вираз змісту міри державного примусу, за допомогою якого відбувається досягнення бажаного для особи, право та інтерес якої порушено, правового результату [125, с. 31].

На думку Я.В. П'янової, спосіб захисту полягає в системі визначених чи дозволених законом дій суб'єктів захисту (управлінських осіб та/або юрисдикційних органів) та матеріально-правового юридичного ефекту цих дій (тобто виникнення, зміни чи припиненні відповідних прав та обов'язків), яка дає можливість тим чи іншим чином попередити, усунути чи компенсувати наслідки порушення, невизнання або оспорювання суб'єктивного цивільного права чи охоронюваного законом інтересу [126, с. 13].

Незважаючи на різні підходи до трактування способів захисту цивільних прав та інтересів в основі покладено застосування юрисдикційним органом способу захисту, визначеного законом або договором, а якщо закон або договір не визначають способу захисту – застосовується спосіб захисту, який не суперечить законові.

Вибір способу захисту цивільних прав та інтересів залежить від правової природи відносин, які існували між сторонами. Йдеться про речово-правові та зобов'язальні способи захисту. Деякі можуть застосовуватися в комплексі, інші виключають таке поєднання. Наприклад, витребування майна з чужого незаконного володіння не може бути застосовано, якщо між сторонами існують

відносини, які виникли на підставі договору. У зобов'язальних відносинах порушником, як правило, є одна із сторін договору. Однак це не виключає застосування по відношенню третіх осіб інших способів захисту суб'єктивних цивільних прав залежно від характеру та наслідків правопорушення.

Неналежне виконання або невиконання зобов'язань за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом має свої особливості, які випливають із змісту та предмету. Послуга з управління має свої об'єктивовані показники, які дозволяють визначитися з критеріями належного або неналежного виконання договірних відносин.

Під неналежним виконанням розуміється такий вид порушення зобов'язання, при якому вчинення боржником дій, спрямованих на виконання договірної зобов'язання, не привело до його належного виконання у зв'язку з наявною невідповідністю таких дій принаймні в одному з елементів виконання (зокрема, щодо строку, предмету, способу, місця виконання тощо) [127, с. 9].

Невиконання стосується всіх без винятку умов договору і зводиться фактично до відмови від договору управління без посилання на підстави, встановлені законом і договором. У такому випадку правовим наслідком буде відшкодування збитків, завданих контрагенту.

Інші способи захисту порушених прав встановлюються законом або договором, виходячи з фідуціарної природи відносин між установником управління та управителем. Тому способи захисту спрямовані на примусове виконання добровільно невиконаного обов'язку не можуть застосовуватися в даній ситуації. Водночас не виключена можливість застосування штрафних санкцій, визначених у твердій сумі, яка передбачена договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом.

Цивільно-правові норми та умови договору покликані забезпечити регламентуючу функцію відносин сторін, передбачаючи водночас відповідальність за їх порушення. Правова норма і умова договору управління

майном, які передбачають відповідальність, є засобом впливу на правомірну поведінку учасників договірних відносин і підставою цивільно-правової відповідальності у разі порушення їхніх прав та інтересів.

В основі договірної відповідальності за договором управління підприємством як майновим комплексом лежить волевиявлення сторін, яке базується на нормах закону. Навіть застосування загального способу захисту порушених прав та інтересів у вигляді відшкодування збитків залежить від волі сторони, права якої порушено. В цивільному законодавстві реалізується засада оптимального співвідношення нормативної та договірної відповідальності за порушення суб'єктивних цивільних прав. У разі порушення регулятивних правовідносин, змістом яких є цивільні права і обов'язки, виникають охоронні правовідносини, у рамках яких здійснюється захист прав шляхом застосування відповідного способу (або їх поєднання), передбаченого ст.16, ЦК України чи визначеного сторонами в договорі управління підприємством як єдиним майновим комплексом.

Невиконання обов'язків за договором управління підприємством як майновим комплексом безпосередньо пов'язане із змістом договору. Відповідні правові наслідки наступають залежно від виду порушення та негативних чинників для іншого контрагента. Відносини з управління майном мають триваючий характер. Тому порушення однієї з умов договору управління не завжди повинно бути підставою для його розірвання. Основним критерієм має бути інтерес сторони, право якої порушено та збереження договірних відносин між установником управління та управителем.

Зміст договору управління майном складають його умови, які визначають права та обов'язки сторін. Невиконання одного з обов'язків, передбачених договором, може мати наслідком розірвання договірних відносин, якщо неможливе виконання інших умов договірної правовідносини. В інших випадках може бути застосовано штрафні санкції, визначені договором.

Законодавством встановлюється загальні засади цивільної відповідальності за невиконання умов договору управління майном, які полягають у відшкодуванні збитків [128, с. 155].

У ст.22 ЦК України міститься визначення поняття «збитки», яке включає:

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або має зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушено (упущена вигода).

Зазначена вище дефініція збитків може мати місце як негативний наслідок порушення договірних зобов'язань з управління майновим комплексом підприємства. Звертає на себе увагу поняття втрат, які пов'язані зі знищенням або пошкодженням речі. Підприємство як майновий комплекс є об'єктом цивільно-правових відносин. Безперечно неналежне виконання договірних зобов'язань з управління майновим комплексом підприємства може привести до пошкодження і навіть знищення окремих елементів майнового комплексу. В результаті може виникнути обов'язок відновлення порушеного права, яке полягає у відшкодуванні понесених витрат або знищення складових елементів майнового комплексу підприємства.

Витрати потерпілого і пошкодження його майна охоплюється поняттям реальні збитки, тобто існуючі збитки. Неотримані потерпілим доходи складають його упущену вигоду. Упущена вигода відрізняється від реальних збитків тим, що реальні збитки характеризуються зменшенням наявного майна потерпілого (проведені витрати, зменшення і пошкодження майна), а у разі упущеної вигоди наявне майно не збільшується, хоча і могло б збільшитися, якби не правопорушення. Повне відшкодування збитків припускає компенсацію двох елементів збитків: «реального збитку» і «упущеної вигоди» [129, с. 13].

В рамках охоронного правовідношення з відшкодування збитків здійснюється відновлення порушеного права. Управомоченою особою може бути як установник управління у відносинах з управителем, так і управитель у договірних відносинах, в тому числі недоговірних (деліктних) з третіми особами. Загалом відшкодування збитків є універсальною формою цивільно-правової відповідальності, що застосовуються до порушника договірних зобов'язань [130, с. 105].

Збитки, завдані знищенням майна, можна визначити за балансовою вартістю складників майнового комплексу підприємства. Складніша ситуація з визначенням витрат необхідних для поновлення становища, яке існувало до порушення.

Знищення майна має наслідком неможливість його використання за призначенням. У розумінні відносин з управління підприємством як єдиним майновим комплексом термін «знищення майна» треба розглядати в контексті різних видів матеріальних та нематеріальних активів. Допускається знищення об'єктів, які належать до оборотних фондів. Складніша ситуація з об'єктами, які призначені для довгострокового використання – так звані основні фонди. На останні нараховуються амортизаційні відрахування і вони підлягають капітальному ремонту або реконструкції.

ГК України в ст.224 робить спробу конкретизувати склад збитків, до яких відносять:

- вартість утраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначеного відповідно до вимог законодавства;
- додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків унаслідок порушення зобов'язання іншою стороною;

- неoderжаний прибуток (утрачена вигода), на який сторона, що зазнала збитків, мала право розраховувати в разі належного виконання зобов'язання іншою стороною;
- матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом.

Перші дві позиції встановлення розміру і виду збитків, передбачені ГК України відповідають поняттю «реальні збитки», встановлені ст.22 ЦК України. Неналежне виконання або невиконання обов'язків за договором управління єдиним майновим комплексом підприємства наслідком може мати пошкодження або знищення майнових складників названого комплексу.

Для виникнення обов'язку відшкодувати такого характеру збитки необхідні передбачені законодавством умови настання цивільної відповідальності: збитки, протиправна поведінка, причинний зв'язок між протиправною поведінкою і збитками, вина. Збитки, спричинені неналежним виконанням або невиконанням договірних зобов'язань за договором управління майновим комплексом підприємством, повинні відшкодуватися в повному розмірі з урахуванням особливостей предмету договору. Специфіка останнього полягає у вчиненні дій з надання послуг, зміст яких включає фактичні та юридичні дії з використанням майнового комплексу підприємства.

Відповідно, збитки можуть полягати у знищенні або пошкодженні окремих майнових складників матеріальної бази підприємства внаслідок неналежного виконання договірних обов'язків. Суб'єктами охоронного правовідношення в даному випадку, в рамках якого здійснюється відшкодування збитків, будуть установник управління і управитель.

Водночас не виключається можливість завдання збитків невиконанням договірних зобов'язань за договорами, укладеними управителем з третіми особами. Суб'єктом відшкодування збитків буде контрагент за цим договором.

Збитки, завдані неналежним виконанням договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, можуть спричинити порушення нематеріальних активів. Останні не мають майнового виразу. Отже, способом захисту може бути компенсація немайнової шкоди. Однак всі нематеріальні активи обліковуються на балансі підприємства і мають конкретну оцінку. Такий елемент гудвілу як ділова репутація безумовно не має майнової природи. За порушення ділової репутації настає цивільна відповідальність у вигляді компенсації немайнової шкоди.

Водночас порушення інших нематеріальних складників майнового комплексу підприємства може мати наслідком майнові збитки. Тому можливе застосування майнових способів захисту у разі порушення нематеріальних благ. Це пояснюється тим, що майновий комплекс підприємства необхідно розглядати як складний об'єкт цивільно-правових відносин з погляду як речових, так і зобов'язальних відносин. Отже, неналежне або невиконання управителем своїх договірних обов'язків, що має наслідком порушення сукупності нематеріальних та матеріальних складників шляхом спричинення збитків є підставою застосування цивільної відповідальності у вигляді відшкодування майнових збитків і немайнової шкоди.

Одним із способів захисту цивільних прав та інтересів є зміна правовідношення. Зміна може бути за згодою обох сторін – управителя і установника управління. Але в такому випадку не йдеться про захист. Таке правове явище можна трактувати як свободу договірних відносин, відповідно до якого суб'єкти можуть вступати у цивільні стосунки, визначати їх зміст тощо.

Зміна правовідношення зумовлюється зміною змісту договору, в нашому випадку договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. ЦК України передбачає можливість односторонньої зміни договору з підстав,

передбачених законом або договором, в тому числі у разі невиконання або неналежного виконання однією із сторін договору своїх обов'язків.

Відповідно, зміна договірного зобов'язання як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів виражається у зазначенні: 1) поведінки потерпілої сторони договору, що полягає у вчиненні нею дій спрямованих на зміну умов договору; 2) наслідків порушення договірних умов контрагентом, що спрямовані на припинення порушення (зміни одного або кількох елементів правовідношення) [131, с. 9].

Отже, внесення змін до договору управління єдиним майновим комплексом підприємства, як спосіб захисту, зумовлений порушенням другою стороною своїх договірних обов'язків. Однак таке порушення повинно зводитися до невиконання або неналежного виконання окремих умов договору, які становлять його зміст.

Зміст правовідношення складають умови договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Однак у процесі виконання договору можуть виникати обставини, які можуть порушувати права та інтереси установника управління або управителя. Якщо такі обставини мають об'єктивний характер, то вважається, що вони є форс-мажорними. Але, якщо такі обставини виникли з вини однієї із сторін і впливають на обсяг прав іншої сторони, остання має право на захист шляхом зміни правовідношення.

Застосування цього засобу захисту має місце у разі дотримання певних умов. По-перше, виконання зобов'язання не втратило інтерес для сторони, право якої порушено. По-друге, зміна правовідношення дасть можливість усунути негативні наслідки порушення.

Зміна правовідношення як спосіб захисту відрізняється від внесення змін до змісту договору за взаємною згодою сторін. Останнє може бути зумовлено не обов'язково правопорушенням, а зміною ринкової ситуації або статусу сторони договору.

Зміна договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом полягає в зміні його умов і, відповідно, заснованого на ньому зобов'язання. ЦК України передбачає, що договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї сторони у разі істотного порушення договору другою стороною. Істотним є таке порушення, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавиться того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

В контексті договору управління майновим комплексом підприємства зміна правовідношення як спосіб захисту має обмежену сферу застосування. Це пояснюється специфікою предмету договору управління майном. Натомість припинення правовідношення у разі істотного порушення договору управління майновим комплексом підприємства може використовуватися як спосіб захисту.

Передумовами його застосування є:

- 1) наявність збитків у другої сторони у результаті чого вона в значній мірі втрачає те, на що розраховувала укладаючи договір;
- 2) допущено невиконання обов'язків з управління;
- 3) порушення строків виконання стороною обов'язків, що призвело до збитків у іншої.

Припинення правовідношення зумовлює розірвання договору. Договір управління майновим комплексом підприємства має триваючий характер. Невиконання або неналежне виконання договірних обов'язків стороною договору на будь-якому етапі виконання може бути підставою його розірвання, з урахуванням фідучіарного характеру відносин між сторонами.

Найчастіше підставою розірвання договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом є неналежне виконання своїх обов'язків управителем. Зміна правовідношення в такому випадку як спосіб захисту малоефективний. Не виключено припинення договірних відносин у разі

порушення обов'язків установником управління, зокрема, оплати послуг управителя, якщо немає можливості отримати майнову сатисфакцію з прибутку від функціонування підприємства, майновий комплекс якого переданий в управління.

Розірвання договору як підстава припинення правовідносин може бути способом захисту на основі волевиявлення сторони, права та інтереси якої порушено. Але може бути надано додатковий термін на усунення порушення і виконання договірних обов'язків або застосовано інші засоби впливу на порушника без припинення правовідношення.

Поновлення становища, яке існувало до порушення, може пов'язуватися з визнанням права. Останнє повинно підтверджуватися відповідними правовстановлюючими документами. Таким чином, майнове право повинно об'єктивно існувати на момент його порушення. Під оспоренням чи невизнанням права треба розуміти створення перешкод в його реалізації. Це може бути оспорення належності суб'єктивного цивільного права особі. Саме по собі заперечення в іншій особі майнового права не є підставою виникнення охоронного правовідношення.

Порушенням буде створення непевної правової ситуації, що впливає на правове положення уповноваженої особи внаслідок протиправних дій іншого суб'єкта, який оспорує належність права. Так само це стосується перешкоджанню здійсненню суб'єктивного цивільного права з причин його невизнання іншою особою. В основі такого спору може бути об'єкт права щодо якого мають спір двоє або більше осіб чи один з них. Перешкоджання здійснення цивільного права не завжди має правовим наслідком його невизнання. Залежно від об'єкта та характеру порушення способом захисту може бути усунення перешкод у здійсненні права. Це властиво захисту об'єктів речового права у разі перешкоджання здійснювати правомочності користування та розпорядження.

В літературі обґрунтовується позиція, що позови про визнання можуть пред'являтися у випадках, коли порушення права немає, однак між сторонами виникли сумніви стосовно існування чи дійсності між ними відносин, які тягнуть правові наслідки. Мета такого позову – усунути сумніви щодо існування правовідносин [132, с. 145].

Зміст визнання права як способу захисту цивільних прав та інтересів становить підтвердження існування певного правового становища, зокрема, наявності або відсутності права, підтвердження існування обов'язку, правовідносин. Визнання права має універсальний характер, оскільки може бути застосоване як для захисту прав у зобов'язальних, так і в речових правовідносинах. Досить часто визнання права як спосіб захисту є передумовою для захисту порушеного права, наявність чи відсутність якого підтверджується за допомогою нього [133, с. 9].

Визнання права, як спосіб захисту в більшості випадків застосовується в речових відносинах. Однак такий спосіб може мати місце в зобов'язальних відносинах з управління, якщо оспорується права на єдиний майновий комплекс підприємства як об'єкт правовідносин. Так, ТОВ «ДПС Сервіс» звернулося в господарський суд Київської області із позовом до підприємства з іноземними інвестиціями за участю українського капіталу фірми «Атек-95» про визнання права власності на нерухоме майно, а саме на цілісний майновий комплекс (АЗС №2), що розташований за адресою: вул. Семашко, 157, смт. Бородянка Київської області.

Позовні вимоги обґрунтовано позивачем втратою документа, що засвідчує право власності на спірне нерухоме майно, а саме договору №1 купівлі-продажу об'єкту нерухомого майна, цілісного майнового комплексу (АЗС №2) від 12.04.2002р., укладеного між ТОВ «ДПС Сервіс» та Підприємством з іноземними інвестиціями за участю українського капіталу фірми «Атек-95».

Як вбачається із матеріалів справи після укладення договору купівлі-продажу об'єкту майна – цілісного майнового комплексу АЗС №2, останнім було втрачено оригінал зазначеного договору, що підтверджується позовною заявою ТОВ «ДПС Сервіс», оголошенням про його втрату, опублікованим у Бородянській районній газеті «Вперед» від 18.08.2015р., матеріалами справи.

Судом у процесі розгляду справи було встановлено, що позивач є власником спірного нерухомого майна, а саме цілісного майнового комплексу АЗС№2, право власності щодо якого виникло у позивача на підставі договору купівлі-продажу об'єкту нерухомого майна – цілісного майнового комплексу АЗС №2 від 12.04.2002р., укладеного між ТОВ «ДПС Сервіс» та підприємством з іноземними інвестиціями за участю українського капіталу фірми «Атек-95», а зазначений документ, що засвідчує право власності на спірне нерухоме майно, був утрачений позивачем після укладення договору, обставини щодо втрати якого підтвержені належними та допустимими доказами, а тому позовна вимога позивача до відповідача про визнання права власності на спірне нерухоме майно у зв'язку із втратою документа, який засвідчує його право власності, є законною і обґрунтованою та такою, що підлягала задоволенню у повному обсязі [134].

В аналізованій справі йдеться про визнання права власності на майновий комплекс підприємства. Але це має значення і для захисту прав в зобов'язальних відносинах, зокрема, в договорі управління майном. Установник управління майновим комплексом є його власником. Відповідно, лише він може звертатися за захистом шляхом визнання права у разі втрати правовстановлюючих документів або оспорення його права зі сторонами інших осіб. Управитель, виходячи з правової природи договору управління майном, предметом якого є послуги фактичного і юридичного характеру є титульним довірчим власником, правовий статус якого не дозволяє виступати учасником

охоронного правовідношення, змістом якого є вимога про визнання права власності на майновий комплекс підприємства.

Регулятивні відносини між установником управління та управителем базуються на змісті договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Застосування способів захисту цивільних прав та інтересів сторін договору має місце у разі порушення ними прав іншого контрагента, передбачених договором або законом. Тому у відносинах між ними не можуть застосовуватися речово-правові способи захисту. Це стосується розрахунків у натурі між сторонами, якщо за договором управління майном, передбачено передавання у власність управителя певного доходу у вигляді придбаних в процесі виконання договірних обов'язків об'єктів рухомого і нерухомого майна.

Управитель в силу свого правового статусу зобов'язаний виявляти належну турботливість щодо майна переданого в управління. Поняття «належна турботливість» має оціночний характер і не розкривається в дефініції ст. 1043 ЦК України. Можна констатувати, що йдеться про збитки, які виражаються у пошкодженні чи втрати елементів майнового комплексу підприємства. При цьому законодавець виходить з презумпції вини управителя. Останній звільняється від відповідальності, якщо доведе, що збитки виникли внаслідок непереборної сили, винних дій установника управління або вигодонабувача.

Аналіз поняття «збитки», виходячи із засади повного відшкодування, включає відповідно до ст. 22 ЦК України реальні збитки і упущену вигоду. Стосовно вигодонабувача відшкодовується упущена вигода, під якою розуміють доходи, які управитель передає вигодонабувача згідно з умовами договору. Доцільно ч.1 ст. 1043 ЦК викласти в такій редакції: «Управитель, який не виявив належної турботливості при управлінні майном і наслідком було його пошкодження або втрата, зобов'язаний відшкодувати установнику

управління завдані збитки в повному розмірі, а вигодонабувачу – доходи у вигляді упущеної вигоди управителя, якщо він не доведе обставин, передбачених ч.2 ст. 1043 ЦК України, які звільняють його від відповідальності».

За втрати зумовлені нормальним зносом цивільна відповідальність не настає. Збитки завдані майновому комплексу підприємства повинні бути в причинному зв'язку з неналежною турботливістю про інтереси установника управління або вигодонабувача. Під збитками розуміється фізичне зменшення або погіршення якостей елементів майнового комплексу, які можна було б використати в господарській діяльності з метою одержання прибутку. Водночас умови договору можуть передбачати конкретні обов'язки управителя, за порушення яких може наступати відповідальність. Щоб визнати певні збитки такими, що підлягають відшкодуванню, необхідно визначитися з тим конкретним (не генеральним) правом, унаслідок порушення якого вони виникли [135, с. 269].

Виникнення зобов'язання і відповідного заступлення передбачених правових наслідків, можливе лише за наявності відповідних дій певним умовам, передбачених законом [136, с. 37].

Відповідальність управителя може мати місце перед установником управління за неналежне виконання зобов'язань перед третіми особами. Якщо вартості майна недостатньо для відповідальності за боргами, що виникли при здійсненні управління, субсидіарну відповідальність несе управитель власним майном. Установник управління залишається основним боржником перед третьою особою в межах вартості майна підприємства, на яке можна звернути стягнення. Однак управитель буде субсидіарним відповідачем у разі недостатності майна.

Управління підприємством як єдиним майновим комплексом зумовлює наявність в ньому різних складових елементів. При зверненні стягнення за

борговими зобов'язаннями необхідно враховувати Закон України «Про виконавчу службу» [137] та відповідні положення Цивільного процесуального кодексу України [138]. Насамперед, звернення стягнення повинно бути на грошові кошти.

Законодавець не визначає конкретно на яке майно має бути звернуто стягнення. Йдеться лише про вартість майна переданого в управління. Як відзначалося в першому розділі роботи, майновий комплекс підприємства складається з матеріальних та нематеріальних активів. Майновий еквівалент матеріальної бази підприємства може бути об'єктом стягнення. На нематеріальні активи стягнення звертатися може в сукупності як на єдиний майновий комплекс. Тому що виокремити, наприклад, ділову репутацію серед інших чинників поняття «гудвілу» не представляється можливим. Відповідно, управитель може нести субсидіарну відповідальність за боргами, які виникли внаслідок неналежного управління у разі визнання підприємства банкрутом.

Нематеріальні активи є складовою частиною майнового комплексу підприємства. Тому у разі порушення прав на нематеріальні активи необхідно враховувати негативні економічні наслідки, спричинені стороні, що зазнала шкоди, у тому числі втрати прибутків, будь-які неправомірні доходи, отримані правопорушником та моральну шкоду.

Так, ТОВ «Зил» звернулася з позовом до господарського суду про стягнення з ТОВ «Нива експо» збитків у сумі 320500 грн, завданих неправомірним використанням товарного знака, мотивуючи зменшенням обсягів реалізації цукерок «Бабусині казки» у грудні-січні 2013 р.; внаслідок виробництва відповідних таких же цукерок з неправомірним використанням етикетки, що схожа з етикеткою цукерок «Бабусині казки».

Рішенням місцевого господарського та апеляційного господарського суду позовні вимоги про стягнення збитків у сумі 320500 грн задоволено. Однак Вищий господарський суд України, скасовуючи рішення господарських судів

першої та апеляційної інстанцій, зазначив, що вимога про відшкодування збитків у вигляді неодержаних доходів (упущеної вигоди) повинна бути в причинному зв'язку з неправомірними діями відповідача, що позбавило позивача отримати прибуток [139].

Аналіз справи свідчить, що в коментованому випадку не йдеться про порушення нематеріального активу, яким є гудвіл. Тому про упущену вигоду у взаємозв'язку з порушенням немайнових об'єктів мова йти не може. В даній ситуації необхідно обґрунтовувати реальні збитки, якщо останні знаходяться в причинному зв'язку з правопорушенням.

Це відповідає ст.13 Директиви 2004/48/Єс та ст.240 Угоди України про асоціацію з Європейським Союзом відповідно до яких негативні економічні наслідки спричинені стороні, у тому числі втрата прибутків, будь-які неправомірні доходи, отримані правопорушником, а також моральна шкода, завдана суб'єкту порушенням права, повинні відшкодуватися потерпілій особі.

Особливістю механізму цивільно-правового регулювання відносин з управління майном полягає в тому, що у випадку порушення суб'єктивних прав норми цивільного права спрямовують свій регуляторний вплив на поновлення порушення суб'єктивних прав. Метою їх застосування є відновлення порушеної майнової сфери потерпілої особи.

Відновлення майнової сфери потерпілого може мати місце шляхом застосування реституції у випадку визнання правочину (договору) недійсним. Вимога про визнання недійсним правочину є самостійним видом позовних вимог, які пред'являються на захист цивільних прав та інтересів. Такі вимоги можуть заявлятися будь-якими учасниками цивільних правовідносин, права яких порушені вчиненням і виконанням недійсного правочину [140, с. 8]. Прикладом є справа, яка була предметом розгляду Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду [141].

03.01.2018 ПАТ «ІМЕКСБАНК» (далі – позивач) звернулося до Господарського суду Одеської області з позовом до Товариства з обмеженою відповідальністю «НОВА-ХВИЛЯ» (далі – ТОВ «НОВА-ХВИЛЯ», відповідач-1) та Товариства з обмеженою відповідальністю «ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ ДЕВЕЛОПМЕНТ» (далі – ТОВ «ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ ДЕВЕЛОПМЕНТ», відповідач – 2) про визнання недійсним нотаріально посвідченого договору оренди, укладеного 31.12.2014 між відповідачами 1, 2, та застосування наслідків недійсності договору управління нерухомим майном, укладеного між позивачем та відповідачем – 2.

Позовні вимоги мотивовано тим, що оспорюваний правочин – договір оренди від 31.12.2014, укладений з позивачем – установником управління, що є нікчемним в силу закону з огляду на його вчинення позивачем, як іпотекодавцем спірного нерухомого майна, без згоди Національного банку України (далі – НБУ), як іпотекодержателя.

Главою ЦК України (статті 1029-1045 ЦК України) передбачено особливості укладення, виконання та припинення договорів управління майном як різновиду цивільно-правових договорів, що визначають взаємні права та обов'язки установника управління, як власника майна, що є предметом управління та управителя майна, який в силу взятих на себе договірних зобов'язань за плату здійснює від свого імені управління належним установнику управління майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача).

Частиною 2 статті 1029 ЦК України договір управління майном визначено як юридичний факт, що засвідчує виникнення в управителя права довірчої власності на отримане в управління майно. При цьому, в силу абзацу 2 частини 2 статті 1029 ЦК України, законом чи договором управління можуть бути передбачені обмеження права довірчої власності управителя.

Отже, на відміну від права власності як цивільного права власника щодо володіння, користування та розпорядження належним йому нерухомим майном (частина 1 статті 316 ЦК України), що здійснюється власником у межах закону на власний розсуд та незалежно від волі інших осіб, право довірчої власності може обмежуватись в силу закону або відповідно до умов договору управління майном.

Право довірчої власності залежить від волі іншої особи – законодавця, вираженої за змістом відповідного закону або установника управління, встановленої в договорі управління майном, укладеного з управителем, правомочності якого щодо переданого йому в управління майна власника обмежуються умовами договору управління майном (частина 5 статті 1033, частина 1 статті 1037 ЦК України) та не можуть перевищувати обсяг прав та обов'язків установника управління щодо володіння, користування та розпорядження належним йому на праві власності майном.

За змістом частини 1 статті 1043 ЦК України вбачається, що законодавець презюмує виконання управителем своїх зобов'язань перед установником управління за умов належної турботливості про інтереси установника управління, як власника майна, переданого в управління, оскільки інакше має наслідком настання в управителя обов'язку щодо відшкодування установникові управління завданих збитків.

Отже, при реалізації права довірчої власності на майно установника управління управитель зобов'язаний діяти добросовісно, розумно та в межах наданих йому законом і умовами договору управління повноважень, так як вчинення управителем правочинів щодо переданого йому в управління майна з перевищенням повноважень матиме наслідком недійсність такого правочину в силу статей 203, 215 ЦК України як такого, що має недоліки щодо його суб'єктного складу (відсутність в управителя необхідного обсягу дієздатності

для вчинення цивільно-правового договору щодо об'єкта управління в інтересах установника управління).

Законодавцем допускається передання власником – іпотекодавцем належного йому нерухомого майна, що є предметом договору іпотеки, в управління третій особі на підставі договору управління майном в силу частини 1 статті 1039 ЦК України з обов'язком щодо попередження управителя про правовий режим майна, що передається в управління як такого, що є предметом обтяження (частина 2 статті 1039 ЦК України). Отже, таке попередження має на меті інформувати управителя про існуюче обмеження у володінні та користуванні майном, що є предметом управління.

Судами встановлено, що при укладенні договору управління нерухомим майном 31.12.2014 позивач, як установник управління, повідомив відповідача – 1, як управителя, про обтяження спірного нерухомого майна позивача іпотекою НБУ на підставі іпотечного договору від 02.06.2009.

Статус спірного об'єкта нерухомості як майна, що перебуває в іпотеці НБУ, зумовлював обов'язок відповідач-1, як управителя, враховувати при здійсненні управління нерухомим майном позивача приписи Закону України «Про іпотеку» як спеціального закону, що визначає порядок реалізації іпотекодавцем його правомочностей власника щодо іпотечного майна, так як при виконанні функцій з управління майном власника (позивача), управитель (відповідач-1) не міг мати більший обсяг правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження майном, ніж його власник.

Таким чином, законодавчо встановлені обмеження щодо розпорядження іпотекодавцем належним йому нерухомим майном на власний розсуд у разі обтяження такого майна іпотекою із встановленням вимоги щодо погодження з іпотекодержателем вчинення правочинів щодо іпотечного майна, зокрема, договору оренди, поширюються і на управителя таким майном, у разі його

передання іпотекодавцем в управління третій особі за договором управління майном.

Разом з тим, при вчиненні щодо обтяженого іпотекою НБУ нерухомого майна позивача правочину щодо його передання в користування відповідачу-2 відповідач-1, як управитель спірного майна, не погодив укладення спірного договору оренди від 31.12.2014 з іпотекодержателем, а отже, порушив приписи частини 3 статті 9 Закону України «Про іпотеку», що визначають обмеження щодо розпорядження іпотечним майном, зокрема, його передання в оренду виключно за згодою іпотекодержателя.

Регламентация відносин з управління підприємством як єдиним майновим комплексом здійснюється шляхом встановлення загальнообов'язкових правил поведінки у відповідних правових нормах та договорі управління майном, укладеним між сторонами.

ЦК України не встановлює спеціальних норм цивільної відповідальності за невиконання або неналежне виконання установником управління та управителем своїх обов'язків за договором, обмежуючись загальною формою цивільно-правової відповідальності у вигляді збитків. Однак у договорі управління сторони можуть передбачити санкції у вигляді неустойки (штрафу, пені) за порушення договірних обов'язків.

Висновки до 3 розділу

1. В законодавстві встановлено підстави припинення договірних зобов'язань. Обставини припинення, зазначені в законі, не залежать від волі сторін. Однак реалізація права на припинення договірних відносин базується на волевиявленні їх учасників.

2. Формулювання припинення виконання договору управління майном, яке міститься в ст. 1044 ЦК України, не конкретизує момент припинення

договірних відносин, який пов'язується з певним юридичним фактом. Таким юридичним фактом за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом повинен бути акт здачі-приймання, підписаний управителем та установником управління і здійснення розрахунків між сторонами.

3. Підстави припинення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом можна диференціювати на такі види:

- 1) підстави, які не залежать від волі сторін;
- 2) відмова від договору з ініціативи однієї із сторін у випадках, передбачених законодавством і договором;
- 3) домовленості сторін договору про його припинення.

4. До обставин, що унеможливають виконання договору управління майном належить загибель майна, переданого в управління. В контексті договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом додатковим критерієм є збереження його цілісності як самостійного об'єкта цивільних правовідносин.

5. Предмет договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом становлять матеріальні та нематеріальні активи, а також послуги юридичного і фактичного характеру. Це зумовлює необхідність відповідного стану переданого установнику управління майнового комплексу підприємства після припинення договору. Останнє має значення для оцінки належного виконання управителем своїх обов'язків. Для цього необхідно здійснити інвентаризацію основних фондів, з'ясувати дебіторську та кредиторську заборгованість, рух грошових коштів за виконані договори. Відповідно, обставини, що є підставою припинення договору управління майновим комплексом підприємства, є водночас юридичним фактом виникнення певних обов'язків з передачі сукупності майнових і немайнових активів, що становлять предмет договору управління.

6. Договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом може припинятися внаслідок неможливості виконання. Обставини неможливості виконання передбачаються в законі або договорі. Настання такої обставини має об'єктивний характер і може бути правоприпиняючим юридичним фактом для установника управління та управителя. Водночас закон, встановлюючи певні правові обставини та правові наслідки їх настання, створює модель поведінки сторін договору управління майновим комплексом підприємства. Але реалізація права на припинення здійснюється на основі волевиявлення сторін і може визначатися також договором як регулятором відносин між установником управління та управителем.

7. Підставою виникнення охоронного правовідношення є невиконання або неналежне виконання сторонами договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом своїх обов'язків. При цьому можуть застосовуватися способи захисту цивільних прав та інтересів, встановлені законом і договором.

Однак виходячи з фідучіарної природи відносин між установником управління та управителем не можуть застосовуватися способи захисту, спрямовані на примусове виконання добровільно невиконаного обов'язку.

8. Зміст договору управління майном складають його умови, які визначають права та обов'язки сторін. Невиконання одного з обов'язків, передбаченого договором, може мати наслідком припинення правовідношення шляхом розірвання договору, якщо втрачається інтерес до виконання договору загалом або зумовлено неможливістю його виконання.

Передумовами застосування припинення правовідношення як способу захисту є: а) наявність збитків в установника управління, в результаті чого він в значній мірі втрачає те, на що розраховував, укладаючи договір; б) допущено невиконання обов'язків з управління; в) порушення строків виконання стороною обов'язків, що призводить до збитків у іншої сторони.

9. Необхідно ч. 1. ст. 1043 ЦК України викласти в такій редакції: «Управитель, який не виявив належної турботливості при управлінні майном і наслідком було його пошкодження або втрата, зобов'язаний відшкодувати установнику управління завдані збитки в повному розмірі, а вигодонабувачу – доходи у вигляді упущеної вигоди».

10. Збитки, зумовлені завданням майновому комплексу підприємства неналежним виконанням управителем своїх обов'язків, повинні бути в причинному зв'язку з неналежною турботливістю про інтереси установника управління або вигодонабувача. Під збитками варто розуміти фізичне зменшення або погіршення якостей складових елементів майнового комплексу, які можна було б використати в господарській діяльності і неодержання в цьому зв'язку прибутків. У змісті договору можуть передбачатися конкретні обов'язки управителя, за які може наступати цивільна відповідальність.

11. Якщо вартості майна недостатньо для відповідальності за зобов'язаннями перед третіми особами, які виникли при здійсненні управління, то додаткову субсидіарну відповідальність несе управитель власним майном.

Законодавець не визначає докладно, на яке майно має бути звернуто стягнення. Майновий комплекс підприємства складається з матеріальних та нематеріальних активів. Майновий еквівалент матеріальної бази підприємства може бути об'єктом звернення стягнення. На нематеріальні активи стягнення може звертатися в сукупності як на єдиний майновий комплекс.

ВИСНОВКИ

1. Визначальним критерієм характеристики підприємства як єдиного майнового комплексу є його цілісність, яка полягає в здатності забезпечувати досягнення господарської мети, передбаченої статутними завданнями юридичної особи. Кожний із складових елементів єдиного майнового комплексу підприємства може розглядатися як окрема річ з властивим їй правовим режимом. Але в сукупності вони виступають цілісним об'єктом речових та зобов'язальних відносин.

2. За договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом власник майнового комплексу або уповноважена ним особа (установник управління) передає управителеві на певний строк за плату єдиний майновий комплекс з метою його використання шляхом вчинення фактичних та юридичних дій з належною турботливістю та вигодою для установника управління або вигодонабувача.

3. До складу єдиного майнового комплексу підприємства належать майнові права. Під останніми треба розуміти права вимоги власника (володільця) єдиного майнового комплексу, пов'язані з діяльністю підприємства як юридичної особи, а також майнові права на чужі речі в складі майнового комплексу.

4. В ст. 191 ЦК України серед елементів підприємства, як єдиного майнового комплексу підприємства називаються права вимоги та борги. Перші варто трактувати як майнові права, що виникають із зобов'язальних відносин, в яких підприємство як суб'єкт права виступає кредитором. Борги необхідно віднести до майнових обов'язків, що в єдиному майновому комплексі підприємства належать до дебіторської заборгованості і мають зобов'язальну правову природу. Борги як складовий елемент єдиного майнового комплексу

підприємства варто розуміти як обтяження. В контексті розуміння поняття підприємства як єдиного майнового комплексу право вимоги і борги характеризують два аспекти одного і того самого правового явища та синонімічно відповідають юридичним категоріям майнові права та обов'язки.

5. До складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять нематеріальні активи. Їх можна диференціювати на чотири групи. До першої належать права інтелектуальної власності. До другої групи відносяться права користування ресурсами природного середовища (земельною ділянкою, надрами, іншими ресурсами природного середовища). Третьою групою охоплюються права користування економічними, організаційними та іншими вигодами (податковими, господарськими привілеями). До четвертої групи належать гудвіл (ділова репутація яка включає комплекс заходів, спрямованих на збільшення прибутку підприємств без відповідного збільшення активних операцій, в тому числі використання кращих управлінських здібностей, домінуючу позицію на ринку продукції (робіт, послуг)), нові технології.

6. Комерційне найменування, зареєстроване географічне зазначення походження товарів та гудвіл є невід'ємними елементами підприємства як єдиного майнового комплексу. Нематеріальні активи єдиного майнового комплексу підприємства є самостійною категорією, що охоплює об'єкти немайнового змісту. Вони, незважаючи на немайновий характер, використовуються в процесі господарської діяльності для отримання прибутку.

7. Об'єкти соціально-побутового призначення не належать безпосередньо до матеріальної бази виробництва. Однак вони є об'єктами права власності (господарського відання чи оперативного управління) підприємств. У разі включення їх до складу майнового комплексу підприємства вони можуть бути предметом договору управління.

8. На підприємство як єдиний майновий комплекс поширюється загальний правовий режим цивільного обороту. Тому воно може бути

предметом договору управління майном. Водночас, враховуючи специфіку складу підприємства як єдиного майнового комплексу, останній не може бути предметом договорів, позики, поставки, розпорядження виключними майновими правами на об'єкти інтелектуальної власності тощо. Це не свідчить про обмежену оборотоздатність підприємства як єдиного майнового комплексу. Цивільний і господарський оборот опосередковують різні види договорів, зміст яких визначається істотними умовами, в тому числі предметом, щодо характеристики якого встановлені певні вимоги.

9. Термін «передання підприємства як єдиного майнового комплексу в управління» має характер правової фікції, оскільки зміст такої дії зводиться до підписання і нотаріального посвідчення договору, який засвідчує правомочності управителя та вручення йому відповідних документів.

10. Передаючи в управління майновий комплекс підприємства, власник передає повноваження володіння, користування і розпорядження. Але межі здійснення цих повноважень визначаються договором. Тому установник управління і управитель перебувають у зобов'язальних правовідносинах.

11. Визначальною передумовою укладення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом є досягнення згоди (консенсусу). Названий договір є консенсуальним за моментом виникнення прав та обов'язків сторін. Водночас управитель не може вимагати фактичного передання йому майнового комплексу підприємства, оскільки змістом договірною зобов'язання в нього такої правомочності не передбачено.

12. Договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом розмежовуються управлінські функції між органом управління підприємством як юридичної особи та управителем майна. Змістом договору може передбачатися передання певних функцій органу юридичної особи управителю без зміни положень статуту.

13. Предметом договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом є матеріальні і нематеріальні складники єдиного майнового комплексу підприємства та повноваження на вчинення з ними юридичних і фактичних дій, надані установником управління управителю.

14. Обмеження предмету договору управління лише статичними критеріями поняття єдиного майнового комплексу не дасть можливості застосовувати спеціальні положення, які регулюють особливості окремих видів зобов'язань, в коментованому випадку відносин з управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Тому в ЦК України необхідно виокремити особливості договору передання в управління майнового комплексу підприємства, в тому числі стосовно предмета названого договору, який повинен включати не лише перелік складників майнового комплексу підприємства, але й перелік повноважень управителя на вчинення фактичних та юридичних дій з управління.

15. Оплатність договору управління майном необхідно розглядати як певну презумпцію. Управління майном може за домовленістю сторін здійснюватися на безоплатних засадах. Ціна, як умова договору управління майновим комплексом підприємства, є істотним елементом його змісту.

Витрати, пов'язані з управлінською діяльністю з використання майнового комплексу підприємства, не належать до складової частини ціни договору управління. По-перше, їх неможливо визначити в момент укладення договору. По-друге, такого роду витрати повинні зараховуватися до наслідків фінансово-підприємницької діяльності підприємства, управління яким передано управителю.

16. В ст. 1035 ЦК України передбачено, що розмір і форма плати за управління майном є істотною умовою договору управління майном. Тому, враховуючи необхідність дотримання нотаріальної форми договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, він не може посвідчуватися

без досягнення згоди щодо оплати послуг управителя. Надання послуг з управління майна на безоплатній основі необхідно трактувати як непомітований договір, до якого можна застосовувати окремі положення договору управління майном.

17. Для виконання поточних функцій з управління господарською діяльністю підприємства як єдиного комплексу статутом визначаються виконавчі органи. Зазначені органи здійснюють керівництво поточною діяльністю підприємства та використання його матеріальної бази відповідно до положень установчих документів. Однак термін «управління» в розумінні внутрішньогосподарських відносин не можна ототожнювати з договором управління майном, який є підставою виникнення цивільно-правових відносин між самостійними і відокремленими суб'єктами права. Водночас, враховуючи фідучіарний характер відносин між установником управління та управителем, законодавство не повинно містити вимогу щодо обов'язкового статусу суб'єкта підприємницької діяльності для управителя.

18. Обов'язки управителя за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом можна диференціювати на фактичні та юридичні. Фактичні полягають у належному збереженні та використанні матеріальних складників єдиного майнового комплексу підприємства, а юридичні – у вчиненні правочинів, наслідками яких є виникнення, зміна чи припинення цивільних прав та обов'язків для підприємства як юридичної особи в майновій сфері відносин.

19. Виконання договору управління майновим комплексом підприємства в частині отримання доходу від господарської діяльності може вимагати особа вказана в договорі – вигодонабувач. Виконання інших умов договору управління підприємством як майновим комплексом мають право лише його сторони.

20. Права та обов'язки установника управління доцільно передбачити в ст.1037 - ЦК України: «Права та обов'язки установника управління».

Установник управління має право:

- 1) здійснювати контроль за виконанням договору управління, не втручаючись в поточну діяльність управителя;
- 2) на отримання вигоди в абсолютному або відсотковому розмірі відповідно до умов договору;
- 3) розірвати договір у випадках, передбачених законом або договором;
- 4) призначити та перепризначити вигодонабувача за договором управління майном.

Установник управління зобов'язаний:

- 1) здійснити оплату послуг управителя в розмірі визначеному договором;
- 2) передати необхідну документацію для виконання управителем своїх функцій;
- 3) компенсувати управителю витрати, пов'язані з управлінням;
- 4) забезпечити процедуру приймання майна, матеріальних і нематеріальних активів після закінчення строку договору.

21. Права управителя можна диференціювати на такі групи:

- 1) права на вчинення юридично значимих дій (правочинів): вчиняти правочини з іншими суб'єктами і проводити розрахунки за ними, вести претензійно-позовну діяльність, здійснювати розподіл доходу між виробничими фондами підприємства, установником управління (вигодонабувачем) після сплати податків та зборів до бюджету;
- 2) фактичні правомочності, які полягають у здійсненні внутрішньо-управлінських функцій з розподілу та використання фінансових і матеріальних ресурсів, мати доступ до об'єктів, які належать до єдиного майнового

комплексу підприємства, отримання інформації та документації, необхідних для здійснення управлінських функцій.

22. Серед обов'язків управителя можна виокремити:

1) обов'язки, пов'язані із збереженням і примноженням майна, переданого йому в управління;

2) представлення інтересів установника управління у цивільному обороті;

3) застосовувати, передбачені законодавством зобов'язальні та речово-правові способи захисту у разі порушення прав та інтересів власника-установника управління;

4) дотримуватися фінансової дисципліни при здійсненні податкових та договірних платежів та виплат;

5) вчиняти особисто (за винятками, передбаченими законом або договором) юридичні та фактичні дії з управління підприємством як єдиним майновим комплексом;

6) інформувати установника управління про результати управління, обставини форс-мажорного характеру, які виникають у процесі виконання договору;

7) відшкодувати збитки у разі відсутності належної турботливості у його діях з управління майновим комплексом підприємства;

8) після завершення строку договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом передати установникові управління майновий комплекс з урахуванням амортизаційного зносу та отриманий дохід в грошовій і матеріальній формі.

23. Правам сторін договору управління майном кореспондуються відповідні обов'язки контрагента. В цьому контексті вигодонабувач має лише право на отримання вигоди (доходу) від результатів господарської діяльності. Це зумовлено тим, що підприємство як єдиний майновий комплекс

використовується для господарської діяльності з метою отримання прибутку. У разі інших цілей, передбачених договором управління (консервація майнового комплексу, реконструкція тощо), отримання вигоди у вигляді прибутку не передбачається в договорі управління.

24. В законодавстві встановлено підстави припинення договірних зобов'язань. Обставини припинення, зазначені в законі, не залежать від волі сторін. Однак реалізація права на припинення договірних відносин базується на волевиявленні їх учасників.

25. Формулювання припинення виконання договору управління майном, яке міститься в ст. 1044 ЦК України не конкретизує момент припинення договірних відносин, який пов'язується з певним юридичним фактом. Таким юридичним фактом за договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом повинен бути акт здачі-приймання, підписаний управителем та установником управління, і здійснення розрахунків між сторонами.

26. Підстави припинення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом можна диференціювати на такі види:

- 1) підстави, які не залежать від волі сторін;
- 2) відмова від договору з ініціативи однієї із сторін у випадках, передбачених законодавством і договором;
- 3) домовленості сторін договору про його припинення.

27. До обставин, що унеможливають виконання договору управління майном, належить загибель майна, переданого в управління. В контексті договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом додатковим критерієм є збереження його цілісності як самостійного об'єкта цивільних правовідносин.

28. Предмет договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом становлять матеріальні та нематеріальні активи, а також послуги

юридичного і фактичного характеру. Це зумовлює необхідність відповідного стану переданого установнику управління майнового комплексу підприємства після припинення договору. Останнє має значення для оцінки належного виконання управителем своїх обов'язків. Для цього необхідно здійснити інвентаризацію основних фондів, з'ясувати дебіторську та кредиторську заборгованість, рух грошових коштів за виконані договори. Відповідно обставини, що є підставою припинення договору управління майновим комплексом підприємства, є водночас юридичним фактом виникнення певних обов'язків з передачі сукупності майнових і немайнових активів, що становлять предмет договору управління.

29. Договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом може припинитися внаслідок неможливості виконання. Обставини неможливості виконання передбачаються в законі або договорі. Настання такої обставини має об'єктивний характер і може бути правоприпиняючим юридичним фактом для установника управління та управителя. Водночас закон, встановлюючи певні правові обставини та правові наслідки їх настання, створює модель поведінки сторін договору управління майновим комплексом підприємства. Але реалізація права на припинення здійснюється на основі волевиявлення сторін і може визначатися також договором як регулятором відносин між установником управління та управителем.

30. Підставою виникнення охоронного правовідношення є невиконання або неналежне виконання сторонами договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом своїх обов'язків. При цьому можуть застосовуватися способи захисту цивільних прав та інтересів, встановлені законом і договором.

Однак, виходячи з фідучіарної природи відносин між установником управління та управителем, не можуть застосовуватися способи захисту, спрямовані на примусове виконання добровільно невиконаного обов'язку.

31. Зміст договору управління майном складають його умови, які визначають права та обов'язки сторін. Невиконання одного з обов'язків, передбаченого договором, може мати наслідком припинення правовідношення шляхом розірвання договору, якщо втрачається інтерес до виконання договору загалом або зумовлено неможливістю його виконання.

Передумовами застосування припинення правовідношення як способу захисту є: а) наявність збитків в установника управління, в результаті чого він в значній мірі втрачає те, на що розраховував, укладаючи договір; б) допущено невиконання обов'язків з управління; в) порушення строків виконання стороною обов'язків, що призводить до збитків у іншої сторони.

32. Необхідно ч. 1. ст. 1043 ЦК України викласти в такій редакції: «Управитель, який не виявив належної турботливості при управлінні майном і наслідком було його пошкодження або втрата, зобов'язаний відшкодувати установнику управління завдані збитки в повному розмірі, а вигодонабувачу – доходи у вигляді упущеної вигоди».

33. Збитки, зумовлені завданням майновому комплексу підприємства неналежним виконанням управителем своїх обов'язків, повинні бути в причинному зв'язку з неналежною турботливістю про інтереси установника управління або вигодонабувача. Під збитками треба розуміти фізичне зменшення або погіршення якостей складових елементів майнового комплексу, які можна було б використати в господарській діяльності і неодержання в цьому зв'язку прибутків. У змісті договору можуть передбачатися конкретні обов'язки управителя, за які може наступати цивільна відповідальність.

34. Якщо вартості майна недостатньо для відповідальності за зобов'язаннями перед третіми особами, які виникли при здійсненні управління, то додаткову субсидіарну відповідальність несе управитель власним майном.

Законодавець не визначає докладно, на яке майно має бути звернуто стягнення. Майновий комплекс підприємства складається з матеріальних та

нематеріальних активів. Майновий еквівалент матеріальної бази підприємства може бути об'єктом звернення стягнення. На нематеріальні активи стягнення може звертатися в сукупності як на єдиний майновий комплекс.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 08.08.2019).
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 12.09.2019).
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення процедури проведення фінансової реструктуризації: Закон України від 19.09.2019р. №112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112-20> (дата звернення: 06.09.2019).
4. Любімов І.М. Правовий статус державних підприємств: дис. ...кандидата юрид. наук: 12.00.04. Донецьк: НАН України, Інститут економіко-правових досліджень, 2010. 193 с.
5. Олефіренко А.М. Договір купівлі-продажу підприємства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. акд. внутр. справ. К., 2013. 18 с.
6. Тарасенко Л.Л. Правовий режим майна комунального підприємства. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. // *Матеріали XX звітн. наук.-практ. конф.*, 6–7 лютого 2014 р. Львів, 2014. С. 227-231..
7. Чеговадзе Л. А. Система и состояние гражданського правоотношения: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. М., 2005. 585 с.
8. Шишка Р.Б. Підприємницьке право України: підручник. Х.: Вид-во Унту внутр. справ, "ЕСПАДА", 2002. 480 с.
9. Кочин В.В. Об'єкти та методологічні засади дослідження інституту юридичної особи. Актуальні проблеми приватного права. // *Матеріали науково-практ. конфер., присвяченої 94-й річниці з дня народження д.ю.н., проф. В.П. Маслова*, Харків, 2016. С. 112-114.
10. Щербина В.С. Господарське право: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2009. 640 с.

11. Луць В.В. До питання про сутність і зміст цивільно-правового договору. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 118-128. URL: file:///C:/Users/gnatu/Downloads/prpr_2013_1_13.pdf
12. Гнатюк Т.М. Матеріальні складники єдиного майнового комплексу підприємства. *Часопис цивілістики*. 2018. № 31. С. 21-27.
13. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 11.02.2010р. №1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1878-17> (дата звернення: 10.12.2019).
14. Земельний кодекс України від 2002 р. № 3-4, ст.27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 09.09.2019).
15. Кулаков В. Ринок землі: за і проти. *Юридичний вісник України*. 2019. № 14. С. 4.
16. Шуміло О.М. Законодавче визначення права власності на земельну ділянку. Проблеми цивільного права та процесу // *Тези доповідей учасників науково-практичної конференції присвяченої світлій пам'яті О.А. Пушкіна*, Харків: ХНУВС, 2017. С. 234-236.
17. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21.09.2006р. №185-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16> (дата звернення: 06.09.2019).
18. Постанова Кабінету Міністрів України від 06 червня 2007 р., «Про затвердження порядку відчуження об'єктів державної власності». №803. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/803-2007-%D0%BF> (дата звернення: 14.12.2019).
19. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 червня 1998 р., "Про Типовий статут казенного підприємства". №19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/b19/page1443/sps:wide:max10?sp=:wide&lang=uk> (дата звернення: 18.11.2019).

20. Справа №5008/614/2011 від 01.08.2011р. Архів Господарського суду Закарпатської області за 2011р. / http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_3104058.html
21. Гнатюк Т.М. Матеріальні складники єдиного майнового комплексу підприємства: актуальні питання в законодавстві. Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення // *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, 11-12 жовтня 2019 р. Одеса, 2019. С. 27-30.
22. Спасибо-Фатєєва І. Поняття майна, майнових та корпоративних прав як об'єктів права власності. *Українське комерційне право*. 2004. № 5. С. 9-18.
23. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 13-14, № 15-16, №17-18, ст.27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 23.11.2019).
24. Інструкція з бухгалтерського обліку необоротних активів бюджетних установ затв. наказом Державного казначейства України від 17 липня 2000 р. у ред. наказу від 21 лютого 2001 р. // *Офіційний Вісник України*. 2000. №31, ст. 1327.
25. Мамчур Л.В. Правова природа розміщення твору у мережі інтернеті. // *Матеріали науково-практичної конференції «Ольвійський форум – 2010: стратегії України в геополітичному просторі»*, 11-15 червня 2010 р. Ялта, 2010. С. 69-72.
26. Косак В.М., Якубівський І.Є. Право інтелектуальної власності: підручник. К.: Істина, 2007. 208 с.
27. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993р. № 3687-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12> (дата звернення: 11.11.2019).

28. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15.12.1993 р. № 3688-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12> (дата звернення: 07.09.2019).

29. Якубівський І.Є. Проблеми набуття, здійснення та захисту майнових прав інтелектуальної власності в Україні: автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.03 / Львів. нац. ун-т. ім. Івана Франка. Львів, 2019. 40 с.

30. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 02.11.2019).

31. Гнатюк Т.М. Нематеріальні активи як елементи майнового комплексу підприємства. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету імені Короля Данила Галицького*: Журнал. Серія право. 2018. № 6 (18). С. 54-59.

32. Ясечко С.В. Цивільно-правова відповідальність за порушення права на інформацію: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 17 с.

33. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правової охорони географічних зазначень: Закон України від 20.09.2019р. №123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123-20> (дата звернення: 10.10.2019).

34. Енциклопедія цивільного права України. / Відп. ред. Я.М. Шевченко. К.: Ін Юре, 2009. 950 с.

35. Постанова Вищого Господарського суду України від 01 квітня 2014р., судова справа №906/228/13. URL: http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_4389414.html (дата звернення: 22.10.2019).

36. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 27.10.2019).

37. Стефанчук Р.О. Вихідні доктринальні засади щодо формування немайнового цивільного права. Проблеми цивільного права та процесу // *Тези доповідей учасників науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті О.А. Пушкіна*, Харків: ХНУВС, 2017. С. 54- 58.

38. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку: Наказ Міністерства фінансів України від 10 жовтня 1999р. №237. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0397-99> (дата звернення: 26.11.2019).

39. Кодекс України «Про надра» від 27.07.1994р. № 132/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.09.2019).

40. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003р. №1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15> (дата звернення: 23.10.2019).

41. Косак В.М. Речові права на нерухоме майно. *Приватне право*. 2013. № 2. С. 129-136.

42. Гриняк А.Б. Договір у механізмі правового регулювання приватноправових відносин. Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин // *Матеріали наук.-практ. конференції присв. 95-річчю з дня народження д.ю.н., проф. В.П. Маслова*, Харків: Право, 2017. С. 21-24.

43. Кривобок С.В. Правочини з підприємством як єдиним майновим комплексом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 // Харків, 2008. 19 с.

44. Витрянский В.В. Договор доверительного управления имуществом: понятие и правовое регулирование. *Хозяйство и право*. 2001. № 10. С. 1-10.

45. Егоров А.В. Управление имуществом – зарубежный опыт: Германия. *Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации*. 2001. № 9. С. 128-139.

46. Майданик Р.А. Довірча власність і фідучія: місце і перспективи в системі права України. *Право України*. 2011. № 5. С. 18-28.

47. Спасибо-Фатєєва І.В. Право власності в об'єктивному і суб'єктивному розумінні. Цивільне право України: підручник. Т. 2. К.: Юрінком Інтер, 2004. 656 с.

48. Коссаk В.М. Правова природа договору управління майном. Актуальні проблеми приватного права. *Збірник наукових праць до 85-річчя з дня народження і 55-річчя науково-педагогічної діяльності Володимира Васильовича Луця: Підручники і посібники*. Тернопіль, 2018. С. 22-31.

49. Майданик Р.А. Природа довірчої власності як особливого об'єкта цивільних прав за законодавством України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2005. № 8 (46). С. 16-25.

50. Буяджі Г.В. Довірча власність і трастоподібні конструкції: імплементація міжнародних стандартів у цивільне право України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2018. 47 с.

51. Гнатюк Т.М. Поняття, особливість та цінність договору управління майновим комплексом підприємства у цивільному праві. Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин // *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, 4-5 жовтня 2019 р., Харків, 2019. С. 37-40.

52. Брагинский М.И. Витрянский В.В. Договорное право. Книга третья: Договоры о выполнении работ и оказанию услуг. М.: Статут, 2003. 1038 с.

53. Михеева Л.Ю. Доверительное управление имуществом. М., 1999. 179 с.

54. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993р. №3425-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 22.11.2019).

55. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом міністра юстиції України від 22 лютого 2012 р. №296/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12> (дата звернення: 25.11.2019).

56. Майданик Р.А. Проблеми довірчих відносин в цивільному праві: монографія. К.: В-во поліграфічний центр «Київський університет», 2002. 502 с.
57. Венедіктова І.В. Договір довірчого управління майном в Україні: навчально-науковий посібник. Харків: Консум, 2004. 216 с.
58. Гнатюк Т.М. Особливості договору управління майновим комплексом підприємства: актуальні питання в науці цивільного права. Актуальні питання розвитку науки та освіти (частина II) // *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, 19-20 жовтня 2019 р., Львів: Львівський науковий форум, 2019. С. 56-58.
59. Луць В.В. Контракти в підприємницькій діяльності: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2008. 576 с.
60. Албу А.А. Цивільно-правове регулювання управління майном: автореф. дис... канд. юрид. наук:12.00.03 / Івано-Франківськ, 2016. 18 с.
61. Кочергіна В.О. Правовий акт як підстава виникнення цивільних прав та обов'язків: автореф. дис. ... канд. юрид.: 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2012. 18 с.
62. Горєв В.О. Свобода договору як загальна засада цивільного законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / НДІ приват. права і підприємництва Акад. прав. наук України. К., 2007. 20 с.
63. Федорченко Н.В. До питання про предмет договору про надання послуг. *Держава і право*: Вип. 661. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2014. С. 165-173.
64. Степанов Д.И. Услуги как объект гражданских прав: дисс. ...канд. юрид. наук: 12.00.03 / М., 2004. 315 с.
65. Васильєва В.А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг: монографія. Івано-Франківськ, 2006. 346 с.

66. Голіна О.В. Господарсько-правова інституціалізація договорів про надання послуг: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 20 с.

67. Лукасевич-Крутник І.С. Поняття та ознаки транспортних послуг // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: юридичний вісник «Повітряне і космічне право». 2016. № 2. С. 113-117.

68. Резнікова В.В. Послуга як правова категорія та ознака посередницьких договорів. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4. С. 234-240.

69. Санникова Л.В. Обязательства об оказании услуг в российском гражданском праве: монографія. М.: Волтерс Клувер, 2007. 160 с.

70. Степанов Д.И. Услуги как объект гражданских прав: монографія. М.: Статут, 2005. 348 с.

71. Телестакова А.А. Система договорів про надання послуг в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К., 2008. 16 с.

72. Слипченко С.А. Право доверительной собственности: монографія. Харьков: Консум, 2000. 176 с.

73. Мащенко М.В. Господарська діяльність з управління майном: поняття, суб'єкти, види (господарсько-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук.:12.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2007. 19 с.

74. Справа №509/3001/17 від 20 вересня 2018 р. Архів Верховного Суду за 2018р. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/postanova-verhovnogo-sudu-vid-17-12-2018-sprava-509-4156-15-a/>. (дата звернення: 28.09.2019).

75. Боднар Т.В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2005. 272 с.

76. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина, 2004. 928 с.

77. Діковська І. Поіменовані та непоіменовані договори у праві окремих країн. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 260-266.
78. Справа №925/680/18 від 24.09.2018р. Архів Київського апеляційного Господарського суду за 2018р. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/76651890/>. (дата звернення: 28.11.2019).
79. Цивільне право України: підручник. Особлива частина / За заг. ред. д.ю.н., проф. Р.Б. Шишки. К.: Вид. Ліра, 2015. 1024 с.
80. Цивільне право України: підручник / Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова. К.: Істина, 2003. 384 с.
81. Коструба А.В. Юридичні факти в механізмі правоприпинення цивільних відносин: монографія. К.: Ін Юре, 2014. 376 с.
82. Коссак В. Правосуб'єктність державних органів і створюваних ними юридичних осіб у механізмі регулювання цивільної відповідальності. *Право України*. 2019. № 1. С. 154-166.
83. Про фонд державного майна України: Закон України від 09.12.2011р. №4107-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4107-17> (дата звернення: 28.10.2019).
84. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10.11.2015р. №772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19> (дата звернення: 17.09.2019).
85. Янчук А. АРМА – це свого роду сервісний центр, який діє в інтересах держави та всіх правоохоронних органів. *Юридичний Вісник України*. 18-31 жовтня 2019 р.
86. Курпас Ю.В. Становлення та розвиток інституту управління майном в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський національний ун-т. ім. Тараса Шевченка. К., 2004. 20 с.

87. Про правовий статус осіб зниклих безвісти: Закон України від 12.07.2018р. №2505-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19> (дата звернення: 29.09.2019).

88. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав: Закон України від 15.05.2018 р. №2415-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19> (дата звернення: 15.11.2019).

89. Майданик Р.А. Доверительное управление имуществом авторскими и смежными правами в Украине. *Альманах цивилістики*: сб. статей. Вып. 2. К.: Алерта, КНГ ЦУЛ, 2009. С. 96-113.

90. Якубівський І.Є. Набуття, здійснення та захист майнових прав інтелектуальної власності в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 522 с.

91. Грущинська Н.І. Договір купівлі-продажу підприємства як єдиного майнового комплексу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. К., 2012. 20 с.

92. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991р. №1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення: 27.10.2019).

93. Гнатюк Т.М. Поняття та особливості прав сторін договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. *Сучасна наука: проблеми і перспективи (частина III)* // Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 29-30 жовтня 2019 р. Київ: МЦНід, 2019. С. 31-33.

94. Майданик Р. Довірча власність в Україні: європейські стандарти і перспективи. *Приватне право*. 2013. №2. С. 112-120.

95. Крупчан О.Д. Договірне регулювання приватноправових відносин в умовах Євроінтеграційних процесів в Україні: монографія. К., 2017. 334 с.

96. Яроцька М.В. Юридичний склад як підстава виникнення майнових цивільних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид.: 12.00.03. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. К.: 2018. 19 с.
97. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве. М.: Госюриздат, 1958. 182 с.
98. Кутеладзе О.Д. Категорія «юридичні факти» та підстави виникнення зобов'язань за цивільним законодавством України. *Митна справа*. 2005. № 4. С. 59-71.
99. Блащук А.М. Припинення договірних зобов'язань у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2006. 22 с.
100. Договірне право України. Заг. частина: навч. посібник. / За ред. О.В. Дзери. К.: Юрніком Інтер, 2008. 896 с.
101. Борисова В.І. Про спірні питання, що виникають при виконанні юридичними особами окремих видів договорів // Проблеми законності: Респ. міжвідомч. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2003. Вип. 61. С. 64-71.
102. Уразова Г.О. Категорія відмови в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 21 с.
103. Сибільов М. Договірне зобов'язання та його виконання. *Вісник Акад. правових наук України*. 2003. № 3. С. 419-424.
104. Чанишева А.Р. Зміст зобов'язальних відносин за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / Одеса, 2018. 43 с.
105. Міхно О.І. Припинення договору за цивільним законодавством України: монографія. К.: ТОВ «Оберіг», 2009. 224 с.

106. Чернадчук В. Окремі ознаки юридичних фактів у бюджетному праві. *Право України*. 2006. № 5. С. 85-88.

107. Иоффе О.С. Обязательственное право. М.: Юридическая литература, 1975. 880 с.

108. Справа №752/7694/17 від 31 жовтня 2017 Архів Голосіївського районного суду м. Києва за 2017 р. URL: <https://gl.ki.court.gov.ua/sud2601/>. (дата звернення: 22.12.2019).

109. Примак В.Д. Неможливість виконання зобов'язання крізь призму цивільно-правової відповідальності. *Вісник господарського судочинства*. 2002. № 1. С. 3-14.

110. Про торгово-промислові палати України: Закон України від 30.10.2014р. №671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 03.11.2019).

111. Теньков С. Порушення строків повідомлення про настання форс-мажору. *Юридичний вісник*. 2018. № 51-52.

112. Боднар Т. Придбання права на одностороннє розірвання договору купівлі-продажу. *Юридичний вісник*. 2018. № 48. С. 10-14.

113. Спасибо-Фатєєва І., Печений О. Про фантомний біль адміністративної юрисдикції. *Юридичний вісник*. 2018. № 51-52.

114. Кикоть Г.В. Юридичні факти в системі правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2006. 19 с.

115. Шишка О.Р. Класифікація юридичних фактів за вольовим критерієм: проблема визначення предмета цивільного права та процесу. Проблеми цивільного права та процесу // *Тези доповідей учасн. наук.-практ. конф. присв. світлій пам'яті О.А. Пушкіна*, Х.: ХНУВС. 2017. С. 230-233.

116. Андреєва О.В. Ризик у договірних зобов'язаннях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2015. 20 с.

117. Пучковська І. Й. Теоретичні проблеми забезпечення зобов'язань: автореф. дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.03. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 42 с.

118. Кузнєцова Н.С. Цивільно-правова відповідальність і захист цивільних прав. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2009. Вип. 81. С. 100-106.

119. Дзера І.А. Защита гражданских прав по Гражданскому кодексу Украины. *Альманах цивилистики*. К.: Правова єдність, 2008. С. 149-159.

120. Желіковська Ю.В. Охорона цивільних прав та інтересів нотаріусом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К., 2012. 19 с.

121. Панченко І.М. Визнання права власності як спосіб захисту цивільних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2016. 20 с.

122. Дякович М.М. Охорона і захист сімейних прав та інтересів нотаріусом: монографія. К.: Істина, 2014. 520 с.

123. Гулик А.Г. Цивільно-правовий захист прав акціонерів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. К., 2015. 20 с.

124. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. К.: Алерта, 2017. 492 с.

125. Ромовская З.В. Проблемы защиты в советском семейном праве : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Харьк. юрид. ин-т им. Ф.Э. Дзержинского. Харьков, 1987. 49 с.

126. П'янова Я. В. Судовий захист майнових цивільних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. Харків, 2009. 20 с.

127. Гришко О.С. Порухення договірною зобов'язання: поняття, види, правові наслідки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. / К., 2014. 18 с.

128. Яновицька Г.Б. Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні: монографія. Львів: Растр - 7, 2018. 400 с.
129. Крисань Т.С. Збитки як категорія цивільного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2008. 19 с.
130. І. Безклубий, Н. Кузнєцова, Р. Майданик. Відповідальність у приватному праві: монографія. К.: Грамота, 2014. 416 с.
131. Родоман Т.О. Зміна умов договору як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. / К., 2018. 20 с.
132. Сенік С.В., Лемик Р.Я. Цивільне процесуальне право: навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 424 с.
133. Падун Р.В. Визнання права як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. / Національна академія внутрішніх справ. К., 2014. 18с.
134. Справа №9-11/2743/15 від 23 вересня 2015р. Архів Господарського суду Київської області за 2015 рік. URL:<https://ko.arbitr.gov.ua/sud5012/> (дата звернення: 23.12.2019).
135. Карнаух Б. Протиправність, шкода і чисті економічні втрати: до постановки проблеми. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 267-273.
136. Заика Ю.А. Совершение действий в интересах другого лица без его поручения в системе гражданско-правовых обязательств. Проблемы гражданского права та процесу // *Тези доповідей учасників науково-практичної конференції присвяченої світлій пам'яті О.А. Пушкіна*, м. Харків, 24 травня 2019р. Харків: ХНУВС, 2019. С. 35-38.
137. Про виконавчу службу: Закон України від 02.06.2016р. №202/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення: 29.11.2019).

138. Цивільний процесуальний кодекс України від 2004 р, № 40-41, 42, ст.492. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 24.12.2019).

139. Постанова Вищого Господарського суду України від 01 квітня 2014р., судова справа №906/228/13. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/doc.php>. (дата звернення: 08.09.2019).

140. Іванова С.М. Визнання недійсним правочину як спосіб захисту цивільних прав та інтересів за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. К., 2014. 19 с.

141. Постанова Верховного Суду від 04 грудня 2018р. у справі №916/40/18. URL:<http://www.rejestr.court.gov.ua/Review/78715858>. (дата звернення: 06.09.2019).

ДОДАТОК А
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях:

1. Гнатюк Т.М. Нематеріальні активи як елементи майнового комплексу підприємства. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія право.* 2018. № 6 (18). С. 54-59.
2. Гнатюк Т.М. Матеріальні складники єдиного майнового комплексу підприємства. *Часопис цивілістики.* 2018. № 31. С. 21-27.
3. Гнатюк Т.М. Предмет договору управління підприємством єдиним майновим комплексом. *Європейські перспективи.* 2019. № 2. С. 195-201.
4. Гнатюк Т.М. Форма договору управління майновим комплексом підприємства. *Європейські перспективи.* 2019. № 3. С. 167-171.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз

5. Hnatiuk T.M. Concept and features of the management agreement of the property complex of the enterprise. *European journal of law and public administration. Law.* 2019. Volume 6. Issue 1. PP. 12-25.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Гнатюк Т.М. Поняття, особливості та цінність договору управління майновим комплексом підприємства у цивільному праві. *Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин:* матеріали міжнародної

науково-практичної конференції, м. Харків, 4-5 жовтня 2019 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 37-40.

7. Гнатюк Т.М. Сучасні погляди у науці на зміст договору управління підприємством єдиним майновим комплексом. *Інновації в науці: сучасні виклики*: матеріали XXXIV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Вінниця, 07 жовтня 2019 р. Вінниця: Збірник наукових матеріалів, 2019. С. 61-64.

8. Гнатюк Т.М. Матеріальні складники єдиного майнового комплексу підприємства: актуальні питання в законодавстві. *Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 11-12 жовтня 2019 р. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 27-30.

9. Гнатюк Т.М. Особливості договору управління майновим комплексом підприємства: актуальні питання в науці цивільного права. *Актуальні питання розвитку науки та освіти (частина II)*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19-20 жовтня 2019 р. Львів: Львівський науковий форум, 2019. С. 56-58.

10. Гнатюк Т.М. Поняття та особливості прав сторін договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. *Сучасна наука: проблеми і перспективи (частина III)*: матеріали V міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 29-30 жовтня 2019 р. Київ: МЦНід, 2019. С. 31-33.

11. Гнатюк Т.М. Обов'язки сторін договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. *Осінні наукові читання: XXIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: тези доповідей*, м. Тернопіль, 27 листопада 2019 р. – Ч. 2. – Дніпро: ГО «НОК», 2019. С. 78-81.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ:

Результати дослідження оприлюднені на таких науково-практичних конференціях: «Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин» (м. Харків, 4-5 жовтня 2019 р.); «Інновації в науці: сучасні виклики» (м. Вінниця, 7 жовтня 2019 р.); «Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення» (м. Одеса, 11-12 жовтня 2019 р.); «Актуальні питання розвитку науки та освіти» (м. Львів, 19-20 жовтня 2019 р.); «Сучасна наука: проблеми і перспективи» (м. Київ, 29-30 жовтня 2019 р.); «Осінні наукові читання» (м. Тернопіль, 27 листопада 2019 р.).